

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

A szó útja

Majdnem egyidős vagyok a Tokaji Írótáborral, sorsunk szálai féldőben szövődtek össze. Külön tétje volt az elmúlt időszaknak, hogy szervezetileg képes-e megújulni a tábor. Számos rendeletnek és törvénynek megfelelően meg kellett reformálni az egyesületet. Sok híve temetni kezdte, amikor Sáray László 2014-ben bejelentette, hogy visszavonul. Való igaz, ez mindnyájunkat kétségbe ejtett, mert Sáray nélkül el sem tudtuk képzelni a Tokaji Írótábort, hiszen ő vitte a hátán negyvenkét éven át. Megjegyzem, azóta sem tudjuk elképzelni nélküle. De sikerült az utódját megtalálnunk Papp-Für János személyében, aki immáron harmadik éve látja el kiválóan tokaji és hajdúböszörményi munkatár-saival a szervezőmunka oroszlánrészét.

Minden támadás és ármánykodás ellenére sikorsorozatként tekintek az elmúlt évekre. Rossz érzés és szomorúság csupán azért fog el, mert oly sokan távoztak közülünk ebben az időszakban is. A veszteség érzete nem hagy nyugodni. Amely ebben az esetben a vereségé is. Mert az elmúlással szembeni eleve reménytelen és kudarcra ítélt küzdelmünk a vereség bénító szerét fecskendezi belénk. Évről évre tűnnek el arcok, életek, megszokott mozdulatok, amelyek biztonságérzetet adtak. Mesterünk nemzedéki tablója egyre hiányosabb. Csak hogy a legutóbb távoztak közül említsem Csoóri Sándort, Oláh Jánost, Vathy Zsuzsát, Szepesi Attilát, Jókai Annát... Mi lesz, ha végleg magunkra maradunk, a mai középnemzedék? Mit adunk tovább a fiataloknak? Hiszen annyi kérdésünk lenne még nekünk is. Felnőttünk a feladathoz? Mit írunk mi: történelmet vagy csak blogot?

Egy ideje rendkívül időszerű és égető kérdés, hogy kulturális, irodalmi értékeinket, hagyományainkat és kortárs műveinket hogyan juttatjuk el a közönséghez. Megtaláljuk-e az új kommunikációs csatornákat a jövő nemzedékéhez is? A Tokaji Írótábor Egyesületének elnöksége ezért döntött úgy, hogy idén azt járjuk körbe, hogy a jövő tervezése szempontjából melyek a hatékony eszközök, csatornák irodalmunk népszerűsítésében, a közönségszervezésben egyik legnagyobb költőnk és lapalapító irodalomszervezőnk, Arany János korától elindulva a mozgókép, a rádiók és televíziók elterjedésének évszázadán át egészen a közelmúlt digitális forradalmáig. Vajon milyen műfajok és közvetítő adathordozók, magatartásformák, szemléletek lesznek alkalmasak a jövőben kultúránk hatékony és színvonalas átadására társadalmunk, a magyar nemzet szellemi, lelki és identitásbeli épségének ápolása érdekében.

Arany János születésének 200. évfordulója pedig arra sarkall minket, hogy a költőóriáshoz, aki egyszerre volt az irodalmi emlékezet és népköltészeti hagyomány nagy összefoglalója és a modern magyar líra kiindulópontja, méltó módon vizsgáljuk a szó útját lélektől lélekig.

Szentmártoni János

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Munkatársak:

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissa Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsig Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyás László**

*

A címlapon: **Kallós Zoltán**
(A fotót Bíró István készítette)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Szentmártoni János: *A szó útja* 1

SZEMHATÁR

Tamás Menyhért: <i>Gyónom a sorsomat; Árnyalat nélkül; Most már; Kérdezz</i> ...	3
Novák Valentin: <i>Az életem már megjártad</i>	4
Széles Klára: „Elmondom hát mindenkinek”?	
<i>Ács Margit Párbaj című regényének elemzése</i>	5
Báger Gusztáv: <i>Szemle; Bont(akoz)ás</i>	11
Diószegi Szabó Pál: <i>Belgrád, háromszáz éve</i>	
<i>A vár 1717. évi császári ostroma és elfoglalása</i>	12
Székelyhidi Zsolt: <i>Első téblálok</i>	18
Shrek Tímea: <i>Nagyanyám</i>	19
<i>Az árva</i>	20
<i>Olja néni</i>	21
Friedler Magdolna: <i>Perseidák</i>	23
Marno János: <i>A cselekmény – Isten ha egyszer lábra kap</i>	25
Árkossy István: <i>Képirás – képolvasás. Az erdélyi magyar művészetről</i>	26
Oláh Mátyás László: <i>A földből élő ember erkölcs</i>	
<i>Beszélgetés Mihály Gábor szobrászművésszel</i>	30
Both Balázs: <i>Órtűz; Rippl-Rónai József: Temető (1895 k.)</i>	33
Hegedűs Imre János: <i>A pultos lány</i>	34
Müller Dezső: <i>Maholnap; Anyám; Ma; Életem</i>	41
Beke György: <i>Feketeügy (részlet)</i>	42
Szilágyi-Nagy Ildikó: <i>Időn kívül</i>	
<i>Beszélgetés Oberczián Gézával</i>	44
Péntek Imre: <i>Vidéki folyóiratokról, irodalmi nyilvánosságról</i>	46
Filip Tamás: <i>Egy másik kórus; Május</i>	49
Czakó Gábor: <i>A derék nyaller panasza</i>	50
Boldogh Dezső: <i>Mögöttem a város</i>	52

NYITOTT MŰHELY

Szakolczay Lajos: *Isten kertjében.*

*Két nap Kallós Zoltánnal az idén Kossuth-nagydíjjal és Európa Nostra-díjjal
 kitüntetett néprajzkutatóval, népzeneegyüttesével* 53

KÖNYVSZEMLE

Jámborné Balog Tünde: „Csalhatatlanul magyarok régi hazája ez...”	
<i>Halász Péter: „Cserefának füstje hozta ki könnyvemet”</i>	62
Holmár Zoltán: <i>Egy gyökeres fordulat nyomában</i>	
<i>Taxner-Tóth Ernő: Vérmező – A guillotine éve Magyarországon</i>	64
Pósa Zoltán: <i>Csaba, a békeidők győztese</i>	
<i>Lezsák Sándor: Atilla fia, Csaba királyfi.</i>	
<i>Romantikus népszínmű 12 jelenetben</i>	66
Iresik Vilmos: „Édes és savanyú miért egy helyen?”	
<i>Demeter József: Napdaloskönyv. Válogatott és új versek</i>	68
Krasznai Zoltán: <i>Röjtökmuzsaji mágia</i>	
<i>Fisch Gábor László: Rapandi és az elveszett szobor</i>	69

SZERZŐINK 70

Lapszámunkat Mihály Gábor szobrászművész alkotásainak reprodukcióival illusztráltuk.

TAMÁS MENYHÉRT

Gyónom a sorsomat

*Gyónom a sorsomat; életemet,
mindent, mi napra nap élve temet,
 merül az ott, torzul az itt –
 rám méri végjátékait.
 Emlékszel-e? Jobb, hogyha nem!
 Emlékszem. A nemre: igen!*
*Gyónom a sorsomat; életemet,
temessen, ki igéimbe temet!*

Árnyalat nélkül

*Árnyalat nélkül (értve ezalatt, hogy az árnyalatnak
nincs helye a szóközlésben), ahogy a lélek készül,
ahogy a lélek szembogarára bizza utolsó üzenetét –
mélyeden születésedig könnyülsz;
 csupa fény az ismételt idő!*

Most már

*Most már így marad? Egyreggeles derengés
a reggel, egynappalos derengés a nappal, az
est, a túlsötétült; éj-izű éjszaka?
Ez már az idő száműzetése, ébreszt az ablak,
töri szemembe a fényt, telít, utánam üzen:*

minden átfénylő ablak, holnapba-fogott ének.

Kérdezz

*Kérdezz,
kérdézz, kérdőjel,
költöztető félelem nélkül,
kérdézz,
amíg eljövőt léphetsz,
ajkodon oltatlan a szó.*

NOVÁK VALENTIN

Az életem már megjártad

(In memoriam A. J.)

*Az életem már megjártad;
eposzvárból, nyelv dohából
– gyaloghintón –,
a balladás félhomályból
kibábáskodtad új fiad...*

*Szenderedve nem törődteél
benn ülővel, toportyánnal,
– bölcsészfővel –,
benned s belőled (meg)élő,
utókori léhűtővel...*

*Több a hírnév, mint az érdem –
Gesztre bújva, MTA-ban,
platán, tölgyes
máig nyúló árnyékában –
csapkodod csak kicsi térdem...*

*Hosszu, hegyes tőr a játék;
keskeny pallón, öt golyóval
hídavatni,
B. Benőket sírba rakni –
eltöltnek hakniparádék...*

*És kártya perdül, kártya mén –
tudósan vettük a jó bort...
Költemény ez!
– tódítottuk verset töltve.
Éltünk hát cukrozott epén...*

*Száll a lelkünk vége nélkül;
Drégelypalánk beleszédül,
Buda meghal,
Pest lezüllik, sokadik híd
– víz hosszában – szertehullik...*

*Kevés itt fenn az ismerős;
Tejút-sztrádai dalnokok...
Walesben vagy hol –
mind ott vagytok, versben vagy hol –
mind itt hagytok... Nincs lángotok!*

SZÉLES KLÁRA

„Elmondom hát mindenkinek”?Ács Margit *Párbaj* című regényének elemzése

Ács Margit aligha olvasta Tanizaki Dzsunicisiró *Kulcs* című művét, vagy ha igen, a modern japán regényirodalomnak ez az emblemikus alkotása akkor sem inspirálhatta a *Párbaj* megírására. Holott egy imponálásra vágyó recenzens bízvást hivatkozhatna erre. Hiszen az 1956-ban megjelent regény 1990 óta magyarul is olvasható Kolozsvári Papp László műfordítása jóvoltából. A párhuzam pedig nagyon könnyen kínálhatja magát, hiszen mindkét történet értelmezhető kulcsregényként, s emiatt netán botránkyó is lehet, erotikája pedig rosszhiszeműen a pornográfiához közelinek is tekinthető. Hasonlítható azért is, mert mindkét műben két, illetve három főszereplő található, s az ezeken kívül megjelenített, említett személyek, ha nem is tekinthetőek statisztáknak, legfeljebb másodlagosak. A *Párbaj* ékes példája lehet annak is, hogy az internet információbősége hányfajta félvezető olvasatra, hányféle hazai és világirodalmi előzmény felemlegetésére csábíthat – Choderlos de Laclos *Veszedelemes viszonyok*-jától Kármán József *Fanni hagyományai* című művéig; az *Új Héloïse*-től Mikes elküldetlen levelezéséig.

Ács Margit könyve nem igényli az irodalomtörténeti összehasonlításokat. Úgy vélem, még inkább zavaró is lehet, ha valaki úgy kezd hozzá a *Párbaj* olvasásához, hogy tudatosan saját erudíciója, olvasottsága hátterére vetíti rá. A regény fokozottan arról tanúskodik, hogy csak akkor alakulhat ki valódi, személyes olvasmányélmény, ha az olvasó figyelme magára a műre és csakis a műre irányul. Nevezhetjük ezt műközpontúságnak? Talán igen. Azzal a magától értetődő kiegészítéssel, hogy – különösen kortárs alkotásnál – nyilvánvalóan sokat tudhat az olvasó a szerző előző, egyéb munkáiról, pályaképéről, s nemcsak a lexikon jellegű tárgyi életrajzáról, hanem élőszóban terjedő magánéleti eseményeinek adatairól is. A *Párbaj* mindenképpen azok közé az olvasmányok közé tartozik, amelyek már első mondataiktól kezdve, akarva-akaratlanul felidéznek az író élete tényeit, epizódjait, szereplőit, s találgatásra készítenek. Nem ok nélkül. Ács Margit minden bizonnyal számol ezzel az eséllyel, vállalja ennek ódiúmat. Nevezhetem ezt

társasági, sőt, bizonyos mértékig társadalmi pellengetésre állításnak. Pontosabban: saját maga, önszántából áll efféle pellengetésre. A két főszereplő: Kajtár Paula grafikus, festőművész és férje, Baglyas Imre művészettörténész. A házaspárnak két gyermeke születik. Paula és Imre később elválnak, majd a férfi újból megnősül. Mindez számos vonatkozásban megfelel a szerző életrajzi vázlatának. A férj és a feleség egymáshoz írott leveleit egy harmadik személy veszi elő dobozokból, borítékokból, rendezgeti, kommentálja: egy névtelen nő, akiről idővel megtudhatjuk, hogy ő Imre harmadik felesége, akivel Paula után házasodik össze. Ugyanis volt már korábban egy felesége: Judit. A vele való együttélés idején szeretett bele a nála jóval fiatalabb Paulába, akit Judittól való elválása után vett feleségül. Paula tehát jó ideig a szeretője volt. Paula és Imre hosszú – kiszámítható: huszonöt éves – együttélés után nem azért válik el, mert felbukkan az új szerelem, az új hitves. Paula jóval korábban elköltözik a közös családi lakásból. Ő szakítja meg a házassági és szexuális kontaktust. Ennek ellenére Imrével – akárcsak a két gyermekükkel – közvetlen kapcsolatot tartanak fenn továbbra is. A harmadik személyről, az iratokat rendező nőről annyit tudunk meg még az elbeszélés folyamán, hogy elvált asszony. Férje, Dénes, katonatiszt volt. Annak idején azért vette feleségül, hogy neve legyen közös fiuknak, aki a férj keresztnévét is öröklí. Ez a fiú külföldön él, többször nősült, különböző nemzetiségű nőket vett feleségül, gyermekei nem beszélnek magyarul, így az asszony nem érzi őket igazi unokáinak. Múltkorony viszonyok közt és ellenükre, egyedül élt. Ettől az elmagányosodástól mentette meg Imre, számára az első igazi szerelem.

Ezeket az adatokat olvasás közben kell „össze-csipegetni”, első feltűnéseikkor nem illeszkednek a narráció szövegfolyamatába. Ez nem zavarja meg, inkább dinamikusá teszi az olvasást. Viszont a kompozíciónak nem válik javára az, hogy aki nem olvasta el a fülszöveget, az jó darabig – Imre édesanyjának leveléig – nehezen igazodik el az emberi viszonylatok között. Márpedig ezek a vonatkozások, főként a két nem kapcsolatai jelentik a mű anyagát.

Ács Margit könyvének nemcsak a címe, hanem a lényege is többszörös párbaj. A regényen belül kihívott fél – részben vagy egészben – minden regényalak. Természetesen előtérben áll a két főszereplő: Paula és Imre. Hozzájuk – mint párbajra felhívottakhoz – elsőként csatlakozik Imre utolsó felesége,

özvegye, akinek nem tudjuk a nevét, de tudjuk, hogy ő az, akire férje ráörökíti a jókora kézírathalmazt: a Paulával folytatott levelezésüket, s kettejük együttélésének más, közös iratait. Mivel két híressé vált emberről van szó, az írások elrendezésének feladata hivatalos megbízást is jelent: egy kézírattár számára van szükség az anyag végigolvasására, hogy főként művészettörténeti dokumentumként megőrizzék. Az özvegy az, aki a lapozgatás során egyre mélyebben beleéli magát a két levelező életébe, egyre kevésbé közömbös olvasó. Feladatának eleget téve, munkája nyomán kezdettől érzi személyes érintettségét. Hiszen új, eddig ismeretlen oldaláról mutatkozik meg előtte volt szerelme – férje – karaktere. Élettársa korábbi életszakaszáról olvas, arról a férfiről, aki saját megfogalmazása szerint immár elvehetetlenül az ő halottja. Paulával szemben pedig féltékenységet érez, ellenfeleként fogja fel: gyűlöli, utálja, ahogy ezt többször ki is jelenti. Előbb csak kivételesen, pillanatokra ébred benne némi elismerés Paula iránt, majd a történet követése során, mintegy akarata ellenére ez az elismerés megbecsülésé szilárdul.

A főszereplőkéhez hasonló párbajokról ad hírt Paula két barátnőjének, Borikának és Rozikának a házassága, ezekkel szintén levélváltásaikból szerzünk tudomást. A regényen kívül állva pedig szintén kihívott félnek tapasztalhatja önmagát az olvasó is, akár férfi, akár nő. Napjaink liberális nézeteit ismerve hozzá kell tennünk, hogy itt a befogadónak kifejezetten férfinak vagy nőnek kell lennie. Kissé érdesen úgy is fogalmazhatnánk: nem ajánlott olvasmány olyan személyeknek, akik „eltérő” szexuális orientációt képviselnek. Végére is problematikája hangsúlyosan kötődik a hagyományos családmódelhez. Ezen belül is kiemelt jelentőséggel van jelen a szexualitás.

A történet, az olvasmány indításától kezdve provokatív. Újra meg újra megkívánja a befogadó állásfoglalását. A cselekmény élei, fordulatai alapvető dilemmák sorozatai. Hiszen „a szex vadászat, párbaj, többé-kevésbé háború” – fogalmazza meg Paula az első fejezetben, Imrével kezdődő szerelmük legelején. Drága „Szerelmes Ellenségem”-nek nevezi a férfit, miközben ingerkedő csúfolódással „Felség”-nek szólítja, levele végén elnevezi „Királyom”-nak, „Emericus Rex”-nek. Szélsőséges pontról indítja elbeszélését az író. Nem csoda, ha az olvasó özvegy felháborodik. „Hová tették ezek azt a legendás jó ízlésüket!” Úgy véli, hogy ez a fajta „édelgés” idétlen. Véleményét könnyen oszthatja a semleges olvasó akkor is, ami-

kor a leveleket rendező csupán a megszólalók fiatal-ságát tekinti enyhítő körülménynek. Különösen Paulára vonatkozik ez, aki több mint tíz évvel korábban született az akkor negyvenes évei végén járó Imrénél.

A *Párbaj* a '70-es, '80-as években játszódik. A forradalom után húsz évvel – olvashatjuk visszapillantásként. Ám kitolódik ez az idő, hiszen előbb Paula, majd Imre is meghal akkorra, amikor az özvegy hozzáfog az iratok rendezéséhez. Ő maga egy helyütt azt írja, hogy „kis híján negyven évvel ezelőtt” lejátszódtott történet rekonstruálására tesz kísérletet. Eszerint nemcsak a Kádár-korszakhoz tartozik az írás jelenideje. Imre utolsó házassága még hosszabb időszakot ível át, túl 1989-en. Évtizedekkel korábbra, az '50-es évekre pedig akkor pillantunk vissza, amikor Imre saját képzőművész kortársaira gondol, művészettörténeti folyamatok alakulásán elmélkedik.

Az elbeszélés tagolása nagyon egyszerű, világos: három egységből áll. Mind a három rész terjedelmében is hasonló (százhoz közeli oldal). Mind a három alcím az emberpár egymás közötti lelki, szellemi, érzelmi változásainak felel meg: a *Párbaj* alaphelyzetét *Harag* váltja fel, majd *Háború* következik. Azt is mondhatnánk: eszkalálódik, fokozódik a felek közötti feszültség. Végezetül olyan háborúnak bizonyul, amelyet nem követ békekötés, még fegyvernugvás sem, kompromisszumos megegyezés is csak megghiúsuló szándékként bukkan fel. Valójában az író egy véget nem érő, permanens folyamatot követ. Követi, s a befejezetlenséghez jut el. Ősi, örök viaskodásról van szó. Férfi és nő mélységes vonzalmáról és egymást taszításáról. Catullus „odi et amo”-járól. Minderről, csak szokatlan, új szemszögekből.

Amikor Imre beleszeret Paulába, nő, már tizenöt éve Judit a felesége. Lelkifurdalást érez, hogy cserbenhagyja. Hiszen neki köszönheti, hogy pályája kezdetén otthonra lelt, nem is akármilyenre: elegáns budai villára. Judit mellette állt, amikor még ismeretlen, a korabeli társadalmi, politikai megítélés szerint hátrányos helyzetű – vidéki úri családból származott – ifjúként elindult. Azóta érett, megállapodott férfi lett, elismert a szakmájában, amikor Paula még körüludvarolt „zűrös, neuraszténiás” „hippilány”; „Kleopátrásan kifestett” szemekkel. Furcsa ruhákat, kinyúlt pulóvereket hord. Judit megérti ezt a vonzalmat, még aggódik is, hogyan tudnak együtt boldogulni. Paula egy 2×2 méteres gardróbban albérlő, Imre barátja műtermében kap szállást. Amikor már túl vannak a házasságkötésen, sőt, gyors egymásutánban

két gyermekük is születik: Balázska és Julika, szerény kis lakásban élnek. A leveleket rendező özvegy irigyli, hogy elődje lelkes „apuka” gyanánt láthatta Imrét, amint ügyetlenül igyekszik a háztartásban is közreműködni. Paula pedig mindezek közben rátalál festői elhivatottságára, eljut első, önálló, sikeres kiállításáig. Egyszerre érlelődik benne az anyaság és a saját, képi önkifejezés vágya és megvalósítása. Nagy árat fizet mindkettőért, többféleképpen. Fizikailag, a két szülés között még egy küretet is kénytelen megélni, amely lelki megrázkódtatás is. Elgyengült méhe erősen vérzik, „felbolydul” az élő anyag. Úgy érzi, szinte „ujjbeggyel tapintható”-ak „a húskötegek, az inak, a hárttyák és a nedvek”. Szeretné megfesteni ezt a kint, a „húst, az öntudatlan húst, amely én vagyok, de nélkülem létezik és végzi a dolgát”. Erős színekkel, „sok vörös árnyalattal, a lilával, az erek kék csatornáival” látja, vizionálja a nonfiguratív képet. Otthon temperával próbál vázlatot összehozni. *A test emléke* címet adja tervezett, majd megvalósított művének. Azt tapasztalja és vallja, hogy minden jó absztrakt képnek is megvan a maga valóságos látványalapja. Nem csupán „mértan és szintan kombinációja”. Ilyen és hasonló megfogalmazásokkal találkozunk az elbeszélés során. Ezekkel is tiszteletre készíti még a leveleket olvasó nőt is, aki pedig nem titkolja Paula iránti mély ellenszenvét.

Az író nem tartózkodik az elvonatkoztatott elmélkedésektől. De a legnaturálisabb, érzéki élményeket is árnyalatosan, bátran örökíti meg. Például arról a gyötrődéssel, szenvedéssel együtt élő kéjről is mérész szabadsággal szól, amit Paula a szülés közben él át. Örül, hogy nem kábították el akkor, amikor bemetszették a szülőút gátját. Így „érezhettem, ahogy a kicsi test kicsusszan belőlem”. „Nem láttam, de tudni lehetett, hogy egy kis rózsaszín, nyálkával bevont hosszúkás testecske” az, amelyik ezekben a pillanatokban megszületett. S ekkor „átsuhant rajtam Imre péniszének érzete, az a másik csusszanás, a kettő egy töredék időben összeolvadt egyetlen gyönyörre”. „Nem adnám semmiért, hogy ezt átélhettem.” „Ez volt házasságunk, szerelmünk megszentelése.” S amikor felidéződnek Paulában ezek a mélyen

Flamenco Hotel Budapest (festett faszobor, 160 cm, 1982)

emlékezetes másodpercek, nyomban ehhez társul a festő vágyakozása is. „Jobb festőnek kellene lennem, mint amilyen vagyok.” „Én... még nem látok mást, csak valami hússzint és nedves, nyákos csillanást.”

A két gyerek már harmadik, illetve elsős elemista, amikor sikeres kiállítása után Paula kórházba, idegosztályra kerül. Igaza lehet a barátnőnek, amikor úgy hiszi, hogy a kiállításra készülés szellemi, idegi túlfeszítése, kimerültség lehet az elgyengülés eredete. Émelyeg a tompító gyógyszerektől, kettős látása van. Néha „úgy találja, nem is az ő élete, amit él, de egyetlen kavicsot sem mozdíthat ki a helyéről, mert összeomolhat az egész”; „nem tudom, mi igaz és mi nem a velem történekből, mi az enyém, amit akartam, akarok, és mi pusztá mechanikus alkalmazkodás”.

Mindez lényegében nem árt a szinte idillikus együttélésnek. Inkább fokozza az összetartozás átélését. Mégis itt lappanganak már s egyszer csak felszínre törnek az elemi összeütközések. Megjelenik a „Harag”. Ekkor kap igazán fontos szerepet a levélbéli kifejezésmód. Paula kezdi a mondanivalók írásba foglalását. Első pillantásra mesterkélta az alap-helyzet. Fizikailag közel vannak egymáshoz, élőszo

helyett mégis levélben fordul Imréhez. Ír, mert végig akarja mondani gondolatait, amelyeket az eleven gyakorlatban Imre félbeszakít, amikor nem engedi szóhoz jutni, illetve amikor kiforgatja a szavait. Az ütközések középpontjában Paula képei állnak. Az a vágya, hogy Imre, a maga felsőfokú szaktudásával, hozzáértésével érdemben alkosson véleményt képeiről. Hogy értékelje, s ne sajnálja tőle a dicséretet. Úgy érzi, azt tapasztalja, hogy „megkeményedik az arca”, amikor egy-egy képe elé áll. Szavak nélküli bántásként éli meg azt, hogy Imre közvetlen, személyes vonatkozásokat lát a képekben, amelyekről még meg is sértődik. A feleség önvallomását, boldogtalanságát olvassa ki az ábrázolások jelentéseiként. Felháborodik, dühös lesz ezektől a feltételezett panaszoktól. Nem a művészettörténész tárgyilagosságával, hanem a férj szubjektív tekintetével lát, hamisító elfogultsággal. Amikor Paula az ő szakszerű ítéletét várja, ezért kérleli, felháborodik. Olyan indulatok gerjednek benne, hogy nagy haragjában a nyílt utcákon, a Nagykörúton lökdösi végig, kiabál vele, nem törődve a járókelőkkel, az esetleg arra járó ismerőseikkel. Első találkozásaik idején Paula műveltségben, szellemi fölkészültségben valóban messze elmaradt Imrétől. De azóta nagy utat tett meg. Ebben Imre sokat segített, de itt az eredmény: önmaga is megerősödött, valaki lett. Azt várná tőle, hogy szégyellje nagyra becsült képeit?

Imre – válaszában – cáfolja felesége feltételezését. „Én igenis a legnagyobb erkölcsi komolysággal reflektáltam a képeidre.” Szemrehányóan teszi szóvá, hogy Paula dicséreteket akar kicsikarni belőle, figyelmen kívül hagyva az ő mindennapi túlfeszítettségét, fáradtságát. Napi 24 órai munka veszi igénybe energiáit, „hiszen én már álmomban is dolgozom”. Dicsérgesse azt, ami fájdalmasan érinti? Ugyanakkor igazolja is azt a véleményalkotását, amelyet Paula feltételez, ami ellen tiltakozik. Úgy véli, hogy felesége képei „egyértelmű érzelmeket közvetítenek”, magánéleti tényekhez, emlékekhez kapcsolódnak. Emlékezteti Paulát arra, hogy elfogadta őt betegségével, depressziójával együtt; feloldotta múltja terhei alól, amelyek most motívumokként helyet kapnak a képein. A művészet valóban az „élettények fölött vagy alatt van”, de benne vannak a magánember, a feleség titkai is, s ezek óhatatlanul érintik a férjet, amikor szembesül a festménnyel. Találkozásuk kezdetén ő volt az erősebb, s most is az. Mindig látta Paulában azt a szép lehetőséget, amely kezd megvalósulni. De

nem igaz az, hogy „átalakuláson vagy előrelépésed bontja le kapcsolatunkat”. Lehet, hogy viselkedésével rászolgált a feleség gyűlöletére, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne igaz az a tény, ami kiváltotta ezt a viselkedését.

Később egészen más hangvétellel folytatódik a levelezés. Három év múlva Imre ír nagy számban „episztolákat”. Addigra tízéves házások, mintaházaspárnak tekinthetőek, „két tehetséges, sikeres, csinos ember két remek, szép gyerekekkel”. Még az alig remélt nagy lakásba is beköltözhetnek. (Nem teszi hozzá, hogy ez Paula elszánt utánjárásának köszönhető.) De az idillikus kép mögött mély törésvonal húzódik. Önmaga is, beismerően saját „örmesteri viselkedés”-éről beszél, amely – nyilvánvaló, hízog túlzással – szembenáll azzal a „drága fénytüneteménnyel”, amely Paula lényéből árad. A továbbiakban derül ki, hogy a beismerés, hízog hátterében az áll: eltávolodni látja feleségét, attól fél, hogy elveszíti szerelmét. Jogos ez az aggodalma, három hónap múlva már arról beszél levelében: „másik férfi felé” sugároznak Paula érzelmei; kettejük szexuális kapcsolata a nő számára csak kényszer. Mindent „felrúgtál magad körül”, „engem elárultál”. Gyerekeikre hivatkozik, akik miatt neki továbbra is helyt kell állnia. Rövid, rideg levélváltást is talál az iratok rendezője. Tudok „arról a kapcsolatról, amely feleségem és Közted támadt” – írja Imre egy férfi ismerősnek. „Semmi sem ellened történt” – hangzik a válasz.

Hites Tamás, a világcsavargó „szörmók”, nihilista festő az, aki ezt a választ írja. Paula első benyomása szerint „ijesztő alak”, ám később olyan személyiségnek bizonyul, akinek a megnyilatkozásai „mindig kimozdítják a holtpontról” a nő gondolkodását. Kegyetlen képeivel és életszemléletével magához vonzza, szerelmesévé teszi a festőnőt. Imre idegösszeomlással kórházba kerül. Ott önmaga terápiájaként naplót vezet. Feljegyzéseinek főszereplője Paula. Írás közben veszi tudomásul, hogy „igazi festő lett belőle”. Méltányolja, megidézi egy-egy képét. A nyersen, mégis artistikusan megfestett közösülést, „a falloszra lassan ráereszkedő isteni asszony látomását”. A néző szinte a testével érzi a „forró-lüktető hüvelygyűrűzését, mely sodorja, viszi a feszítő, édes kín felfakadása felé”. Másik művében a látszat és a látvány közötti különbséget tudta megfogni, amikor egyetlen, tiszta üveg poháron át látta egy szobabelső, egy szilveszterező társaságot, megfordítva a fénytörés törvényét. Imre a rendszeres vérvételek,

vizsgálatok, sokkolástól való rettegések, eszméletvesztések között, ezeket átélve végiggondolja életútját, ősei szellemi örökségeitől elvégzésre váró munkájáig, kora nagy szobrászművészenek monográfiájáig. Szereti, nagyra becsüli a szobrász életművét, de látnia kell az alkotó megalkuvó erkölcstelenségét is. Másik nagytehetségű pályatársa sorstragédiáját szintén mérlegeli. Vincze Dezső '56 után szembesül addigi szakmai mulasztásaival; s azzal is, hogy hamis politikai elköteleződése és gyávasága nyomán milyen önellentmondásokba bonyolódott. Imre önmagát is hibáztatja. Hagyta, hogy megvesztegessen a festő emberi szeretetre méltósága, tehetsége, és segítette abban, hogy elismerő közönséghez jusson. Annak a művészláncolatnak a megszűnésétől tart, amely a XIX. századtól a XX. század közepéig reprezentálta a magyarságot.

Az a szándéka, hogy ezeket a kórházi jegyzeteket otthon legépelje, s odaadja Paulának. A feleség egy pillanatra sem titkolja Hites Tamással való viszonyát. De nem győzi hangsúlyozni, hogy sohasem tartotta lehetségesnek a vele való együttélést, hogy soha nem gondolt válásra. Igaz, hogy Imréhez nem ugyanaz a „megrontó, örvénybe húzó kábulat” fűzi, mint amelyet Hites lobbantott fel benne, de a házastársi összetartozás, az „emberi-feleségi-baráti-bajtársi ragaszkodás” maradandó. Imre végletesen viselkedik. A vasúti sínekről kell lerángatnia. Féltékenység gyötri: Hites elutazott, de a hármuk által bérelt műteremben Paula ott őrzik a képeit; nem mutatja meg a Tamásnak írt leveleit. Mégis, a kórházból hazatérve, úgy érzi, hogy a „legrosszabb esélyektől megmenekült ember új életszomja, életétvágya” lobog benne, hogy újra szerelmes lett Paulába, tíz év múltán „boldabbul”, mint azelőtt. De úgy érzi, szerelme viszonzatlan. Ennek ellenére az özvegytől megtudjuk, hogy ez után a közjáték után még tizenöt évig fölbontatlan házasságban élnek, látszólagos békében.

A nyugalom leple alatt folyik a háború. A szellemi, fizikai – idegszálakat tépő – viaskodás. Az iratrendező nő átáll Paula oldalára? Amikor érzelmi zűrzavarról beszél, elsősorban Imrét látja a zavar fő forrásának. „Paulát egyik pillanatban szerelemistennőnek látja”, és azért is sajnálja, mert „megalázó bujkálásra kényszerült H.-sel a találkáikon”, másik pillanatban pedig „gonosz nébernek, aki hideg számításból egy jól irányzott karateütéssel leterítette az érte lobogó, a család megélhetéséért gürögő férjét”. Nemcsak Paulával szemben bizonyul ilyen kiszámít-

hatatlanul féktelennek, hanem kezelőorvosával és barátjával szemben is. „Vissza- visszatérően öngyilkosságra készíti fel lelkét, végrendelkezik, megbocsát, a másik pillanatban meg ölni akar, cafatokra tépni Hitest, vagy élénken elképzeli, hogy ki mindenkit rohanna le és erőszakolna meg Paula női környezetéből.” Imrének szurkol a harmadik feleség, mégis arra a belátásra jut, hogy Imre beteg, betegesgtudat nélkül. Elképzeli, hogy milyen nehéz lehetett Paulának „ezt az óriási szerelmet fogadnia”, miközben még bizonyára „Hitesre volt gerjedve a teste”. Az özvegy vélekedik így, és nem minden alap nélkül. Ám az is igaz, hogy Paula egy idő után már nyűgnek érzi Hitest, illetve azt a feszélyezett udvariasságot, amelyet egymás társaságában tanúsítanak. De természetesen az is nyomasztja, hogy túl sokszor kell Imrével szeretkeznie. Igen, Imre saját magának is bevallja: olyan fokozott hatással van rá Paula mint nő, hogy ha jelen van, de még távollétében, pusztán rá gondolásakor is „állandó, szinte fájdalmas merevedése” van, ha beszél hozzá, nyomban „az ejakuláció határára” kerül, hímveszője „magától lüktetni kezd”.

A Hites Tamás-epizód, majd Imre kórházba kerülése után a házasság visszazökken saját kerékvágásába, külső szemmel nézve minden szembeszökő megszokás nélkül folytatódik az együttélés az első tíz év után újabb tizenöt évig. Ez idő alatt a család életfeltételei egyre javulnak. Megfelelő nagy lakásban élnek már. Paulának nem kell bejárnia bérelt társas műterembe, festészete kibontakozásához otthon is tágas, saját műhellyel rendelkezik. A gyerekek felszabadulnak, szabadabbá válnak mind a ketten. A nyolcvanas évek második felétől mindkettejüket fokozódó szakmai elismerés övezi. Imre tanulmányai, szép kiállításai, illusztrált könyvei sorra jelennek meg, rádió- és tévéinterjút készítenek vele, illetve portréfilm is készül róla. Paula már külföldön is kiállít, képeit megveszik rangos gyűjtemények is. Mindkettőjükéről kedvező elemzések olvashatóak, mértékadó kritikusoktól. Végre csak az életükre, munkáikra koncentrálhatnak, s e helyett egymást kínozzák – írja Imre feleségének. De ugyanez a levél előző napi heves veszekedésükről is szól, a kibékülés szellemében. Imre belátja azt, hogy saját szeretete sokszor zsarnoki, de hozzáteszi: küzd ez ellen. Párhuzamba állítja kettejük idegrendszeri problémáit, de meg is különbözteti azokat: ő csak most volt orvosi kezelés alatt, míg Paula már találkozásukkor depresszióban szenvedett, amit ő elfogadott, amivel együtt szerette, szereti. Itt és a ké-

sőbbiekben, a levelekben is csupán burkoltan szerepel az, hogy kettejük közül megrendült idegeivel egyedül Paula jár orvoshoz, szed gyógyszereket. Imre saját rendszeres idegrohamait alaptermészeteként kezeli, amelyen nem lehet segíteni. Azt sugallja, ezzel együtt kell élniük. Összeütközéseik leggyakoribb formája az, hogy Imre viharos, kiabáló dührohamban tör ki, többször külön ok nélkül. Vádolja Paulát, vagy szemrehányásokkal illeti hol azért, mert bizalmatlannak tartja, hol azért, mert úgy véli, megtagadja tőle azt, amit adni tudna neki. Hasonló vétségeknek tekinti saját kifakadásait és Paula hallgatásait. Holott jókora eltérés van reakcióik között. Paula az, aki új meg új erőfeszítéssel, magára parancsolt fegyelemmel, roppant türelemmel sorra veszi ütközéseik neurálgikus pontjait. Mikor már reménytelennek látszik, akkor is megpróbálja elemezni, tudatosítani összecsapásaik indulatait. Imre is elkönnyveli természetük eltérését: Paula a tudatosabb, józanabb, ő az ösztönember, a robbanékony. Még munkáik megbecsüléseinek mérlegelése is ütközésre ad okot. Imre Paula képeinek értő kritikájaként olvassa azt, amelyet a festőnő mélyen sértőnek talál, és megfordítva. A két fél közötti „karambol” legsarkalatosabb pontjának bizonyul az, hogy Imre nem szereti Paula képeit, nem vállalja azokat a nyilvánosság előtt. Amikor mind a ketten egy elnökség tagjai lesznek, Imre fensőbbéségesen leinti Paulát, sértően minősíti szavait, aki ezért lemond a tagságáról. A *Háború* egyes stádiumai fordulatosak, együttesük mégis az ismétlődéseket húzza alá, állandó idegfeszítő monotóniaként hatnak – az olvasóra is. Paula számára ez szabadságharc is, óhatatlanul hátrányosabb pozícióból küzd, sokszor Imrével szemben kell mentenie alkotói energiáit, önérzetét. Szeretné megosztani vele saját műhelye gondjait is, de e helyett – vallomása szerint – „zavaros, rossz lelkiismerettel éltem át festővé válásomat, mint ami sajnálatosan csökkenti családanyai értékemet”. Ő vet véget a mindennapi összetűzéseknek: elköltözik a közös családi otthonból. De továbbra is fenntartják a laza kapcsolatot. Paula végül még lelki-furdalást, részvétet is érez férje szenvedései miatt. Váratlanul éri az, hogy hivatalos válásuk idején Imre „üres, irgalmatlan tekintetbe” ütközik. Akkoriban már megismeri új élettársát, aki „sima ügynek” látja ezt a válást.

Változatos és váltogatott elbeszélésmódok teremtik meg a regény szerkezetét. Egyes szám első személyben beszél a két levélíró. Eszerint két, többnyire ellentétes szemszögből lehetünk tanúi a hangsúlyaikban pszichikai történéseknek. Két én-regény kereszteződik? Ezt nem állíthatjuk, mivel az elbeszélők figyelme nem saját maguk felé irányul, hanem egymás felé fordul. Minden egyéb – köztük a barátnői levelek – rövid, ritka kitekintésként jelennek meg, egy-egy más típusú, de szintén problematikus házasság felvillanásai. A levelek között belső monológokkal találkozunk, főként Paulánál. Imre kórházi naplója is efféle, de ő eleve azért gépeli le, hogy odaadja Paulának. Imre és Paula kétféle látásmódjához harmadikként csatlakozik a kézirat rendezőjének szemszöge. Elvileg a tárgyilagos nézetet képviselhetné, de gyakorlatilag, bevallottan gyűlöli Paulát, s szerelem, szeretet fűzi Imréhez.

A regény kezdetekor felbukkannak jungi, álombéli archetípusok, de nem válnak vezérfonallá. Az író egészen másfajta mélységeket tár fel bátor, kíméletlen nyersségében. Drasztikus példa erre az, amikor – még szerelmük kezdetén – Paula tartózkodik a szeretkezés-től, mert aznap jött meg a menzese, erős vérzéssel, ilyenkor saját testével sincs jóban a nő, viszolyog a nedvek visszataszító szagától. De Imre még a búcsúcsók-nál „begerjedt, jött utánam a lakásig, benyomult a kis fülkémbe, és rámenősen kielégítette magát”. Alkati, de lelki egyenlőtlenség is az, hogy az empátián felülkerekedik az elemi „férfiasság demonstrálása”.

A mű olyan férfi és nő együttélést elevenít fel, amelyben mindkét fél tehetségéből, elhivatottságából fakadóan hivatásának elkötelezettje. De ez a hasonlóság nem segíti a kölcsönös megértést, hanem akaratlanul vetélkedés forrása lesz. Az iratköteg sorsa egyúttal a férfi–nő bajvívásnak egyfajta mérlege. Az özvegy hosszas tépelődés után megsemmisíti a kéziratalmazt. Ezzel kimondatlanul Imre mellé áll, mivel úgy véli: „rossz fényt” vetne rá. Egyben Paula igaza az, amely így dokumentálhatatlanná válik.

Ács Margit leheletnyi közelbe hozza a két nem párvialát. Felmutatja, hogy milyen elválaszthatatlanul szövődnek át egymással fizikai és szellemi, testiségből és spiritualitásból eredő késztetések és ingerek. Hogy a két nemnek ez a párbaja nem fair play. Maga a szexualitás is az egyenlőtlenség hadszíntere lehet.

BÁGER GUSZTÁV

Szellemkép

„Különben csak torzult és suta kő
lenne, lecsapott vállal meredő”
R. M. Rilke: *Archaikus Apolló-torzó*
(Tóth Árpád fordítása)

*Az érett lélek megérti,
hogyan a fény a test lélegeztetője.
Hogyan a bőr alatti világ
a világosság mértékétől
nyugodt vagy zaklatott.*

*Mint élősködő növény,
az anyag a láthatatlanra fonódik.
S mit a tükörben
megpillant az ész,
már egy megcsonkolt való.*

*Ha tudná ez az arc,
mennyi eltelt idő
s emberi szándék vonásaiban.
Mennyi kérdés
egyetlen tekintetben.*

*S egy biztos állítás.
Mindenhez köze van.*

Bont(akoz)ás

*Sok-sok dilemma, óriási nyomás,
határon áttörő konfliktusok.
Tematika vagy inspiráció?
Egy esszé írása elől futok.*

*Üldöz a konkrét, foglyul ejt a tény,
s csak sejteni a tettek angyalát.
Újjávarázsolt romjaink között
mintha szavak szárnya suhanna át.*

DIÓSZEGI SZABÓ PÁL

Belgrád, háromszáz éve

A vár 1717. évi császári ostroma és elfoglalása

„Prinz Eugen der edle Ritter,
wollt dem Kaiser wied'rum kriegen
Stadt und Festung Belgerad!“
német népballada (részlet)

Július 22-ét, az 1456. évi nándorfehérvári sikeres várvédelem emléknapját hivatalosan 2011 óta ünnepeljük, amikor a magyar országgyűlés 58/2011. (VII. 7.) számú határozatával törvénybe iktatta. Nándorfehérvár (Belgrád) várának ostromtörténete azonban 1456 előtt és után is tartogat még emlékezni és feltárni valót.

Az 1456 előtti időszakból figyelemre méltó epizód az, hogy a vár már 1440-ben is szembenézett egy szultán vezette ostrommal. Ez volt Nándorfehérvár első oszmán–török ostroma, amely – hat vagy hét hónapos tartamával – nagyobb és időben hosszabb volt, mint az 1456. évi. A II. Murád szultán (1421–1451) által vezetett szultáni ostrom ugyanúgy kihullott a történelmi emlékezetből, ahogyan a sikeres várvédő Tallóci család vitészege, korszerű tűzfegyverei. Arról nem szólva, hogy az 1440-es ostrom kapcsán általam elvégzett alapkutatásokban körvonalazódott számomra egy még korábbi, I. („Villám”) Bayezid szultán idejében megkísérelt „nulladik” ostrom története is, az 1390-es években, amely a szultán Magyarország ellen indított hadjáratának részét képezte.

Az 1456. évi második szultáni ostrom eseménytörténetét már jobban ismerjük, és azt is, hogy ennek sikere Hunyadi Jánosnak köszönhető. A döntő napon, július 22-én, amikor a keresztések megtámadták az anatóliai hadtest táborát, a szultán a rumélia-i sereggel ellenük vonult, de őrizetlenül hagyta a sereg ágyúit. Hunyadi – zseniális katonai felismeréssel – ezt a várból észrevette, és onnan kitörve az ágyúkat elfoglalta és az ostromlók ellen fordította. Ez alapvetően eldöntötte az ostrom további sorsát. Bár a harcok még folytak, mivel a szultán, II. Mehmed – aki maga is megsebesült – az ágyúkat nem tudta visszafoglalni, másnap parancsot adott a visszavonulásra. A szultáni főszereg súlyos veszteségeket szenvedett, bár az Oszmán Birodalom nagy katonai erejét jól mutatta az a tény, hogy ezzel egy időben egy déli hadsereg görög földön, az Athéni Hercegség ellen is háborúzott, és Athén városát tartotta ostrom alatt.

Az is közzismert, hogy 1521-ben, I. (Nagy) Szulejmán szultán hadjárata során esett el végképp Nándorfehérvár. A szultáni sereg ekkorra már birtokában volt a várostomra alkalmas nehéztüzérségnek, így eredményesebben látott hozzá az ostromhoz. Ezúttal török sikerrel végződött Nándorfehérvár harmadik szultáni ostroma. Az erőd évszázados stratégiai szerepe megfordult, immár nem Magyarország védelmének kulcsa, hadműveleteinek kiindulópontja, hanem az oszmánok – magyarok ellen – indított hadjáratának utánpótlási és telelési bázisa lett.

Belgrádot, az 1688 és 1690 közötti időszakot leszámítva, 1717-ig a törökök birtokolták. A vár 1717-ben azonban ismét a nemzetközi figyelem középpontjába került, amikor a keresztény seregek visszafoglalták. Idén augusztus 16-án fejte hajthatunk a háromszáz évvel ezelőtti sikeres haditettnek, ezt szándékozom jelen írásom keretei közt feleleveníteni.¹

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy az 1717. évi Belgrád elleni ostromra a velencei–török háborúval szoros összefüggésben került sor, amelybe Habsburg VI. Károly német-római császár (1711–1740) – nálunk III. Károly néven magyar király – is bekapcsolódott. III. Ahmed szultán (1703–1730) uralkodása alatt Ali Dahmud nagyvezír 1715-ben megtámadta Velence Moreában lévő (görögországi) birtokait. Ehhez a küzdelemhez csatlakozott Károly, amikor Velencével szövetséget kötött. A háborút – amelynek ürügye névlegesen a karlócai béke (1699) megszegése volt – Károly a maga részéről azért indította el, hogy a töröktől visszafoglalja Magyarország maradék területeit, főleg a Temes-vidéket.

A császár főparancsnokká a török háborúban már hírnevet szerzett Savoyai Jenő herceget (1663–1736) nevezte ki, aki mögött jelentős hadisíkerék állottak. Részt vett Bécs (1683), Buda (1686) ostromában, Belgrád 1688-ban történt visszafoglalásánál altábornagyként harcolt, majd 1697-ben, Zentánál aratott győzelme híressé tette. A karlócai béke után, 1703-ban az Udvari Hadi Tanács elnöke. 1716. augusztus 5-én Péterváradnál újra nagy győzelmet aratott, majd Temesvár visszafoglalása (szeptember 6. – október 13.) is az ő nevéhez fűződött. Fontos tudni, hogy a védők között kurucok is voltak. Egyikük, Vékony János

¹ Az ostrom legutóbbi magyar feldolgozása is több mint százhusz éves: VÁRADY GÁBOR: *Savoyai Jenő és a Nándorfehérvár elleni hadjárat. 1716–17*, Hadtörténelmi Közlemények, 1894, 20–38., 191–215.

Savoyai fontos informátorává, titkos tudósítójává lett, miközben színleg a török sereggel vonult el.

Az ostromra vonatkozó források közül Guido Ferrari (1717–1791) latin nyelven írt történeti munkáját emelem ki, amely néhány éve magyarul is olvasható (*De rebus gestis principis Eugenii de Sabaudia in Pannonia libri III – Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv*).² A továbbiakban ebből a munkából Szebelédi Zsolt fordításában idézek.

A mű Harmadik könyvéből megtudjuk, hogy a bécsi Udvari Hadi Tanácsban maga Savoyai javasolta a Belgrád elleni támadást. A szerző a herceg seregét csaknem 100 000 főben állapította meg.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a császári seregben a német és osztrák források (például a *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*) többnyire nem is említik meg a magyar részvételt. Pedig a szatmári békét létrehozó gróf Pálffy János (1664–1751) tábornagy, valamint gróf Nádasdy Ferenc, báró Ebergényi László, báró Splényi László, báró Babocsay Pál, gróf Esterházy József huszárezredei révén a magyarok a lovasságban jelentős erőt képviseltek. Ehhez hasonlóan még azok a marosi határőrök is, akik Tökölyi kapitány vezetése alatt a felépített Duna-hidat védelmezték.

A várat kb. 30 000 főnyi védővel Musztafa pasa védte. A védőseregben 20 000 janicsár és a ruméliai alakulatok voltak; a lakosság kb. 10 000 főnyi lehetett. Azt is tudnunk kell, hogy – akárcsak Temesvár esetében – Belgrád török védői között kisszámú magyar menekült kuruc is jelen volt. Így az ostrom kuruc vonatkozásait sem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Az ostrom stratégiai nehézségét az adta, hogy a várat a császári szövetséges seregeknek észak felől kellett megközelíteniük, ehhez viszont át kellett kelniük a Dunán, és a csapatokat a túloldalon partra kellett tenniük. A törökök számítottak erre, Ferrari tudósítása szerint igyekeztek az átkelést megakadályozni, és a folyó ellentétes (déli) oldalán földből emelt sáncokról támadtak vissza.

A szövetséges sereg elsőrendű feladata a Duna-hajóhid elkészítése volt. Az átkelés és a híd biztonságos felépítésének vigyázását Savoyai Jenő herceg Georg Browne de Camus császári altábornagyra bízta.

Ez azt jelentette, hogy Browne szállta meg katonáival először a túlpártot, majd őt Claudius Florimond Mercy császári lovassági tábornok követte. Az átkelést két gálya fedezte. Ez veszélyes hadművelet volt, mivel a Duna Belgrádnál igen széles, és a hajókkal való átszállítás gyorsasága volt a döntő. (Csak megjegyzem, hogy 1915-ben a Belgrádot ostromló osztrák–magyar és német csapatoknak hasonló problémával kellett szembenézniük.) Ferrari megemlítette, hogy: „A katonákat partra tették, a hajókat gyorsan visszaküldték, hogy a többi alakulatot is áthozzák.”³ A harmadik szállítmánnyal elég katonát szállítottak át a túlsó partra ahhoz, hogy a Duna-híd építéséhez hozzálassanak. A törökök a várból kitámadva a pontonhíd megépítését nem tudták megakadályozni, csapataik végül visszavonultak Szendrő és Belgrád irányába. Az ostrom eseményeiről térképek is készültek. Érdemes ezeken is követni a hadmozdulatokat (1. melléklet).

A Duna-híd elkészítése után a hadsereget át tudták vezényelni a túlpartra. Savoyai ekkor a várat kémlelte ki, megszemlélte a város elhelyezkedését. Az ostromlók a Duna mentén megszállták a partot, és hozzákezdték Belgrád körülzárásához. Mivel a törökök korábban egy hosszú sáncot építettek a Dunától a Száváig, a császáriak ellensáncot (contravallatio) építettek ki a vár felőli oldalon. Ekkor épült ki az ostromló tábor is. „Igen szélesen állították fel a tábort. A két folyót érintették, hogy a lehető legnagyobb területet foglalja magába.”⁴ Az építés során Savoyai a korábbi oszmán–török szultáni ostromok (1440, 1456, 1521) módszereire is támaszkodhatott. Mindközben folyamatosan kellett harcolni a Belgrádból kitörő török lovassággal is. Ráadásul a várfalokról ágyúkkal lötték a fővezér vezette császári csapatokat. Továbbá a török flotta a folyót is birtokba vette, hogy megakadályozza a tábor kiépítését.

Savoyai elsőrendű feladata az volt, hogy Belgrád várát, városát teljesen elzárja a környező területektől és a vízi utaktól. A Dunán átívelő hidat kijavíttatta. Másrészt az előző évben elfoglalt Temes vidéki területekkel való összeköttetést meg akarta valósítani, hogy az utánpótlását biztosítani tudja. A tábor másik oldalán, a Száván is építtetett egy pontonhidat, sőt annak túlpártján egy védőállást is azért, hogy távol tartsa a törököket a folyótól. Ezt egy külön seregrész

² Guido FERRARI: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv* (fordította, a jegyzeteket és az utószót írta: Szebelédi Zsolt), Attraktor, Máriabesnyő, 2011.

³ FERRARI 2011, 76.

⁴ FERRARI 2011, 77.

őrizte. Még Zimonymnál is létesített egy kisebb táborn, hogy a Pétervárad felőli utánpótlását is biztosítsa.

Két gályát a Duna-hídhöz közel helyezett el azért, hogy szemmel tartsa a hidat és a Szendrőnél lévő török flottát. Szükség is volt erre az intézkedésére, mert pár nap múlva nagy folyami csata kerekedett. Július 13-án ugyanis egy vihar mindkét hidat tönkretette, a partokat a folyó pedig elárasztotta. A török ezt kihasználta, átkelt a Száván és a híddal szembeni császári táborra támadt. Július 17-én, egy folyami ütközetben Savoyai visszaverte e támadást, és a hidakat újjáépítették.⁵ A törökök folyami flottája azonban megtámadta a Zimony melletti, Storck vezette császári hajóhadat. A Szent Ferenc és a Szent István nevű gályák ellen, azaz „a mi két hajónk ellen fordultak”. A két gálya, a kormányosok ügyességének segítségével, visszaverte a török hajók támadását, amelyek visszavonultak „a Belgráddal szemben lévő sziget (Nagy Hadisziget) erődjébe”. A török hajók ezalatt megtámadták Zimonyt is, ahol partra akartak szállni, de visszavetették támadásukat. Ennek a vereségnek a híre Belgrádban nagy csalódást okozott, amelyet csak az oldott fel, hogy hírt kaptak a segítségükre siető, nagy felmentő török sereg érkezéséről. Három nagy tornyot is felállítottak, valamint 50 ágyút is elhelyeztek ott. A törökök szándéka az lehetett, hogy legalább addig jól elnyújtsák a háborút, amíg a felmentő sereg meg nem érkezik.⁶

Savoyai célja ekkor az volt – követve I. Szulejmán szultán 1521. évi ostromának példáját –, hogy a Száva felőli védtelenebb oldalon ostromolja meg a várat. Éjszaka ide küldte Achilles de Paulet Marcilly császári vezérőrnagyot, hogy ő a seregével a folyó partján építsen ki sáncot, ahonnan majd ostromolni lehet a várat. Hajnalban a törökök azonban ezt észrevették, és lövetni kezdték Marcillyt. Még a flottájuk is rátámadt a császáriakra. Végül abba kellett hagyni a sáncépítést. A törökök egyre erősödő túlerejével szemben – bátor helyállás során – meghalt maga Marcilly is. A vesztes helyzetet ekkor Savoyai Jenő szüntette meg jól időzített támadásával, amely ismét viszaűzte a törököket.⁷

Ferrari beszámolója szerint a Belgrád várat védő törökök kitartását erősítette, hogy időközben maga az új nagyvezír, Hadzsi Ali pasa – Hatschi Ali, más for-

ásokban Hadzsi Chalil – 200 000 fős felmentő seregével megérkezett.⁸ A szoroson vett hadilétszám ennél kevesebb, körülbelül 150 000 fő lehetett.⁹ A harc szintere ettől kezdve átkerült a felmentő sereg által elfoglalt területre. Az ostromból nyíltzini csata lett.

Savoyainak fel kellett készülnie erre az összezsúpra is. A táborn most már minden irányból meg kellett erősítenie. Körös-körül nagy mélységű, árokkal ellátott körsáncot (circumvallatio) ásattott, amelyet cölöpökkel erősített meg. Vesszőnyalábokból és gyep-téglákból sáncokat is emelt. (Ezek az úgynevezett Eugen-féle vonalak a mai napig is láthatók Belgrádban.) Ferrari leírása szerint az egész táborn „erődítéssel vette körbe”. Még földbástyákat is emelt. Futóárkokat, belső utakat építtetett ki. A sánkra 80 ágyút helyeztetett.¹⁰ Eközben július 30/31-én Ali nagyvezír felmentő serege nem messze vert táborn a környező magaslatokon. Belgrád lakói – mindezt látva – örömmünnepet, hálaünnepet tartottak, ágyúkkal is lövettek.

Legnagyobb meglepetésükre azonban a nagyvezír – megérkezése után – nem indított rögtön támadást hatalmas seregével, így Savoyai Jenő sem hagyta abba a vár megkezdett ostromát. Délről az ostromgépekkel továbbra is törette a falakat. A „tüzes golyókkal” (bombák) egy alkalommal egy löporraktárt is sikerült felrobbantani, amely a várfal nagy részét ledöntötte. Megnyílt a lehetőség a közvetlen rohamra. Ekkor azonban Ali nagyvezír kívülről teljesen körülzárta a császári táborn. Ezzel stratégiai előnyre is szert tudott tenni, mivel ez a vidék erősen dombos volt. A felmentő török sereg sátrai ezeken a magaslatokon voltak. A keresztény tábornból pedig jól lehetett látni, ahogyan ragyogott a napfényben a díszes török sátorerdő.¹¹ Augusztus 12-én még egy 30 000 fős tatár sereg is megérkezett. Félő volt, hogy Savoyai serege minden oldalról beszorult. Előlről a 30 000 fős várvédő sereg, hátulról a 200 000 fős felmentő sereg, két oldalról pedig a két folyó zárta le a császári mozgásteret. A tábornban a kétségbeesés kezdte felütni a fejét. Nemcsak az ágyúzás, hanem a malária is elkezdte tizedelni a sereget. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy Savoyai eredményesen zárta körül Belgrádot, a várvédők továbbra sem tudtak utánpótláshoz jutni. Ezt Ferrari tudósítása megerősítette, mert a várban az élelemmel takarékosan kellett bánni,

5 VÁRADY 1894, 38.

6 FERRARI 2011, 79., 81–82.

7 FERRARI 2011, 82–84.

8 FERRARI 2011, 85.

9 VÁRADY 1894, 193.

10 FERRARI 2011, 86.

11 FERRARI 2011, 88.

a védők harci morálját pedig a romok között fekvő, eltemetetlen halottak továbbrontották.

Miután Ali a császári tábor miatt nem tudott semmilyen segítséget a várba bevinni, „elhatározta, hogy megostromolja a tábort”. Az ostromlókiből ostromlottak lettek. Ez lett az 1717. évi obsidio különlegessége. Nem folytatódott a megkezdett ostrom, hanem a vár előtti vidéken egy nyíltszíni ütközet volt hivatva eldönteni a küzdelem kimenetelét. Ezért említi a szakirodalom inkább a „belgrádi csata” elnevezéssel. Ferrari több epizódot kiemel a küzdelemből. Így azt, amikor Ali nagyvezír elfoglalta a császári tábor bal oldalán, a Száva mellett lévő magas dombot, ahonnan az éjszaka folyamán ágyúval lövetni tudta a Száva-hidat. Itt az egész keresztény tábort megtámadta. Savoyai attól félt, hogy elvágják az utánpótlásától. Ekkor döntötte el azt, hogy minél hamarabb csatát kezd egy váratlan támadással Ali ellen. Remek helyzetfelismerő képessége segítette. A felmentő török sereg ágyúi elég közel helyezkedtek el a táborukhoz, ezáltal azokat is el lehet foglalni. Hasonlóképpen a török tábor futóárkai alig 30 lépésnyire voltak a császáriaktól. Ráadásul a nagyvezír még mindig nem támadott. Savoyai mindezeket jól kihasználhatta. Tervének egyedüli veszélye az időtényező volt.

A csatát mindenképpen úgy kezdte volna meg, hogy megelőzze Ali tervezett, általános rohamát. Ebben pedig a kuruc informátortól, Vékony Jánostól kapott információ létfontosságú volt. Különös módon erről Ferrari beszámolója nem emlékezett meg. Pedig gróf Pálffy János táborában Vékony János augusztus 13/14-e közti éjén megjelent, és közölte a 17-i általános támadás tervét. Beszámolója szerint ezzel egy időben a várból a védők is támadást fognak majd intézni.¹² A Jenő hercegről szóló, már idézett népballada is megemlíti egy névtelen kémet, aki fontos információkkal szolgált.

Savoyai így a saját ellentámadását augusztus 16-ára virradó hajnalban, a török össztámadást egy nappal megelőzve tudta megkezdni.¹³ A gyalogságot kettős csatasorban állította fel, Ferrari krónikája szerint a jobbszárnyon Miksa Starhemberg, a balszárnyon Harrach József és Bewern (Bevern) herceg irányítása

alatt. A gyalogság főparancsnoka Württemberg Sándor tábornagy volt. A lovasság jobbszárnyán báró Ebergényi László tábornok, gróf Mercy alakulatai, a balszárnyon gróf Montecuccoli–Laderchi lovassági tábornok, gróf Nádasdy Ferenc lovas tábornok és gróf Martigni csapatai helyezkedtek el. Az egész lovasságot pedig gróf Pálffy János tábornagy vezette. Savoyai elkülönített egy sereget a táborban is, amelyet Viard és Browne irányítása alá helyezett. A feladata az volt, hogy az ostromlottakat az ágyúk lövéseivel továbbra is félemlítsék meg, ne engedjék, hogy a várból kitörjenek.

A felsorakozott sereg éjfél után, a holdfényben, nagy csendben tudott előrenyomulni, azonban a hirtelen keletkezett sűrű köd veszélybe sodorta a hadműveletet összehangolt folytatását. A csapatrészek egymást sem látták a ködben. Így például Pálffy lovassága jobbra tért el a tervezett útiránytól. Hamarabb beleütközött a török sáncokba, ahol csatát kellett kezdenie. Az ellenséget mégis meglepte a támadás ténye, a sáncaikon futkosni kezdtek. Pálffy – akinek a fia ekkor esett áldozatul – a sötétben huszáraival előrenyomult, de ezáltal az arcvonalat középen túlon túl kiszélesítette. A lovas tatárokkal is kemény küzdelem bontakozott ki. A törökök a császári sereg jobbszárnyát már körül tudták venni, és megpróbálták elszakítani a többi seregtesttől. A helyzet veszélyes volt, amelyet reggelre a hirtelen felszálló köd mentett meg.¹⁴

Savoyai, aki a sereg magára maradt balszárnyán tartózkodott, átlátta a segítség szükségességét (hogy távcsövel-e vagy futár révén, nem tudjuk). Így buzdította a harcra a katonákat: „Ez a nap, mely mind közül a legszebb győzelmet szüli, legyen a császár számára a vitézségetek legfényesebb tanúja!” Abban, hogy a herceg mégis egyesíteni tudta a felbomlott hadrendet, segítségére volt a táborban maradt Viard, aki észrevette a jobbszárny kritikus helyzetét, és az ellenség ágyúi ellen egy lovascsapattal rohamot tudott intézni. Viard kitörése olyan eredményes volt, hogy meg is szerezte ezeket az ágyúkat. A belgrádi ütközet egyik döntő jelentőségű mozzanata volt ez. A felmentő török haderő összes ostromszerkezetét sikerült elfoglalni.¹⁵

A csata következő fázisa a török sereg tábora ellen indított támadás teljes kibontakozása lett. Ezt az epizódot örökítette meg a kortárs osztrák festő Johann

12 VÁRADY 1894, 195.

13 Ferrari, leírásában Mária mennybemenetelének augusztus 15-i ünnepét összetévesztve Mária születésének egyházi ünnepével, szeptember 8-át írt. A Jenő hercegről szóló népballada szerint az informátor augusztus 21-én érkezett, ez a dátum azonban a számjegy téves megfordítását sejteti.

14 FERRARI 2011, 93–95.

15 FERRARI 2011, 97.

Gottfried Auerbach (1697–1753) egyik csatakép festményén (*Prinz Eugen in der Schlacht bei Belgrad 1717*). A császáriak a török tábor háromszoros sánca ellen kezdtek támadni. Ferrari főleg a balszárnynon lévő bajorok vitézségét emelte ki, akik elsőként vetették magukat az ellenségre, és elfoglalták a dombokon elhelyezett ágyúkat. A jobbszárnynon hasonló lett a siker. Az ottani ágyúkat is az ellenség felé fordították. A török táborban nagy vérfürdő kezdődött, amely Ali hadseregének vereségével végződött.¹⁶ Tudnunk kell, hogy a balszárnny lovassága, gróf Nádasdy Ferenc huszárjai élén sikeresen vette fel a harcot a szpáhikkal is.

Ezekhez a sikerekhez nem kismértékben járulhattott hozzá az, hogy a keresztény hadseregeknél akkor már rendszeresítették a korai szuronyok valamelyik változatát, a puskacső torkolatába helyezett úgynevezett hidegszuronyt, vagy pedig a csőre rögzített meleg szuronyt. Utóbbi esetben mind lövésre, mind szúrásra is lehetett a fegyvert használni. A janicsárok (Ferrari antik stílusú szóhasználatában pretoriánusok) viszont vagy puskával vagy lándzsával voltak fel-fegyverezve. Dani Dániel Pál hadtörténész szerint a török túlerő ellenére a török tábor megrohanása során a keresztény csapatok fajlagos tűzereje kétszerese volt a janicsárokénak. Ezt megerősítem azzal, hogy Ferrari Temesvár ostroma során meg is említette a németek szuronyrohamát. „Az ellenség görbe karddal (ti. szablyával) [...] igen kitartóan küzdött; [...] a császáriak, hogy az ellenség ne merje tovább elviselni a látványukat, a puskáikra szuronyt tűzve támadtak...”¹⁷ Ferrari beszámolója Belgrádnál főleg a bajorok eredményességét emelte ki, akiknél a szurony már bizonyosan rendszeresítve volt, és ez a későbbi ábrázolásokon is látható.

A belgrádi csata kimenetelét Ferrari végül így összegezte: „...amikor a barbárok leginkább rászánták magukat arra, hogy a császári tábor megostromolják, őket magukat győzték le a saját táborukban”. A szerző azt is hozzátette, hogy Ali nagyvezír saját magát okolta a halogatásért és a vereségért, és fényűző, gazdag táborát hátrahagyva Szendrő felé menekült. Díszes sátrak, kerevetek, ezüst, értékes hadifelszerelések maradtak utána. 130 ágyú, 35 mozsár,

6 ezer mázsa lőpor! Ferrari szerint olyan gazdag volt a zsákmány, hogy 1 ezüstért 3 tevét is adtak.¹⁸

A győzelemhez azonban az is szükséges volt, hogy „a Városban ostromlottak az egész csata ideje alatt nem törtek ki”. A császári táborban maradt Viard jól ellátta feladatát. Az ágyúzása során felrobbantotta a legnagyobb belgrádi lőporraktárt, amelynek pusztítása teljesen megtörte a lakosokat.¹⁹ Érdekes kérdés: vajon Belgrád várkapitánya, Musztafa pasa a hajnali köd miatt nem láthatta át a küzdelem menetét, s így nem tudott segíteni? Már Marczali Henrik történész is felvetette: Musztafa nem is gondolt arra, hogy szemelőtt éppen a döntő csata zajlott. Ezt, véleményem szerint, megkérdőjelezi az 1456. évi ostrom során Hunyadi János döntő jelentőségű felismerése, amikor kitörve a várból, a török haderőt hátba támadva és szétágyúzva, világraszóló győzelmet tudott aratni. Ugyanezt a manővert mulasztotta el Musztafa pasa, pedig Hunyadinak a csata áttekintésére még nem állt rendelkezésére távcső, szemben a török várparancsnokkal.

Savoyai Jenő a vár ostromát másnap folytatta, de Musztafát felszólította a megadásra, aki, minthogy élrelme fogytán volt, végül augusztus 18-án átadta a várost, a várat és az egész török flottát. Savoyai kegyes volt, a foglyokon és „lázadókon” (a várban lévő kurucok) kívül mindenkit szabadon elengedett, ha menni akart. Ferrari szerint körülbelül 20 000 fegyveres mehetett el a városból. A védők tüzéségének komolyságát a megszerzett zsákmány jól mutatta. 665 rézágyú, 105 mozsár, ólomgolyók. „Belgrád ismét a császár hatalmába került.” A győzelemnek nagy híre volt egész Európában.²⁰ Az ostromot és a csatát éneklimeg a Jenő hercegről szóló, korabeli népballadakatonadal is (*Prinz Eugen, der edle Ritter*). III. Ahmed szultán a következő évben pedig békét kért, ez vezett az 1718. évi pozsareváci békéhez.

De miért nem mehettek szabadon el a várban maradt „lázadók”? Fontos adalék az eseményekhez, hogy a császári hadsereg hadműveleteivel és a belgrádi ostrommal egyidőben – török segítséggel – a bujdosó kurucok is mozgolódtak. A Porta ezúttal is azt a taktikát alkalmazta, hogy ezekkel a csapatokkal minél távolabb eső pontokon kössék le az ország védőerejét. Ezt jól tudták Bécsben is. Savoyai való-

16 FERRARI 2011, 98.

17 FERRARI 2011, 64.

18 FERRARI 2011, 98.

19 FERRARI 2011, 98–99.

20 FERRARI 2011, 99.

színiülleg arról is tudott, hogy a szultáni diplomácia felvette a kapcsolatot az ekkor a franciaországi Grosbois-ban élő II. Rákóczi Ferencsel. A távolba kényszerült fejedelem mellett jó lehetőségnek kínálkozott a békétlenek felhasználása a császár elleni hadjáratban. A fejedelemnek ugyan átadták a szultáni meghívólevelet, ő azonban óvatosan, nehezen és szomorúan szánta rá magát a Törökországba való költözésre. A belgrádi csata napján *Vallomások* című munkájában megjegyezte: „közeledett a boldog nyugalomból való elhivatásom ideje... 1717. augusztus 16-án magányom békéjéből Párizsba utaztam, hogy búcsút vegyek barátaimtól, és hogy felkészüljek a további útra.”²¹ Amikor ezt megtette – október 10-én érkezett meg Gallipoliba –, Belgrád már régen a császáriak kezén volt.²²

Azt is tudnunk kell, hogy III. Ahmed szultán pántenseivel magyar földön hadba hívták az elégedetleneket. Gróf Esterházy Antal például proklamációban tudatta, hogy Erdélybe fog csapataival betörni. 1717

tavaszán toborzásba is kezdett. Azt jól megérezte, hogy a jobbágyság körében a kuruc forrongás még nem múlt el teljesen. Augusztus 22-én a határon várakozott, végül 1717 őszén – Rákóczi esetleges parancsát meg sem várva – tört be Erdélybe Rakovicza Mihály moldvai vajda csapataival, illetve a tatár kán fia által vezetett 15–20 ezer fős lovas tatár sereggel. Éppen az augusztus 16-i belgrádi csatavesztés hírére fordult vissza a határra, miközben a tatár seregek még tovább pusztítottak Nagyvárad körül.²³ Ez volt az „utolsó tatárjárásnak” nevezett pusztítás, amely például Máramarost, Ugocsát, a Szamos-völgyet, Szatmár városát érintette.²⁴

II. Rákóczi Ferenc pedig Törökországban jól láthatta, hogy a Porta a belgrádi kudarc után – angol és holland közvetítéssel – inkább békét szeretne kötni Ausztriával, mintsem a háború folytatását erőltetné.²⁵ Ebből a szempontból az 1718-ban megkötött pozsareváci béke a kuruc mozgalmak lehetséges folytatásának is véget vetett.

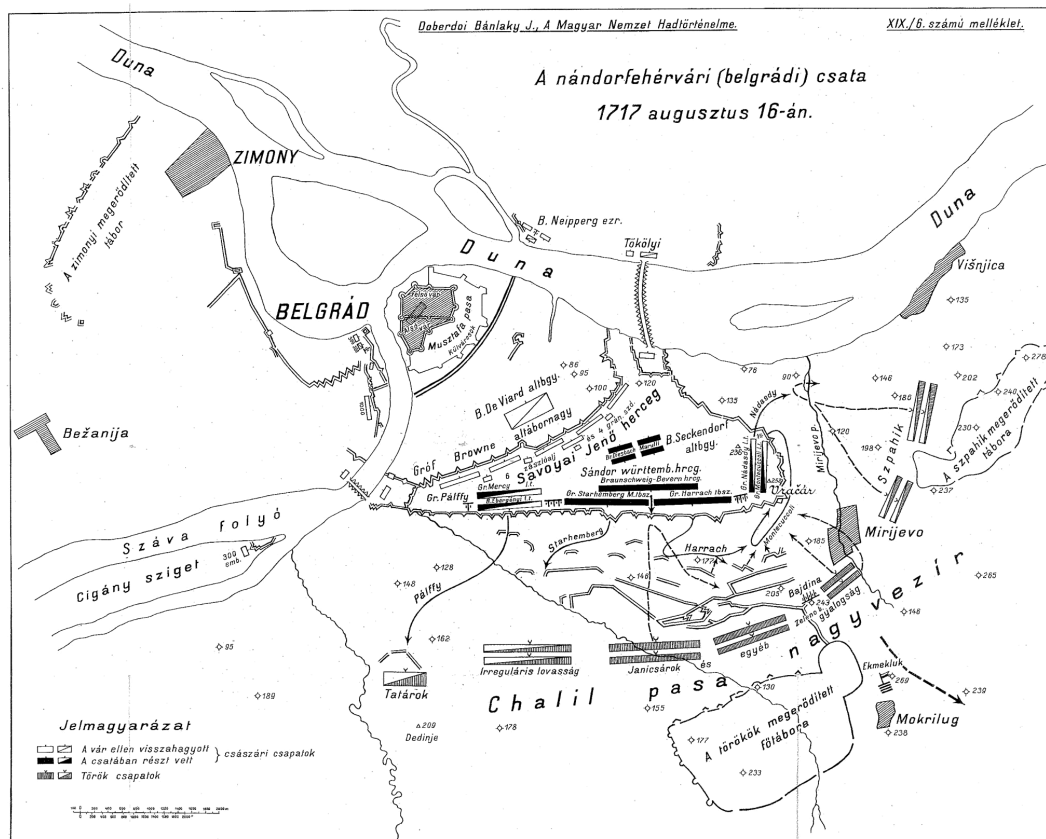
21 RÁKÓCZI FERENC: *Vallomások* (fordította: SZEPES Erika), Pécsi Direkt Kft., Bp., 2003, 223., 229.

22 KÓPECZI Béla – R. VÁRKONYI Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc* (harmadik kiadás), Osiris, Bp., 2004, 518.

23 KÓPECZI – R. VÁRKONYI, 2004, 511.

24 VÁRADY 1894, 201–202.

25 KÓPECZI – R. VÁRKONYI 2004, 518.

1. melléklet. BÁNLAKY (DOBERDÓI) József: *III. Károly első háborúja a törökök ellen. 1716–1718, XIX/6. számú térképmelléklet* = B. J., *A magyar nemzet hadtörténelme*, www.mek.hu (A letöltés ideje: 2016. november 14.)

SZÉKELYHIDI ZSOLT

Első téblábak

Téblábolunk a télben,
 a fészernél mellett Virág
 meg én.
 Néziünk egymásra,
 fújuk a hideget a sálba,
 markoljuk zsebből a kesztyűbe.
 A fűbe vegyülve kutyák,
 három fekete, egy barna,
 meg a szürke hátú,
 malacfülű anya.
 Apjuk nagyszőrű mamlasz,
 forog körbe velük,
 míg az egyik
 virágágyásba akad,
 másik lelógó bokorágba
 harap vagy elnyal,
 s a legfeketébb fekete
 előttiünk lehuppan,
 forgása épp abbamarad.
 Egyszerre mosolyba
 sűrűsödik minden
 a januári kertben,
 tömör pillanat, felismerés.
 Virág a fülem mellett
 levegőbe szuszog: ő lesz,
 mutatja, ott
 a kis göndör gömböc,
 a mi falatnyi kutyánk!
 Bámuljuk
 – a fészernél fázva –
 a fűvön feketedő,
 kölkösen kucorgó
 szőrmegolyót.
 Visszapislog, oda nézz!
 Pamutbojt fül, szénkavics orr,
 ki se látszik, nevetünk
 és számolgatjuk:
 szőröstül-bőröstül,
 lábastul alig hét és fél
 fücsomónyi magas.

Atyavilág,
 Szifon, a griffon
 (hát így hívjuk majd,
 ha felkerül hozzánk
 Újpalotára)
 felénk ugrál,
 térdünkre nyúl,
 kezünkhöz ér.
 Szemében gomb a tél,
 mint kályhában a szénparázs,
 felizzik, és mindez
 csak pár pillanatvarázs
 a két futás közti
 lassú télben.

Aztán minden vissza,
 hajsza apával újra.
 Az ismerkedés néhány
 szagmintás rohampillanat,
 nem több, de ajj, hogy félünk,
 ha tíz szőrszál különbség van
 vagy annyi sincs
 Szifon és a másik két fekete közt,
 megismerjük-e újra,
 mikor eljövünk érte,
 és miénk lesz végre
 legközelebb?

Dehát majd odafut
 hozzánk, az ám,
 felnyúl a térdünkre,
 ujjunkhoz ér,
 és nem lesz fücsomókkal
 magasabb és nem látszik
 ki a füle, hát persze,
 hogy nyilván megismerjük
 majd, és őt visszük haza,
 Szifont, a griffont,
 a fészernél.

SHREK TÍMEA
Nagyanyám

Iszonyú fejfájás gyötört, hazaszöktem az iskolából. Egész úton szédültem, az a nyolcszáz méter, amit a házunkig kellett megtenni, egy örökkévalóságnak tűnt. Senki sem volt otthon. Anyám a piacon dolgozott, öcsém iskolában, nővérem az egyetemen. Apámra nem emlékszem, merre járt. Gyógyszert vettem be, és lefeküdtem.

Kisírt szemmel, ordítva ébredtem arra, hogy anyám rángatja a karomat.

– Ébredj fel! – szólt rám anyám.

– Mama rosszul van.

– Tessék?

– Azt álmodtam, hogy térdel az ágy előtt, és nem kap levegőt.

Nagyanyám asztmás volt, nehezen lélegzett, zsebében vagy táskájában mindig ott lapult a pipa. Az álmom annyira valóságosnak tűnt, hogy fájós fejfel biciklire ültem, és elindultam a város másik végébe megnézni őt.

Hosszan nyomtam a harmadik emeleti lakás csenőjét. A szomszédok azt mondták, otthon van, a kutya is ugatott rám bentről. Nem sokkal később megérkeztek a szüleim, valamelyik lakó hívta őket. Túl hangosan dörömböltem.

– Sehová sem megy a kutyája nélkül – mondta apám, és vállával nekifeszült az ajtónak.

Kétszer rugaszkodott neki, mire a felső zár ropant egyet, és megadta magát. Az ajtó kinyílt. A konyha üres volt, a kutya ott csaholt a lábunk alatt. Beléptünk a szobába, nagyanyám az ágy előtt térdelt. Fejét a markába hajtotta, mint aki imádkozik. Anyám jobb karja alatt ragadta meg, de az csak intett a fejével, hogy ne tegye. Apám mentőt hívott. Hosszúnak tűnt az idő, amíg meghallottam a sziréna hangját. Anyám a szekrényhez ment, ruhákat és törölközőt szedett ki belőle. Én addig segítettem felállni nagyanyámnak. Átöltöztettük.

A mentősök felértek a lakásba. Megmérték a vérnyomását, a szívhangot is ellenőrizték. Aztán injekciót adtak be neki, amitől hamarosan jobban lett.

– Be kell jönnie a kórházba megfigyelésre – mondta a felcser.

Nagyanyám rám nézett, majd rá. A tekintete szúrós volt.

– Ha én bemegyek, nem jövök ki – válaszolta dühösen.

– Anyu! Ne beszélj hülyeségeket, indulj, mert itthon nem lesz jó vége – csattant fel anyám, és már tessékelte is ki az ajtón. Láttam rajta, hogy csak erősnek akar tűnni, de nagyon meg van rémülve.

Nagyanyám lehajolt, megsimogatta a kutyáját. Beszálltak a mentőautóba, mi apámmal hazamentünk.

Még aznap este meglátogattam a kórházban. Anyám egy széken ült mellette. Az éjjeliszekrényre raktam a vacsorát, nagyanyám levest kért. Nem tudtam kinyitni az üveget, a forró levestől rászorult a fedő, sokáig bíbelődtem vele, mire az öreg kifakadt:

– Olyan vagy, mint apád!

Kinyílt az üveg, kanalat tettem bele, odaadtam neki. Megfordultam, és halkán sírni kezdtem. Tudtam, hogy sohasem szerette apámat. Ezzel a mondatl azt is elárulta, hogy engem sem.

– Jó éjszakát – búcsúztam el tisztelettudóan, de már indultam is az ajtó felé, le a lépcsőkön, ki a bejárati ajtón, keresztül a kórházkertben, egészen az autóig. Apám már várt rám.

– Ne foglalkozz vele, tudod, hogy beteg. Holnapra el is felejtí – nyugtatott.

Hamarosan követett minket anyám is, hazamentünk.

Korán ébredtem, anyám már reggelit készített. Bóven pakolt a betegnek is. Öcsém iskolába indult, mi pedig a kórházba. Anyu kiszállt az autóból.

– Te nem jössz? – fordult felém.

– Nem akarok.

– A tegnapi miatt?

– Is. Ha olyan vagyok, mint apám, akkor nem hiányzom oda.

Anyu felment a lépcsőkön. Be a terembe. Tíz perc sem telt bele, láttam kijönni a bejárati ajtón, kezében a tegnapi összecsomagolt holmival. Arca kifejezéstelen volt.

– Hazaengedik? – kérdeztem.

– Azt mondták, hajnalban kiment rágyújtani. A csomagja össze volt pakolva az ágy végében.

– Mondtak még valamit?

– Csak annyit, hogy holnapután jöhetünk érte. Addig el kell intézni a temetést.

Az árva

Szőke cigánylány volt. Göndör fürtjei a derekáig értek. Hatalmas, tengerkék szeméből áradt a jóság. Kिलencéves volt. Édesanyja minden reggel elkísérte az iskolába. Jól öltözött, kellemes megjelenésű, orosz asszony volt. Leila kitűnt a koszos cigánygyerekek közül, szépségével és hófehér bőrével. Egyszer megkérdeztem az anyját, miért ebbe az iskolába járattja a gyermekét. A válasz egyszerű volt: „Rákos vagyok. Nem maradt sok hátra.”

Eltelt egy tanév, a lány napról napra szomorúbb lett. Édesanyja mind ritkábban kísérte már el.

Egy keddi napon, délután a folyosón állt, és várt.

– Anyukádat várod? – kérdeztem tőle.

– Igen, de nem tudom, hogy jön-e. Reggel nagyon rosszul volt.

– Egyedül nem mehetsz haza?

– Nem. Akkor kikapok.

– Apukád?

– Ő meghalt. Még régen.

– Sajnálom.

– Tetszik tudni, megitta a mérget.

– Miért?

– Anyuka azt mondta, azért, mert részeg volt.

– Testvéred van?

– Igen. Egy. Bella. Ő már nagy. Van neki gyereke is.

Az említett testvér már be is lépett az ajtón, megragadta a kislány karját, és gyors léptekkel indult kifelé.

Másnap a gyerek nem jött iskolába, harmadnap sem. Egész héten hiányzott.

Hétfőn reggel, amikor a létszámot ellenőriztem, láttam, hogy megérkezett. Haja kócos volt, fejét az asztalra hajtotta. Zokogott. A többiek csak bámulták, nem nevettek rajta, de közel sem mentek hozzá. A teremben néma csend volt. A tanárnőjük megsimogatta a hátát, de a kislány csak még keservesebben sírt. Nekem tovább kellett mennem.

Délután ott állt a folyosón, és várt. Figyeltem. Néha elejtett egy könnycseppet, megpróbálta visszafojtani a sírást.

– Hát te? Megint vársz?

– Igen, de hiába.

– Miért?

– Anyuka már nem jön értem.

Ahogy ezt kimondta, azon a keservesen elcsukló gyermeki hangon, olyan szomorúságot éreztem,

mintha az én édesanyám halt volna meg. Odamentem hozzá, megöleltem, hirtelen más nem jutott eszembe. A gyerek meg csak sírt, és panaszkodott.

– Anyuka meghalt! Mi lesz velem nélküle? – hajtogatta.

– Nyugodj meg – szóltam hozzá.

– Ma temetik. Nem akarok hazamenni.

– Hány órákor?

– Kettő.

A falióra egy óra tizenkét percet mutatott.

– Gyere be velem a tanáriba. Ne állj itt egyedül.

Szófogadóan jött mellettem, aztán megfogta a kezem. Úgy szorította, mintha sohasem akarná elengedni. Hagytam neki. Leültünk a terem legvégében. Hátizsákjából rajzfüzetet és ceruzát vett elő. Tiszta oldalt nyitott, és rajzolni kezdett. Házat kerítéssel, mögé fákat, hegyet és mosolygós napocsát. A ház elé kislányt, mellé az anyját. Annak fejére glóriát. Aztán fogta a fekete ceruzát, és összefirkálta.

Kopogtak az ajtón. A nővére volt.

– Jó napot. Leila?

Közben a gyerek igyekezett az asztal alá bújni.

– Itt van.

– Leila! Mássz ki! – ordított rá.

– De én nem akarok...

– Menni kell a temetésre, gyere már! – Elkezdte rángatni a kislány karját, aztán rácsapott a hátára, megpróbálta kihúzni az asztal alól.

Nem bírtam tovább, a nő elé álltam.

– Állítsa le magát – szóltam rá.

– Magának meg mi köze hozzá? Ne szóljon bele!

– Rángatja a gyereket, megüti, ordít vele, még szép, hogy nem akar magával menni!

Leila a hátam mögé bújt.

– De menni kell anyánk temetésére.

– Bella! Én nem akarok menni, nem akarom anyukát látni – szólt remegő hangon a kislány.

– Oszt mit csináljak veled? Hova tegyelek?

– Itt marad velem – vágtam rá gondolkodás nélkül. – Vigyázok rá, ha kell, holnapig.

– Megtenné? – A lány hangja megenyhült. Beletürt húga kócos hajába, és rám bízta.

Munka után elindultunk hazafelé. A központban megbámultak az ismerősök, amiért egy cigány kislánnyal megyek kézen fogva a városban. Nem érdekelt. Az iskolától messze laktam, útközben vásároltam két gombóc fagyaltot neki. Amíg evett, nem sírt.

Hazaértünk. Engedtem egy kád meleg vizet Leilának. Elhanyagolt volt és piszkos.

– Meg tudsz fürödni egyedül?
 – Igen, csak a hajamat nem tudom megmosni, azt mindig anyuka csinálja – és már pityergett is.
 – Most én fogom.

Bemászott a kádba, talán még sohasem ült ilyenben, hiszen a táborban él, futott át a gondolat a fejemen, majd azon töprengtem, hogy milyen módon vehetném magamhoz őt...

Megmostuk a haját, ruháit a mosógépbe tettem. Ráhúztam egy régi, kinőtt pólómat, és bekísértem a szobába.

– Álmos vagyok. Lefekhetek? – nézett rám nagy, kék szemével.

– Előbb vacsorázni kéne, nem?

– Jó.

A konyhába mentem, megmelegítettem az ételt. Ahogy beléptem a szobába, láttam, hogy Leila összekuporodva a rekamién fekszik. Betakartam. Néztem még egy kicsit, és azon gondolkodtam, milyen élete lesz ezután. Szerencsés esetben a nővére megkapja a gyámságot, ha nem, árvaházba kerül...

Éjjel ordításra ébredtem. Leila keservesen sírt, és alig kapott levegőt.

– Nyugalom. Mi történt?

– Nem akarok hazamenni!

– Éjszaka van, nem is fogsz.

– De én soha nem akarok.

– Drágám, ez nem jó ötlet.

– Kérem szépen, hadd maradjak itt, ígérem, jó gyerek leszek!

– Ezt majd reggel megbeszéljük. Aludj vissza.

Szót fogadott, betakartam. Átmentem a saját ágyamra.

Reggel arra ébredtem, hogy valami nyomja a lábam. A kislány ott feküdt az ágyam végében. Olyan mélyen aludt, hogy sajnáltam felébreszteni. Reggelit készítettem, ő csendben osont ki a konyhába. Megdörzsölte a szemét, aztán mosolygott. Együtt indultunk el otthonról. Ő iskolába, én munkába.

*

Minden évben, anyák napjára képeslapot készítettem nekem. Összesen ötöt. Mindet elraktam.

Idén ballagott. Szép nagylány lett belőle. Az ünnepek végén kaptam tőle egy csokor virágot, rajta egy üzenettel: „Tetszik tudni, ha akkor nem viszálgával, megszököm. Lehet, hogy anyám után megyek. Köszönöm.”

Szerettem volna válaszolni, de csak otthon írtam rá a cetlire: „Ha tudtam volna, mi lesz veled, soha nem engedlek el. Ne haragudj.”

A hatodik levelet is a fiókba tettem.

Olja néni

Hatalmas vihar mosta el a város főterét. Néhány perc alatt annyi csapadék hullott a földre, hogy a csatornák nem bírták elvezetni a vizet. Az áradat elöl a színház lépcsőjének tetejére menekültem. Telt az idő, de az eső nem csillapodott. Egyre többen álltunk az eresz alatt. A betonépület oldalánál egy idős hölgy ballagott nehéz léptekkel. Kezében szatyrok, ruhája csuromvíz volt. Fejét lehajtotta, észrevettem, hogy a bal lábára sántít. Kinyitottam az esernyőmet, tettem néhány lépést felé, és megszólítottam.

– Tessék bejönni az eresz alá.

– Takarodj innen, bűdös kurva! – ordított rám mély, rekedt hangon. – Nem kell a segítséged!

Rémülten léptem hátra, majd felrémlt bennem egy gyerekkori emlékfoszlány egy cigányasszonyról,

valyis inkább csak a hangjáról. Mély, rekedt és rémisztő. Mindig két hatalmas táskával járta az utcákat. Anyám azt mondta, abban gyűjti a rossz gyerekeket.

Visszamentem a lépcsőre, láttam, ahogyan az aszszony a táskáival már messze jár, és a bal lábával sántít a bokáig érő vízben.

*

Miután befordultam a sarkon, egy lakatlan ház előtt álltam meg. A kapu aljában magasra nőtt a fű, egészen eltorlaszolta a bejáratot. Az épület ablakait a suhancok betörték. Megálltam, és rágyújtottam. Itt nem lát meg a főnökség – gondoltam, és néztem tovább a törmelékeket. Az egyik ablakban az üvegszilánkok alatt egy fekete-fehér fénykép volt. Óvatosan megemeltem a darabkákat, és kivettem alóluk.

Egy rokonszenves, húszas éveinek elején járó hölgy mosolygott rajta. Mellkép, talán tablóképnek szánták. Formaruha és pionírnyakkendő volt a lányon.

Eldobtam a csikket, kinyitottam a táskámat, kivettem belőle a noteszemet, és beletettem a képet. Magammal vittem a munkába.

*

Este a lépcsőház bejáratánál kiszakadt a bevásárlótáskám alja. Nem elég, hogy bőrig áztam, minden szétszóródott a földön. Térdre ereszkedtem, és elkezdtem összepakolni. Valaki elém rúgott egy tekeres vécépapírt.

– Ez is itt van – szólt mély, rekedt hangon.

Felálltam. Rápillantottam a nőre, akinek délelőtt segíteni akartam, viszont a látvány megrázó volt. Arca csupa kék folt volt, és bedagadt, homloka és álla lehörzsölve, véres.

– Magával mi történt?

– Olja néni kicsit berúgott – szájából alkoholszag csapott meg –, nem kell foglalkozni velem.

– Valaki megverte?

– Dehogy, csak végigtaknyoltam az aszfalton. Szedd már fel a szemeted, egész nap engem fogsz bámulni? – ripakodott rám.

Ahogy ezt kimondta, már be is esett a kiskertbe. Hullarészeg volt, nem hagyhattam ott. Fölé hajoltam, és megpróbáltam kihúzni a rózsabokor alól. Közben fennakadt a válltáskám, minden kiborult belőle. A nőt a fal mellé húztam. Ott ült, és nézett maga elé. Hirtelen előrehajolt, és felvette a fényképet.

– Ismeri? – kérdeztem, de nem válaszolt. – Tetszik ismerni ezt a lányt?

Sírni kezdett.

– Ez Olja néni. Akkor, amikor még nem volt bolond. De nem kell törődni velem. Hagyj itt, majd felkelek, és eltűnök. Én... a bolond Olja néni.

Két kézzel szorította a képet, hangosan zokogott. Egy darabig álltam, aztán felmentem a lépcsőkön.

A születés oszlopa (részlet, 2006)

FRIEDLER MAGDOLNA

Perseidák

Egy másodperc. Az örökkévalósághoz nem mérhető időegység, mégis sorsokat fordít. Életre sírsz fel újszülöttként, a távozonak meg kongóan üresen koppan a koporsón a rög. Kimondod az igent, aztán nap-szemüveggel álcázod az elcsattanó, felrepedt indulatot. Rámosolyogsz a betegre, a műtőben pedig szikével metszed fel a lábát. A teába mézcsík csurran, majd egy kerti partin méhfullánk mélyed a karodba. Reggel kedvenc szalámis szendvicseit nyomod a kezébe, délután lesodródik a szakadékba a negyven-tonnás kamionnal. Minden egy pillanaton múlik. Egy fénynyalábnyi másodpercen.

Bölcselkedünk, miközben a következő hullócsillag feltünését várjuk. Kényelmes nyugágyon fekszünk az erdei terasz sötétjében, csak mi ketten, körülötünk tücskök egész hada. A szólista fajták alig-alig hagyják abba szárnyaik összedörzsölését, nehogy kiessenek a főszerepből, a többiek hosszan futnak neki a hanggerjesztésnek, és nagy pauzákkal, elnyújtott ciripeléssel kísérik őket. Az összehatás éppen olyan, mint egy zenekari hangverseny előtti zizegő hangolás. Mindezt a lódarazsak röpte zavarja csak meg. Némelyik tolakodóan egészen a fülünk mellett zúg el.

Harmadik este nézzük az augusztusi eget, számoljuk a fénycsóvás meteorokat. Fekete palatáblán ezüst tollvonások. Egy-egy porszemcse már felcsillanásakor elhal, némelyek félszeg pálcikát formáznak, de a többség jó erősen végigkaristolja a csillagpadlást. Az úrben keringenek, aztán nagy sebességgel beleharpva a föld légterébe elégnék, semmivé válnak. Egy másodperc alatt. Voltak, nincsenek.

A csillagképpé vált Perseus ontja magából a meteorrajokat, így vezekel akaratlanul megölt nagyapja halála miatt. Pásztázzuk az égboltot, és lessük, melyik szegletében tűnik fel a következő tűzáldozat. Közben élvezzük a valóság súlytalanságát, és ahogy illik, mindegyik hullócsillagtól kívánunk valamit. Több tucatnál járunk már a vágyakban. Hogy ne vesszen kárba egy sem, egyre butább kéréseket találunk ki a számunkra tényleg fontosak után. Idővel a fényvonások ritkulnak, nem történik semmi, türelmetlenül várunk. Lódarázs-zúgás sugallja az ötletet: tegyük próbára a néphitet és az égi vonalfirkászokat. Pímasz

kéréssel állunk elő, mégpedig, hogy a következő hullócsillagok gyors egymásutánban tűnjenek fel az égbolton. Most bizonyítsanak a Perseidák! Ne két hónap, tíz esztendő vagy fél évszázad múlva derüljön ki, hogy teljesül-e a kívánságunk, hanem itt helyben. Irdatlan hosszú tűzvonal fut végig az égen, és elhangzik a szemtelen óhaj. Összerezzenünk, amikor néhány másodperc múlva egyszerre négy fénycsóva rajzolódik ki felettünk. Döbenten nézzük. Az ókori istenfiú nem hagyta besározni raja becsületét, de érezzük, hogy túlmentünk a tisztesség határán. Antik istenek fiával nem lehet csak úgy, büntetlenül pacázni. Akkor éjjel nem jön álom a szemünkre.

A mátrai tücsökciripelést napokkal később balatonira cseréljük. Árnyalatnyi a különbség: bagolyhuhogás helyett hullámverés kíséri. Hazafelé tartunk a barátainktól, hárman. Letérve az autópályáról, letekerjük az ablakokat. Frissen kaszált szénafűszeres, hűvös levegő tódul be az utastérbe. Élmény egy városnak. Már csak néhány nap a nyári szabadság, ki szeretnénk élvezni minden pillanatát. Aztán vissza-utazunk Pestre, nővérem pedig Hollandiába a családjához. Éjjel nincs forgalom, néptelen az út, a csendet mégis valami furcsa zúgás töri szilánkokra. Reflexszerűen kapom félre a fejem, biztosan lódarázs. De hát mit csinálok, nem jött be semmilyen bogár a kocsiba! Lehet, hogy napszúrást kaptam a strandon, és hallucinálok? A látóhatárt hirtelen éles fény teríti be előttünk. Perseus meteorraja lenne? Durva csattanással és iszonyú erővel üt meg bennünket hátulról valami, megfeszül a biztonsági övem, majd tehetetlenül az ülésbe visszacsapódva beütöm a fejem a támlába. Férjem nekiperéselődik a kormányznak, aztán az ő nyaka is hátrahanyatlik. Istenem, mi történik velünk? Csikorog a fék, egy útjelző bóját kidöntve lesodródunk az aszfaltról, aztán végre megállunk. Riadtan nézünk egymásra. Az autó eleje sértetlen, mozog kezünk, lábunk, csak szavunk áll el az ijedtségtől. Hátrafordulok, az ajtó sarkig tárva. A nővérem! Hol van a nővérem? Szólongatom, kiáltom a nevét, sokszor, egyre kétségbeesettebben, bele a fekete éjszakába. Férjemmel egyszerre tépjük fel az ajtókat, és szálunk ki a kocsiból. Csupán első lámpáink égnek, oldalra alig látni, mobilommal próbálok magam elé világítani. A földön elnyúló árnyék. Szólok hozzá, de nem válaszol. Végigsimítom az arcát. Kezem nedves melegséget tapint. *Mentőt, mentőt gyorsan!*

Nem mozdulok mellőle, fogom a kezét, és azt ismételtetem a végtelenségig, hogy *tarts ki, tarts ki,*

minden rendben lesz. Egy örökkévalóság, amíg megérkezik az orvos. Az erős lámpák sárgára színezik a valóságot. Oldalt fekszik, karja a feje felett, mintha el szeretne érni valamit, lába keresztben. Térdnadrágja felhasadt, szája sarkából vér szivárog. Arcán az utolsó kiáltás torz pillanata. Amikor messzebb küld a mentős, akkor nézek szét először. Kocsink jobb hátsó fele eltűnt, helyén egy terepjáró áll begyűrődve. Mintha beleharapott volna a szürke Opelba. A roncs túloldalán fiatal férfi jár fel s alá, telefonál, közben nagyot húz egy whiskys üvegből. Minden mozzanatot mozaikszerű filmkockákban rögzít az agyam. Hűvös az éjszaka, fázom. A kikerülő rendőrök kérdéseket tesznek fel, de nem tudok nekik semmi használhatót mondani. Felzúgott, villant és csattant. Minden a pillanat töredéke alatt történt. Csupán egy másodperc alatt.

Nővéretem letakarva viszik el, menthetetlen sérüléseket szenvedett. Üvölni tudnék, egy tüdőszagató *nemet* kiáltani ki a világba, hogy az egész északi parton hallják. Mit kezdjek mások részvételével, ha elveszítettem az egyetlen testvéretem? Nyugtatót kapok, de a belső fényképezőgép tovább kattog, nem tudom leállítani. Belém égeti a mentő tolóajtájának fémcsikordulását, a helyszínelés krétavonalait. Mielőtt beültetnék a fiatalembert a rendőrkocsiba, zavartan felénk szól. *Ő ezt nem akarta, nem gondolta, nem érti. Véletlen volt.* Véletlen... Perseus is így ölte meg a nagyapját.

Létrejön, elenyészik. Összetart, elválnak. Reményt ad, visszaél. Édesít, megszúr. Szeret, elpusztul. Elpusztul, mert nem vigyáz, nem figyel, nem józan. És tényleg minden egy pillanaton múlik. Egy fénynyalábnyi tücsökciripelős másodpercen.

Müterembelső a Boldog Teréz Anya című szoborral

MARNÓ JÁNOS

A cselekmény – Isten ha egyszer lábra kap

Részlet

26

Nem, Robinson ne haljon meg itt az én szobámban! (Hiszen) nincs is szobám! – kiáltok fel egy suttogva kiáltozó költő hangján, aki annyi vidám órát lopott már bele az életembe, hogy még e gyászos pillanatban is a gyász terhét ő osztja meg velem. Rossz szájíz nélkül tiltakozhatok Robinson rám szakadt halála ellen, szobám, mely nincs, az én helytelenségem, autózunk órák óta és füstölünk kémény gyanánt, a kémény egy toronyházé, mögötte laktanya, megafon bömböl: se here, se zádé.

26/b

Szélhámosság az egész világ! – sóhajtaná el utolsó szavaként Robinson halodklóban, ha egyszerre kapná a két golyót kedveseitől, Madelaine-től és Mélanie-től a szívébe és a heréjébe. Ilyesmit azonban csak a bohózat vagy egy szürrealista melodráma engedhet meg magának, s nem egy szociális empátiáktól fűtött körorvos, a város nyomornegyedeit járva. Seherezádé csak egy kalifa rémálma, mely minden éjszaka avval a kényszerképzettel gyötri a férfit, hogy a meseszép leányzó még megfoszthatja őt a lesújtó pallos látványának pillanatában felfakadt gyönyör isteni érzetétől, amiért egy isteni férfinak egyáltalán megérhette ideszületni ebbe a nyomorúságos világba. Robinson hivatásos szélhámos, aki igaz hívőként gyakorolta egész életében a hivatását, tiszta lelkiismerettel, abban az ártatlan tudatban, hogy igazság hiján mindig valami mesehöst kell alakítania egy naponta értelmét vesztő mesében. Az értelemvesztés a nap bármely szakában bekövetkezhet, akár a napkeltével mindjárt, vagy csak késő délelőtt, amikor a betegek már türelmetlenül várják az ebédosztó kocsi zajongását a hypóval fertőtlenített folyosópadrón, de várathat estig is az értelem kiürülése, és ez a legjobb változat, mert ilyenkor nem a másnap reményében, hanem az elme ürességébe alhat bele a beteg. Csak elalvásának ne állja útját az ürességérzettel olykor társuló erős izgatottság, aminek semmi köze a szerelemhez, még a szexuális élnétséghez sem, ellenkezőleg: ez az a fajta izgalmi állapot, amely nem tűri el a testi érintéseket.

ÁRKOSSY ISTVÁN

Képirás – képolvasás. Az erdélyi magyar művészetről

Banner Zoltán nyolcvanöt éves

Úgy érzem, ezúttal elmondhatom: könnyű helyzetben vagyok. Már mint könnyű helyzetben amiatt, hogy olyan személyiségről vallhatok színt a tisztelt olvasó előtt, akivel, mint kiváló műtörténésszel, műkritikussal, íróval, költővel, előadó- és szavalóművésszel, közéleti személyiséggel immár jó fél évszázada hozott össze a sors Erdély, szűkebb értelemben véve Kolozsvár szellemi sugárútjain, és akinek a diktatúra horzsolásában megkopott sárga patinás szerkesztőségi íróasztala éveken át csupán alig karnyújtásnyira várta szebb idők eljövételét a magamétól. Nap mint nap találkoztunk a főtéri Szent Mihály templom déli harangkondulásának aurájában az egykor Kós Károly tervezte fejléccel útjára indított Utunk irodalmi-művészeti és kritikai hetilap – talán nem túlzás ezt mondani –: mára legendássá átlényegült kiadói világában; ott, ahol a Forrás-nemzedék határozott szárnycsapásaitól minden politikai zimankó ellenére már érzékelhetően áramlott a lélegzéshez nélkülözhetetlen friss transzilván fuvallat. Banner Zoltán, a képzőművészeti, zenei és színházi élet szakavatott krónikásaként és hetedhét (országot) megyét bejáró utazó nagyköveteként a művészeti rovatot vezette, szerkesztette, és gondoskodott arról, hogy a mostoha kor zaklatásai és elvárásai dacára lehetőleg minden érdemleges művészeti esemény, figyelemre méltó műalkotás az akkori jelen és a még távolinak tűnő jövő (itt van ma már!) prizmaín szemlélve, rangjához méltó helyet találjon a hétről hétre újraformálódó laptest hasábjain. Az ilyen, részleteiben igencsak sokrétű rovszerkesztői tevékenység sikeres megvalósítása kellő hivatástudat, éberség és gyakorlat nélkül majdhogynem eredménytelenségre van ítélve. Mert míg például a prózai rovat vezetője, ha közlésre szánt terjedelmesebb kéziratot (netán folytatásos regényrészletet) kap egy szerzőtől, amit továbbadva a főszerkesztőnek belátható ideig akár zavartalan „szabadságon” is érezheti magát, addig kollégámnak a lapkiadói ritmust, a nyomdai határidőket nemigen érzékelő külső szerzők néha igen alapos (át)szerkesztést igénylő anyagaiból kell húzva-alakítva mozaikszerűen fölépítenie a képekkel teletűzdelt oldalakat.

Ma is szinte rejtély számomra, hogy effajta szellemi-lelki teljességet, szüntelen tájékozódási jelenlétet megkövetelő tevékenység mellett hogyan sorakozhat polcain három tucatnál több monográfiakötete Erdélyország jeles művészsorsairól, ami ennek tetejében még elenyésző szám is az ezret jóval meghaladó önálló írás, sőt több kötetnyi, lírai szférákat megidéző szépirodalmi mű szerzőisége mellett.

Jóllehet máshol is említettem már, de szeretném itt és most újra szóba hozni azt az analógiát sugalmazó benyomást, ami minduntalan reám köszön, amint Banner Zoltán neve feltűnik előttem. Ez pedig az ouvre összevethetőségének nemcsak szimbolikusan, de valóban is értelmezhető tartalma miatt áll fenn Firenze egykori kiválóságáéval, Giorgio Vasariéval. Banner életművének legfontosabb szegmensét – művészetelméleti irodalmát –, megítélésem szerint jelentőségét illetően magabiztosan állíthatjuk párhuzamba a műelemzés atyjának, a polihisztor és reneszánsz kori manierista építész, valamint festő életművének máig egyedülállóként minősített, egyben a műfaj bölcsőjét is megtestesítő, papírra nyomtatott hagyatékával, ami mintegy százötven fejezetével *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete* című munkájában maradt az utókorra. Ám míg Vasari ezeroldalas gyűjteményében alapos dokumentáltsággal ugyan, de többnyire csupán néhány lapot szán egy-egy alkotóra, addig Banner Zoltán gazdagon árnyalt monográfiáiban tárja elénk a bemutatásra szánt mester művészetének átfogó érrendszerét, műveinek korrajzba ágyazott jelentőségét, közben láthatóvá varázsolva a stílusáramlatok sajátos tendenciáit is a reá jellemző emelkedett költői eszmék rajzolatában. De még további hasonlóságot jelenthet köztük annak megítélése, hogy a remekművek élete is véges, hogy az idő és a barbárság gátlástalansága nem képes különbséget tenni érték és érték között. (Gondoljunk csak Leonardo da Vinci Francesco Sforzát ábrázoló lovas szobrának szánalmas végzetére). Minden alkotás ily módon véletlenszerű rosszsorsának akár áldozata is lehet, eszerint a hozzáértő írás igen sokat tehet egy-egy mű időbeli túléléseért. Hisz ismerős: hány mesterremek idézhető fel ma már kizárólag textusok rejtett sorai közül felbukkanva akár a görög idők kezdetétől fogva, mert a történelem nyugalmat nem ismerő csatazajában is léteztek olyan megszállottak, akik képesek voltak meghallani a szépségeket óvni szándékozó olimposzi istenek magasból alászálló üzenetét. Néha nosztalgikus pillanataimban szívesen gondolkodok

egy másik, ugyancsak jövendőlátó honfitársra is, Veress Ferenc hajdani fotográfusra, aki ugyan kezdetleges eljárással még, ámde magával ragadó képsorokban állította meg az Idő óriáskerekét, emígy rögzítve az 1850-es esztendőben kincses Kolozsvárnak azt a szép arcát, amely mára szintén csupán a mementó egyre jobban foszladozó papírlapjain küszködik a mulandósággal. És ahogyan az itáliai reneszánsz körképe immár elképzeltetlen Vasari akkurátusan egybegyűjtött íráskoszorúja nélkül, vagy a messze tünt Kolozsvár felidézése Veress nosztalgikus anzikszai hiányában, feltehetőleg ugyanúgy válik majdan nélkülözhetetlen forrásanyaggá Trianon villámsapását és az „arany korszak” tetet-lelket próbáló nyomását elviselni kénytelen Erdély művészeti életének kutatói számára Banner Zoltán papírra vetett műkrónikája.

Egykori grafikus kollégaként most is tisztán felidézem lendületesen hurkolt, már-már rajznak beillő vonalakkal jegyzett kéziratait, gyakorlott szerkesztői jelzésekkel „gazdagított” korrektúráját, mert Ő az, aki az írást mindmáig szó szerint is *írásnak* tekinti, ezt pedig számára nem a megabyte-októl dagadó számítógép klaviatúráján lezongorázott betűk kopogása testesíti meg. Ilyen tehát Banner Zoltán történelemillatú scriptórium, ahol a szellem transzparens mesterműve és a kéz formateremtő nyoma mint „opus magnum” harmonikus egységgé idomul. (Hol van mára a kódexek egykori parádéja, ahol írás és rajz minden idők talán legbámulatosabb társkapcsolatában élt..)

Szerzőnk, a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadó gondozásában napvilágot látott kötetének szerkesztésekor (*Képirás – képolvasás. Az erdélyi magyar művészetről*, Csíkszereda, 2016) észrevehetően „szemelgetni” kényszerült a terjedelmes és sokszínű életmű gazdag választékából. Ez nem kis fejtörést jelenthetett neki, miként maga is utal erre könyvének előszavában. Merthogy naptári pontossággal kereken hatvan esztendeje a *Csiki Múzeum Közleményei* I. félévi számában (1957) megjelent tanulmánya óta oly gazdag szakirodalom került ki tolla alól, amiből szerkesztő legyen ám a talpán (mégoly egykori Utunk szerkesztő is), aki könnyedén tudna akárcsak egyetlen szempont figyelembevételével is írásbokrétát csokorba szedni. Ám mégis éppen attól válik a végeredmény szellemgyönyörködtetővé, mivel Erdély olyan annyira sokszínű művészeti arcvonásait látjuk benne visszatükröződni. Az író, noha óvva-aggódva, mégis büszkeséggel teli bizakodással bocsájtja útjára művét „Persze csak azoknak, akik velem együtt hiszik, hogy

volt/van/lesz erdélyi magyar művészet, transzilvanista világszemlélet, erdélyi lélek és gondolat, ami huszadik századi művészetünkben formát öltött.”

Tallózásunkat az időzónákban már az első fejezet cím visszaigazolja: *Amikor még a középkorban utaztam* – ekként aposztrofálja pályára léptének induló korszakát (1955) a Kárpátok szegletében meghúzódó Csíkország műkincsvilágát feltérképező, akkoriban még kerékpáros művészettörténeti időutazó, Banner Zoltán. Mert ne feledjük, ha művészetről beszélünk, egyszersmind történelemről és idősíkokról is beszélünk. Hisz szülessen meg egy mű akár a jelenben, csupán rövid idő kérdése, hogy a jelennel együtt maga is a múlt részévé váljék. A kötet végén viszont *Kétezer-tizenöt* fejezetcímmel időrendiségben és záróként azokat a gondolatokat tárja elénk, amelyeket voltaképpen már igen régen megálmodott: lényege egy széles körű, az erdélyi művészetet minél teljesebb spektrumában reprezentáló képzőművészeti seregszemle fölépítése és bemutatása az anyaországban. Reményektől áthatva fogott tehát hozzá még 2000-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától kapott nem mindennapi megbízatásnak, hogy készítse el a Modern Magyar Művészet Múzeuma tervezett erdélyi részlegének szinopszisát. Ez a korszakos jelentőségű elképzelés a szóban forgó kötetben is olvasható, ám a megvalósulás sajnálatosan mindmáig elmaradt. Aztán az egykori vágyálom részben valósult meg, amikor Szücs György, a Magyar Nemzeti Galéria tudományos főigazgató-helyettese hozzáértő és hathatós kurátori munkájának köszönhetően, a *Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet 1920–1990* című átfogó, időszaki kiállítás létrejött a budai Várban, és a tárlat impozáns album-katalógusának egyik fejezetszerzőjeként Banner Zoltán vizsgálja a művészeti élet sajtóban tükröződő jelenlétét 1950–1990 között.

A *Képirás – képolvasás* című kötet többi anyaga értelemszerűen e két szélső időpólus közé feszülő térben nyer kifejezést; műfaji értelemben igencsak sokrétűen, hiszen lapozás közben találunk tanulmányt, esszét, művészportrét, előadást, köszöntőt, levelet, jegyzőkönyvet, búcsúztatót, kiállítás megnyitó beszédet stb. Mindahány dokumentáltan helyezi látótérbe azokat a művészeti eseményeket, amelyek Erdély két világháború közti időszakában, valamint az azt követő kényszer-rendszer idegbénító fogságában a szellemi fennmaradásért folytatott túlélésben nyilatkoztak meg. Képi aforizmaként úgy ölt formát

mindez előttem, mint ahogy egy lombhullató erdőben a rothadó avarból felbukkanó zsenge hajtások törnek áporodottságuk fogságából a tavasz friss üzenetével áradó fény felé; hol kisebb, hol pedig nagyobb virág-szigetek látványos terítékével gyönyörködtetve a szemet, mindenkori újjászületésük biztos és eltaposhatatlan zálogaként. Némileg ily módon bomlottak ki Erdély szellemi humuszából is az önazonosulásukat kereső, létükben eltérő tájegységekből megszülető művészeti áramlatok, iskolák, stílus-csoportosulások, és persze az érdemlegeset hozó, magányosan alkotók is. A könyvben felsoroltakra mind kitérni képtelenség volna, ezért csupán néhány megkerülhetetlen gravitációs sarokpontról tennék említést. Ilyen a két Szervátiusz: Jenő és Tibor szobrászlegendája, amely a transzilván szellemiségtől átítatott lélek erejével életre keltett matéria igazzá vált balladájával regél, vagy a zsögödi Nagy Imre magával ragadó festői attitűdjének vonzásában kialakult népi-expresszív jelenség térnyerése. De ide kívánczik a Nagyváradon született, majd Kolozsváron alkotó, kivételes zenei képességekkel megáldott Rudnay-tanítvány Miklóssy Gábor neve is, miként a marosvásárhelyi ősgyökerekből táplálkozó Nagy Pálé, lévén mindketten köztisztelettel övezett oktatók, akiknek szellemi-művészi aurájuk érzékelhetően gyűrűzött tova az elkövetkező nemzedékek frissülő szemléletvilágában. Nagy Imre életművében külön hangsúlyt érdemel az az eltökélt ragaszkodás, ahogyan rokonságot vállalt mindazokkal, „akik – bármilyen művészeti ágban – a legszorosabban földhöz ragadt népi rétegek sorsának és akaratának megjelenítésére esküdtek fel”. Ez a szándéka irodalomhoz kapcsolódva a népi írók iránti szimpátiájában, konkrétan a Helikon íróinak portréit megörökítő mintegy negyven rajzában tetten is érhető. Miklóssy Gábor gondolatai viszont elsősorban a képiség letisztult szürrealista jegyeit viselik magukon (érthető hát diákjainak ragaszkodása), amint az az itt olvasható példából is tisztán következik: „Hullafekete pernye hull a fehérpapok templomára. Dermedten áll a két torony, ablakaik, mint halálra vert lovak szemei, az irgalmat kémlelik a hályogosított jövőben. A piszok fagyott tenyerében, mint az elmerült múltra emlékeztető bóják, némán állnak, vagy mint az elmúlás vitrinjében a kitömött madarak, amelyek többé már nem dalolnak. Az emlékezés egy tenyérnyi helyen letörli a sarat az idő félszázados kalitkájáról, a sarat, amit az itthagytott évtizedek freccsentettek rá. (...) Minden az elmúlás permeté-

ben áll, mint befagyott tóban a dermedt gólyák, amelyek egy őszön nem tudnak elrepülni.” Nagy Pálról viszont, a „legkonokabb küzdelmet önmagával vívó” marosvásárhelyi grafikus-festőről Banner többek közt így vall: „Nagy Pál az 1956-ból kimaradt Erdély ’ötvenhatos’ művésze volt, az elkeseredett felelősségtudat keletibb Kondor Bélája.”

Aztán párhuzamos jellegű tanulmányt olvashatunk a Koszta József és Tornyai János nevéhez köthető Hódmezővásárhelyen működő alföldi iskola és Trianon drámája nyomán a transzilvanizmus jegyeiben életre kelt székely festőiskola szellemiségéről, mely utóbbi voltaképpen szerzőnk értelmezésében nem más, mint „az alföldi festészet határon túli, hegyvidéki szárnya”. Ez az áramlat, megítélése szerint, miként az irodalomban, úgy a képzőművészetben sem stílus kategóriát jelent, hanem mindenekelőtt kifejezés- és magatartásformát testesít meg; ami nemzedékeken átívelő identitásával a magyar művészet korszerűsödését gyarapította: „szemléletével pedig az európai művészet forradalmainak a hullámgyűrűit szélesítette Kelet felé”.

Majd egy újabb írásban találkozhatunk az egyre népszerűbbé váló művésztáborok valódi értelmével, ahol az önfeladás helyetti ellenállás szellemében születtek meg jelentős kortárs műgyűjtemények; ilyen lett mára a már „klasszikusnak” tekinthető gyergyószárhegyi, a homoródszentmártoni, a Kalotaszeg lágy dombjai között Kós Károly kőbe-fába álmódott Varjúvárától alig sóhajtásnyira megbúvó zsoboki, vagy a dálnoki, a nagyszalontai. Mindközül mégis az Arad megyei Zerindi Képtár vált igazán emblemikus jelentőségűvé azzal, hogy „örök példa, örök mementó marad, mivel az erdélyi magyar művészet rejtőzködésének a feloldására tett első kísérletként írja be magát művészetünk történetébe”. Visszaemlékszem, nem egy alkalommal éltem át magam is e táborok, helyszíni találkozók áradó vendégszeretetét, ahol az alkotás jótékony pillanatai mellett megtapasztalhattam az „ösközösségi szellem” sajátos ízű újjáéledésének modern kori változatát, az együvé tartozást, az együtt gondolkozást némelykor hajnalpírt köszöntő momentumaival. És ma már örömmel nyugtázzuk, hogy azóta Erdélyben gombamód bukkannak fel az újabb és újabb alkotótáborok, amelyek egyre elismertebb rangot nyernek akár nemzetközi téren is.

A szerző, ámbár némi fanyar honpolgári melankóliával fűszerezetten, de mégis őszinte nosztalgiával pillant vissza abba az idősávba, amelyről ezt veti papírra: „csodálatos évek voltak a hetvenes évek, külö-

nösen az évtized első fele. Ekkor érik be az ötvenes évek második fele és a hatvanas évek viszonylagos gazdasági és szellemi fellendülésének átmeneti szabadságában, nyitottságában felnőtt nemzedékek honfoglalása irodalomban, művészetekben, közművelődésben, főként a még jelentős román polgári, főleg bukaresti alkotó értelmiség (ezen belül például a képzőművészek és építészek) küzdelme révén a nyugati, főleg francia irányzatok, egyáltalán a liberálisabb közgondolkodás meghonosításáért. Rövid és szelmalomharc-siker volt ez, mégis áttörésszerű, minőségi váltás történik a kultúra minden területén, s noha a diktatúra már a nyolcvanas évek elején ellentámadásba megy át, a leépülés csak a nyolcvanas évek közepén gyorsul fel; ám azokat a nemzetiségi kezdeményezéseket, amelyeknek az idők során valamiképpen sikerült intézményesülniük, különös csoda s főleg a fenntartó személyiségek áldozatos kitartása folytán, nem temette maga alá az országos összeomlás”. Ekkor értékelődött igazán fel a művészettörténészeket és műkritikusokat kellő számban nélkülözni kénytelen sajtó szerepe az írók, szociográfusok, riporterek újszerű felelősségével, ahogy egyre többen vállalták fel sajtóbeli jelenlétükkel a közművelődési és képzőművészeti események dokumentálását, vagy az arra érdemes művészcsoportok olvasónak szánt bemutatását. Iskolák előcsarnokai, szerkesztőségi szobák, klubok, színházak közösségi terei, sőt magán lakosztályok nyitották meg ajtajukat alkalmi vagy rendszeres kiállítások, kamaratárlatok bemutatásához, ahol képi szimbólumok és példabeszédek leple alól keltek szárnyra a rejtőzködni kényszerülő, ámde suhanni vágyó szabad gondolatok.

Persze, a politikai viharfelhők sötétjének árnyékában lezajlott „művész-exodus” bekövetkező időszaka láthatóan érzékeny változásokat hagyott maga után – utal is erre Banner az érintett nevek felsorolásával –, mivelhogy mind többen letek új hazára külhonban, a szomszédos Magyarországon vagy a nyugati államok délibábos illúziókkal kecsegtető határsávjain túl. Az élni akarás egzisztenciális kényszerűségének mindennapokra nehezedeő nyomása pedig azzal járt együtt, hogy az eltávozott művészek jelentős hányadának hajdanvolt karakteres önkifejező látványvilága átalakult, az „ellenállás” egykori színei veszítettek erejükből, netán teljesen el is haltak, más szóval: a tartalom és forma az érvényesülés reményében új környezetéhez idomult.

A kötet nyolcadik fejezete személyes hangvételi vallomással indul: „Műtörténeti és művészetirői pályám alfája és ómegája, tulajdonképpen értelme: a transzilvanista gondolkodás és világszemlélet folytonosságának és végtelen megnyilvánulási jeleinek a feltárása a 20. század legkiválóbb erdélyi művészeinek az életművében.” E véleményformálás nem más, mint a szerző ars poétikájának hangja, amivel egy szersmind a kötet tisztán értelmezhető üzenetét is aposztrofálja, szemlét tartva az említett elvek erőterei mentén megszületett értékek színes palettája fölött. Elsőként Szolnay Sándorról olvashatunk esszét, akinek tevékenysége, mint a huszadik századi erdélyi művészsors „ősmodellje” írta be nevét a transzilván szellemi élet aranykönyvébe Kós Károlyéval egyetemben, mert „nélkülük sohasem lett volna Barabás Miklós Céh, Múcsarnok, s emlékezetes, kisebbségi öntudatserkentő kiállítások”. Aztán Balázs Imre absztrakt expresszionizmusa jön szóba; ezt követi a csíkszeredai Hargita-műhely megteremtőinek két emblematikus alakja, Márton Árpád és Gaál András művészportréja, akikről szerzőnk az elragadtatás ünnepélyes hangjain nyílik meg: „...szeretnék most magasra emelkedni, és nagyon magasból – ha szabad ezt mondani: a Teremtő szemével nézni és gyönyörködni, hogyan születik valóban újjá az emberiség művészettörténete itt, Csíkszeredában”. Zsigmond Attila festői-grafikus munkásságát értékelve pedig megjegyzi: „egyetlen nagy és mindig azonos erősségű áramkör sugárzása volt”. Akit kiemelten két írásban is méltat, Kádár Tiborról ezt írja: „Munkáinak sajátosan drámai ereje a racionális és az indulati elemek szétválaszthatatlan egybeforrottságából származik”. Majd újabb esszé jelzi a kolozsvári grafikai iskola Feszt László művészetének technikai bravúrosságtól áthatott vonulatát; itt Bardócz Lajos mellett a vonal valódi poétájaként is számon tartott, a Kriterion Könyvkiadó egykori arculattervező grafikusával, Deák Ferencsel találkozhatunk; végül pedig az „új hullám” tragikusan korán eltávozott állhatatos sepsiszentgyörgyi művész prófétájáról, Baász Imréről következnek elismerő szavak.

Egyetlen kiadványban félszáz esztendő művészeti kardiogramját rögzíteni, egyenlő a lehetetlenség-gel. Ámde az a félszáznyi kötet, amely Banner Zoltán avatott tolla nyomán látott napvilágot, immár ott olvasható Erdély művészetének viharokkal dacoló emlékművén.

A földből élő ember erkölcsé

Beszélgetés Mihály Gábor szobrászművésszel

Mihály Gábor azon kevés szobrászok egyike, akiknek alkotásai több évtizede formálják és meghatározzák Magyarország köztereit. Külföldön is számos munkája áll, és jelentős szakmai díjak kitüntették. Emellett szobrász szimpóziumokat szervez a Százados úti művésztelepen, és több művészeti díj alapítása is a nevéhez fűződik.

– *A ma Romániához tartozó Székelyhídon születél, ugyanakkor családod Békés megyei gyökerekkel rendelkezik. Mit jelent számodra a szülőváros, az ott kapott értékrend és kultúra?*

– Abban az időben születtem, amikor a partiumi kisváros, Székelyhíd megint Magyarország része lett. Friss diplomás apámat Békés megyéből áthelyezték Biharba. Bár én Székelyhídon születtem, de családi gyökereink ott nem voltak. 1944-ben aztán, talán az utolsó vonattal hazamenekültünk a Békés megyei Csanádapácára, ahol tizennyolc éves koromig – mintha szülőfalum lett volna – nevelkedtem. Önfeledt gyermekkorom két helyszínen játszódott. A szomszédos parasztportákon és a templomban, ahová ministrálni jártunk. Isten háta mögötti falunkba száműzött, kiváló fiatal papok keze alatt nevelődtünk, akik akkor ugyanannyit jelentettek számomra Csanádapácán, mint később a kiváló szobrász-tanár Laborcz Ferenc Budapesten, a szobrászat terén megtett első lépéseimnél. Ez az időszak persze a felnőttek számára a legkegyetlenebb Rákosi-rendszer volt, amikor a magyar falvak legértékesebb gazdáit váltak nincstelenné, fiaikat budapesti építkezésekre menekítvén a kulákoknak és ivadékaiknak kijáró megáláztatások elől. Az 1956-os for-

radalom és annak következménye az én életemben is nagy fordulatot hozott. Apámat börtönbe hurcolták, házunk aljára öles betűkkel volt kiírva, hogy: „Reszkess, te sötétben bujkáló ellenforradalmár!” 1960-ban, apám kiszabadulását követően aztán mi is elmenekültünk Budapestre, otthagya rokonainkat, barátainkat, egész addigi életünket. A több mint ötven éve történtek óta már visszafogadtak Békés megyébe, Székelyhíddal is jó kapcsolatot ápolok. Némi szomorúsággal vegyített, megszépült emlékeként őrzöm az ott átélte, meghatározó éveket.

– *Pályád kezdetén a Dési Huber Körben Laborcz Ferenc volt tanárod, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Mikus Sándor és Somogyi József voltak mestereid. Mit adtak a mesterek és a pályatársak, mi az, amit a Dési Huber Körben és a főiskolán kaptál?*

– A kulák származás és „az ellenforradalmár gyermeke” nehéz örökségét, úgy gondolom, hogy én is cipeltem még pályám kezdetén. Talán ezért is vettek fel olyan később, többszöri próbálkozás után, huszonhét évesen a Képzőművészeti Főiskolára. Mire idáig jutottam, Laborcz Ferenc szobrásztól a Dési Huber István Képzőművész Körben alapos felkészítést, korrek-túrát és sok bátorítást kaptam. Így már a főiskolára bekerülve kezd-

tem rátalálni valamire, ami a szobrászi önkifejezés csírája volt. Ez aztán a főiskolán egy időre megszakadt. El is gondolkodtam azon, hogy talán az Iparművészeti Főiskola kerámia szakát kellett volna mégis választanom, ahová az 1969–70-es tanévben szintén felvételt nyertem, és Csekovszky Árpád keze alatt tanulhattam volna. Mikus mester idős volt már, amikor hozzá kerültem, tele sérelmekkel, és már hiányzott belőle az az erő, ami a Désiben Laborcz Ferencnél magával ragadott. Mégis, tiszta embersége, irántam való bizalma lehetőséget teremtett számomra öt éven át, hogy magamra találhassak. Somogyi József ugyan nem volt közvetlen mesterem, de az öt év alatt a szomszédos osztály tanáráként az epreskerti műtermekben, pusztán jelenlétével is hatott. Sokszor közvetlen bátorítást is kaptam tőle.

– *Pályád során számos egyéni kiállításod volt. Néhány ezek közül: 1992 – Olimpiai Park, Szöl; 1993 – Olimpiai Múzeum, Lausanne; 1997 – Brüsszel; 1998 – Contact Point Hungary, Brüsszel. Fontos csoportos kiállításokon szerepeltél és szerepelsz, mint például 1975–1978 között a Fiala Képzőművészek Stúdiója Egyesület kiállításain, Miskolcon és Dunaújvárosban; 1978-ban a Magyar szobrászat című kiállításon a Mű-*

csarnokban; 1989-től az Országos Kerámia Biennálékon és a Kisplasztikai Biennálékon, Pécssett; 1995-ben a Sport a szobrászatban című szabadtéri kiállításon, a Novotel Hotel parkjában. Ezek közül melyekre emlékszel legszívesebben, illetve készülsz-e a közeljövőben egyéni kiállításra, hol láthatunk legközelebb?

– Pályám kezdetén különösen, de most is fontos számomra az a visszajelzés, amit egy-egy kiállítás alkalmával vagy egy köztéri munka felállítása után kapok. Ahogy aztán a köztéri pályázatok terén sikereim lettek, a kiállításokon való megmutatkozásra egyre kevesebb időm jutott, de kárpótolt a nagy méretekben való köztéri megjelenés lehetősége. A közös kiállításokon való szereplések közül nagyon fontosak voltak a Műcsarnokban rendezett nagy országos képzőművészeti kiállítások. Azoknak is, akik szerepeltek ezen, de a még kezdő fiataloknak is – mint én –, akik alig vártuk a lehetőséget, hogy az általunk nagyra tartott művészek új munkáit láthassuk. Aztán hosszú évtizedekre megszűntek a kortárs magyar művészek műcsarnoki seregszemléi. Mostanában csak a Hódmezővásárhelyi Őszi Tárlatra figyelek, ahhoz van kötődésem, csak nem mindig jön ki a lépés éppen a beadás idejére kirukkolni valamivel. Vásárhely azért érdekel, mert a paraszti sors problematikája újra feltámadt bennem. A képzőművészet eszközeivel szeretnék emlékeztetni a magyar paraszti kultúra 1950-es évek idején történt megsemmisítésére, emléket állítani a parasztság szenvedésének. A Rákosi-rendszerben és még hosszú évtizedekig – leszármazottjaikkal együtt – a kulákság bélyegét magukon hur-

colva, a társadalom kirekesztettjei voltak. Ehhez 2018-ra fontos kiállítóhelyet keresek, hogy szoborban elmondott üzenetem nagy nyilvánosságot kapjon, visszhangra találjon.

– Jelentős szereped van a mai magyar köztéri művészetben. Van-e visszatérő témáid. Az egyik jellemző irány a magyar történelemhez kapcsolódó alkotások, például a Petőfi (vörösréz lemez, 1978, Kiskunhalas) és a Szent László király lovas szobra (vörösréz lemez, 1996, Vésztő-Mágor). Fontosnak tartod, hogy történelmi emlékeink, személyiségeink emlékezetének helyeket szenteljünk.

– Nagy történelmi események, fontos személyiségek köztéri ábrázolását illetően ugyanúgy működik a világ évszázadok, évezredek óta. Azért állít szobrot az utókor, hogy egy nagy kor, egy nagy egyéniség alakját megörökítse, az emlékművek létrehozása mindig is fontos volt a nemzetek számára, történelmük dokumentumai és sok esetben fennmaradásukért folytatott küzdelmeik egyik lehetséges eszköze. Követendő példát mutatni, hősökre, nagyjainkra és nagy tettekre emlékeztetni. A mi történelmünk is bőven termelt nagy magyarokat, hősöket és nagy történelmi eseményeket, amelyekről a szobrászok koronként híres, nagy műveket hoztak létre. Ezeknek a sorába tartozni nagy lehetőség, nagy kihívás, és ennek megfelelni a szobrász részéről külön adottságot kíván. Egy természeti környezetbe vagy egy építészeti térbe kerülő szoborral meghatározni annak hangulatát, olyan atmoszférát teremteni, hogy a térbe belépő a szobor lenyűgöző hatása alá kerüljön. Ez lehet neves személyiségről alkotott szoborportré vagy

történelmi eseményhez kapcsolódó mű, monumentalitást sűrítő, jelszerű plasztika vagy akár finom részletekben gazdag díszkút. A köztéri művek nagy része egy település, egy közösség által megfogalmazott elvárásoknak is meg kell, hogy feleljen. Úgy gondolom, hogy ez nem jelenti a művészi önkifejezés feladását. Ennek megfelelni a szobrász részéről még nagyobb kihívás, még nagyobb feladat, mások által megfogalmazott és joggal elvárt tartalmat adni a műnek, de mégis megszólalni saját nyelven, karakteres művészi formát adni a szobornak.

– A másik nagy műtárgycsoport a sport tárgyú plasztikáid. Mi az oka, hogy ennyire vonz ez a terület?

– 1986-ban pályázatot nyertem a Ceglédi Sportszarnok homlokzatát díszítendő hatalmas olimpiai ötkarikára elkészítésére. Ekkor ismertem meg Schmitt Pált, aki a szobrot avatta, és akkor még a MOB főtitkára volt. Ő szólt nekem, hogy egy közeli időpontban Budapestre érkezik Juan Antonio Samaranch, a NOB elnöke, és ha van időm és kedvem, hozzak össze egy kis kiállítást, amelynek témája a sport. Megrendezzük a kiállítást a szállodában – mondta –, ahol a NOB elnöke megszáll. Mivel nagyon benne voltam az ötkarikás hangulatban, elvállaltam, és a létrejött találkozóra sikerült Samaranch úr érdeklődését felkelteni a már azóta elhíresült *Kerékpárosok* című szobrommal, amelynek egy lényeges szoboreleme szintén az olimpiai ötkarika volt. Az ő megrendelésére 1993-ban avatták háromfigurás, életnagyságú szobromat a Lausanne-i Olimpiai Múzeum avatásával egyidejűleg a Genfi-tó partján álló múzeum

parkjában. Ettől kezdve önként elszegődtem a sport „szolgálatára”. Alapítványt hoztam létre, melynek munkálkodása révén két szoborpark született: egy 1999-ben a Ferencvárosi Torna Club Centenáriumára a Népligeti Sportközpontban, ahol azóta az FTC huszonhat olimpiai bajnokának bronz mellszobra áll, egyet pedig 2003-ban a Hungaroringen, ahol harmincöt Forma 1-es világbajnok szintén bronzba öntött mellszobrát állítottuk fel. A munkák során húsz szobrászt kértem fel a portré elkészítésére, amiben természetesen magam is részt vállaltam. Azóta, megbízásaim révén, szobrász kollégáim közreműködésével közel száz köztéri alkotással gazdagítottuk a magyar szobrászatot, emléket állítva híres olimpijonjainknak, mint Gyarmati Dezső, Kárpáti György, Dalnoki Jenő, Varga Zoltán, Magyar Zoltán és a Forma 1-es világbajnokoknak, mint Niki Lauda, Alain Prost, Sena vagy Alonso és Hamilton, amelyek ott állnak hosszú évek óta állandó helyükön, példaképként a nap mint nap ott edző új generációknak és az odalátogató sport- és művészetkedvelőknek.

– *A harmadik rád jellemző műfaj a portré, az emberi személyiség, az emberi arc megformálása. A portré az a műfaj, amely megragadni igyekszik az ábrázolt személy szellemét, és egy kicsit visszahozza közénk.*

– A műfaj külön adottságot feltételez. Attól, hogy jó szobrász valaki, nem biztos, hogy jó portretista is. Bennem az emberi karakter, mondhatnám a portré iránti érdeklődés már kisgyermek koromban megmutatkozott. Ahol éltünk, Csanádapácán, a falusi katolikus templomban, többéves ministrálá-

som során megragadtak bennem a templomba járó hívek között felfedezett különös karakterek. Jellegzetes tulajdonságaikat visszaadva, utánoztam őket otthon a felnőttek derűtségére. Ez persze gyerekes csínytevés volt, de itt „alapoztam meg” a sikeres gimnáziumi színjátszó köri éveket, és mindez végül szobrász szakmai tudással kiegészülve a portré műfajához vezetett. Efféle képesség birtokában a művész „belelát” az ábrázolandó személy karakterébe, és a lényeges vonások megjelenítésével jó színészi alakítás, jó szoborportré születhet.

– *Legtöbb szobrod anyaga bronz és vörösréz, de dolgozol kővel, fával, valamint számos kisplasztikában a szobrászatban nem megszokott anyagokat használsz, mint például textilt vagy éppen csontokat. Milyen szempontok szerint választod ki a szobor anyagát?*

– A szobrászi gondolat határozza meg általában az anyagot, de lehet fordítva is. Ha fiatalon alkotsz agyagból egy szobrot, és kiöntöd gipszbe, akkor utána vagy kifaragod kőbe, fába, kiöntöd bronzból, de szabásmintát készítve róla, átmásolhatod rézlemezplasztikává. Összehegeszted-kalapálsz, és máris nemes anyagban látod a szobrot, ami eleve megsokszorozza annak művészi hatását. Én a pályám kezdetén az utóbbit választottam, és ebben a műfajban odáig jutottam, hogy életnagyságú lovas szobrot hegesztettem-kalapáltam egymilliméteres rézlemezről, mert a megrendelőnek bronzöntésre nem futotta. Menet közben aztán rátaláltam arra az útra is, amikor a lemez diktál. Amikor annak fizikai tulajdonságai határozzák meg a születendő

szobor formarendjét. Ilyenkor a célszerűség, a hajlíthatóság, az ívek, hajlatok, síkok, pozitív és negatív formák rendszere alakítja a szobor formanyelvét, persze a megvalósítandó szobrászi gondolat jegyében. Aztán néha a talált kő is folytatásra talál, de csak abba az irányba, mely felé amúgy is vinné a szobrászt az önkifejezés rögeszmés kényszere.

– *Kisplasztikáidat különböző anyagok, szimbólumok, valóságtörések fúziója jellemzi. A műfaj természeténél fogva személyesebb, szürreálisabb és elvontabb hangütésűek, mint köztéri munkáid. Mit tudnál szavakban megfogalmazni erről a sajátos, belső világról?*

– A falusi gyermekkor világát, ami húszéves koromig körülvettem, és máig meghatározza azt a kört, amelyben szobrászi érdeklődésem forog. A vidéki földművelő mindennapos munkaeszközei, amelyekkel később is – fővárosiként – körülvettem magam. Az eke, a lovas kocsi, a bogsnár által készített munkaeszközök, szerszámok. Az ökrök által simára koptatott járom, a falusi kovács által készített vasalatok formái, a járomszög műtárgyként is továbbélő formája, a váltóeke „nikéi”, vasszárnyai. Ezek mind-mind befolyásolták, alakították szobraim formavilágát. És még valami. A formák birodalmában való munkálkodásaim során soha nem kalandoztam el annyira, hogy elszakadjak ezektől a gyökerektől, hogy valamilyen nagyobb sikerrel kecseskedtem, divatos, üres, formai játékba feledkeztem. Ebben valamilyen láthatatlan kéz vezet, talán a magának mindent megteremtő, kenyeret-életet adó, földből élő ember erkölcsse.

Oláh Mátyás László

BOTH BALÁZS

Őrtűz

*Mikor csillagos zászlóját az éj
a láprét felett kibontja,
holdsávós úton kő figyel,
hangot tör darabokra.*

*Mikor az erdő csalitos árnyékain,
holterében a szemnek,
körpengés drótot görget a fény,
sakálrajok figyelnek.*

*Mikor ágyúfüst-fosztlány felhők között
villan a tömör hadiérem,
a némaság torokra forr
a bekerített vidéken.*

*Mikor moccanatlan lapuló állat
nyíresek tövén éjszakánk –
Sárfalú égbolt, cirill betűk.
Kitépett nyelvek; ég a láng.*

Rippl-Rónai József: Temető (1895 k.)

*Kövek és fák, hamu és csontok –
Virraszt az Idő. Őrzi, amit önkezével lerontott.
A csobogás fagyos némaság, a kúton jégszakáll terped.
Konokabb törvény alig akad megtartani a rendet.
Lék az éj falába ütve – Fényt kap a lakatlan város,
hegyesszögben süt a fűre, az angyalok igazához.
Ki veti latra, egy század hosszabb vagy szárnycsapásnyi élet –
Elapadhat a szorongás, ha szétrebben a történet,
ha az éj falában zárvány őrzi az utolsó szemtanú hangját,
ha kőbe zárt képen mosolyog az egyszervolt fiatalság.*

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

A pultos lány

Kiverte az eső a kapálóból, ezért Márton leült egy bükkfaszékre a tornácon, s nézte, hogy paskolják az óriáscepppek a tyúkketrec, a disznópajta, a szín fenyves zsindeleiteit. Erős szél indult, ettől az esőfüggöny az épületek oldalának csapódott, s mintha lába lett volna, lefutott a meredek domboldalon a patakig, onnan föl a szemben lévő hegyromra, ilyen aratáskor a rozs, gondolta Márton, ha fölverjük a kévétet karikába, öröm azokat nézni, szálas a gabona, szálas az eső, ők adják az életet, ha májusban gyakran nyílnak meg az ég csatornáit, akkor a szem is omlik nyáron a cséplőgépből. Sötétpatak fölött összeverődtek a felhők, hamuszín keveredett sötétkékekkel, fehér is vegyült közékük, amiből jég hullhat, s amikor a ház fölött összecsaptak, szürkület szállott alá a magasból, alig lehetett látni a keskeny völgyben a szemközti oldalt, bizonyára emiatt nevezték el valamikor Sötétpataknak a gyér települést. Villám hasította ketté az eget, a dörgés, mintha a föld alatt gurult volna, végigdübörgött a patakokon, a Nagyhegy lökte föl ismét a magasba.

Márton nem félt a villámtól, megszokta, az ő kertjébe már kétszer csapott le, kilencszázhetvenhétben egy vackorfát, kilencszáznyolcvankettőben egy szálas fenyőt emésztett el, de ez nem csoda, közel laknak ők az Úristenhez, hegy-hegy hátán errefelé, alig van akkora sima terület, amit egy lóbőrrel le lehetne takarni. Erről eszébe jutottak a lovai, reggel kihajította a pásztor Lacit s Bandit a legelőre, reméli, nem esik bajuk, az állatokat sem kíméli az égi tűz, mesél, nem messze innen, Csikban valamikor egy egész marhacsordát pusztított el az Isten ítélete.

Az életszer minden porcikáját számba vette, ahányszor a nagyidő miatt tétlenségre kényszerült. Mivel hirtelen meredekre futott fel a bennvalója, ezért úgy építette meg a házát, hogy a belső rész alá pincelakást rakott terméskőből, arra jött rá a faház, olyan volt, mint egy középkori vár, a tornác, ahol ült, mellvédnek is beillt volna. Fentről nézett le az udvarán összegyűlt tócsákra, buborékokra, a kertjében a kis erecskékre, azok, amikor már a föld nem tudta beinni a vizet, megindultak lefelé a lejtőn a patakba, ki tudja, hol álltak meg, keserű, sós vizekbe ömlöttek valahol, akár csak az ő lánya, Joli a fővárosi embercefrébe. Ezt csak ő emlegette így: embercefre, mert min-

dig elkábult az erjedt vadvackor szagától, s a gyomra felkavarodott, ahányszor elvitte a kifőzdébe, s merni kezdte egy kannával a kádból az üstbe, mondta is Marcella, a felesége, kend jó dolgában nem tudja, mit csináljon, kereshetne magának más fonnivalót, nem hegyi embernek való a cefreszag.

Ült Márton a bükkfaszéken, s nézelődött. Valahogy úgy volt ezzel a széjjelnézéssel, mint a Hold, ha feljön este az égre: elindult a tekintete a tornác hosszában, onnan az udvarra esett, azután a kapura, az örökké zúgó patakra, a patakon túl a fenyvesre, a nyargalászó felhőkre, s ha a lánya is eszébe jutott, akkor lomha, kupolás házakat látott, kormos állomásokat, aluljárókat, tolongó embereket.

A cefrét.

Soha nem gondolta volna, hogy ezek a dolgok így összekeverednek. Még ő sem tudja, hány éve emeli meg minden reggel a kalapját a fölkelő Napnak, s ha elindul hajnalban, csak havasi legelőket, pityókaföldeket, selymes kaszálókat érint a talpa, most meg a lánya miatt oda kalandozik gondolatban, ahol soha nem járt, ahol – ahogy Joli írta egyik levelében – még egy fűszál sincs, csak üveg s beton.

Itt, a havas lábánál megtanította az élet mindenre, csitkót nevelt és tört hámba, tehenet, juhot fejt, hús-vétra bárányt vágott, karácsonyra disznót hizlalt, fürni, faragni, kaszálni ő tudott legjobban a faluban, puffadást, tályogot gyógyított, még a pap mellett is ministrált vén fejjel, ha nem akadt gyerek, aki odaálljon.

Marcella még élt, amikor Joli, a lányuk elment hazulról. Mint a járványos betegség, úgy terjedt patakról patakra, faluról falura ez a „mehetnék”, egyszer az egyik portáról, máskor a másik portáról kelt útra hol egy legény, hol egy leány munkát keresni, nem volt nehéz, mert mint a bolondóra, úgy jártak az éjszakai buszok föl Pestre, s vissza, ezekre ültek fel a fiatalok, s másnap reggel már telefonáltak, hogy szerencsésen megérkeztek, itt s itt szálltak meg, keresik a munkát, miattuk ne búsuljanak.

Joli távozásával megszakadt bennük a lélek. Szerették nagyon, mert egyetlen gyermekük volt, a bal eset miatt Marcella többször nem maradt terhes, meddő lett. Márton melle összeszorult, ahányszor erre visszagondolt.

Időtlen idők óta kalákában épültek a házak Sötétpatakon, de a követ, a faanyagot s a zsindelet minden gazda saját erejéből teremtette elő, ahogy mondták, az Isten kertjéből.

Műterembelső a Kulák memento című szoborral

Márton a patakpart alól már jó halom követ bányászott ki, s hordott össze az udvar közepére. Villám és Fecske, akkor így hívták a két lovát, feszült neki a szügyelőnek, s ő taszította a szekeret, jól megvolt ezzel a két mokány állattal, csak arra kellett ügyeljen, nehogy idegen közelítse meg Villámot, mert harapós volt, egyszer a felesége válláról tépte le a bundát, a fogak nyoma meg is maradt a szép fehér bőrén.

Egyik nap akkora követ mozdított meg egy göb-benőben, hogy az kétszer kitette az ebédlőasztalukat, na, ezt nem verem szét a vasbottal, gondolta, jó lesz teraszkönek az oldalas udvarra, a lépcső elé, sima, kékesszürke, mert palarétegből került elő, még ülni is lehet rajta, ha estefelé fáradtan hazajövünk a kapálóból, aratásból.

Kimászott a patakából, s beszólt a juhajtába, hívta Marcellát, hogy segítsen föltenni a Kék Követ a szekérre. Megfordult a fejében, hogy nemrég szült az asszony, de már a negyedik hét után olyan jó volt a mozgása, mindent megcsinált a ház körül, két szoptatás között mosott, főzött, még boglyát is rakott a hátsókertben, amikor látta, hogy felhők gomolyognak nyugat felől. Azért kellett beköltözni a juhajtába, mert a régi házat lebontották, s amíg épült az új hajlék, kellett a földet a fejük fölé. Nem volt szokatlan ez arrafelé, szépen kitakarították, kimeszelték, a földjét felhíntették fővennyel, behordták a bútorokat, az ágyat, a kredencet, az asztalt, a kályhát, a székeket, Márton lyukat fűrt a pajta oldalába, azon kivezette

a kályha csövét, lehetett főzni, szóval jól megvoltak, Joli ott látta meg a napvilágot.

– Gyere, Marcella, segíts föltenni egy követ, te csak megtartod, én egyszer az egyik, másszor a másik végét taszítom meg, nem esik bajod. Hátra curukoltam a lovakkal, kézügyben van minden.

Jött az asszony szaporán, soha nem mondott ellent az urának, szerette nagyon a gyors mozgását, a mókás kedvét, az erős, csontos arcát, valamikor első legény volt a faluban.

– Látod – mondta az asszonynak –, rudakat vágtam, sárral bekentem, vízzel meglocsoltam, hogy legyenek síkosak, nekiteszem őket a hátsó tengelynek, azon taszítjuk föl, rá fog férni, mert a lajtorját leszereltem.

Megragadta egyik felől, feltette a rudakra, s hogy ne csússzon vissza, Marcella tartotta, ő átkerült a túlsó oldalra. Így cserélgették a helyüket, s araszoltak, már a tengely fölött volt a Kék Kő, amikor Villám megmozdult. Szürkelég csíphette meg, mert különben fegyelmezett állat volt, megrándult a szekér, a rudak lecsattantak a tengelyről, a kő Marcella felé dőlt, s a hasára esett. Akkorát sikoltott, hogy kettéhasadt a völgy csendje. Márton lekapta róla a követ, de ő akkor már eszméletlen volt, az arca megkékült, nehezen szuszogott, s hányt.

Ölében vitte ki az asszonyát a domboldalra, lefekette a juhajtában, letépte a blúzát, vizes lepedőbe csavarta, s rohant a bába után. Gyalogösvény vezetett

át a hegygerincen Görbepatakra, ott lakott Jula, a látó asszony, őt hívták az egész vidéken szüléshez, hal-doklóhoz, de még beteg gyermekhez is, ha azt szemmel verték, vagy ha lába, karja kimarjult a helyéből. Furcsa dolgok maradtak meg Mártonban erről a rohanásról, Csobán, a nagy fehér kutya vinyogva loholt mellette, az állatok is tudnak sírni, ha megérik a bajt. Egy kökényborkorból nagy baknyulat zavart ki, az úgy robbant, mint egy kézigránát, a domboldalban róka kóválygott, fölötte kányák vijjogtak.

Jula fehérre meszelt házban lakott a falu végén, kerítése nem volt, tyúkok kapirgáltak az udvaron, egy malac rőfögött, az sem volt berekesztve. Márton úgy rontott be az ajtón, szinte letörte a kilincset:

– Jöjjön hamar, Jula néném, az Isten szerelmére, hal meg a feleségem.

– Na, na, csak lassan, édes fiam, nem megy az olyan hamar, a születéshez s a halálhoz idő kell, elég-szer láttam én már, hogy csinálják az emberek.

Megragadta az öregasszony kezét, húzta föl a hegyre, onnan le a lejtőn a házához, s közben elmondta, mi történt a patakban.

– Hát neked is lehetett volna több eszed – zsörtölődött Jula –, a minap fogtam ki a lányodat, öröm volt reájuk nézni, olyanok voltak ketten, mint két frissen sült cipó. Hogy csinálhattál ekkora marhaságot? Amelyik asszony nem becsüli meg a hathetet, megbecsüli a hat hónapot.

A juhajtában már nemcsak az anya volt szederjes, hanem a leányka is, a sikoltozástól megkékült az arca, fuldoklott.

Jula letekerte a vizes lepedőt, s inas kezével, bogos ujjaival elkezdte masszírozni Marcella mellkását, súrolta a szíve tájékát, s levegőt fújt a szájába. Márton úgy állt mögötte, mint kőbálvány, már nem a nagy bajra gondolt, hanem arra, hogy az asszonya patyolat testét, két gyönyörű mellét más is láthatja, foghatja, még a tej is kispriccelt, amikor Jula azokat markolászta. Nagyon szerette a feleségét, ölni tudott volna érte, legénykorában még bicska is villant a kezében érte, Marcella volt a vidék legszebb lánya.

– Ne állj itt így, ilyen maflán, hozd ide hamar a leánykát – mondta a vénség Mártonnak.

Oldalra fordította az ájult asszonyt, a mellbimbót beledugta a csecsemő szájába, s fejni kezdte oldalról a tejet. A leányka fulladozott az elején, de aztán megmozdult benne az életösztön, először lassan, aztán mohón szopni kezdett.

– Fuss, fejd meg a kecskét, láttam, nálad kettő is van a fészerben.

– Itt a fazék tej, Jula néném, tegnap este főzte fel az asszony.

– Nem jó a tehéntej! Kecsketejet hozz!

Rohant Márton, nekiszorította a deszkafalnak az állatott, s úgy tépte a csecset, mintha nagyidő ellen harangozott volna. Telefejte a cserépfazekat, bevitte, s a bába egy csecses edényből itatni kezdte Marcellát.

Így éltek három napig. Jula faggyúzsírral kenegette a beteg hasát, erőszakkal töltötte szájába a kecsketejet, s kiszopatta a leánykával a mellét. Csak az ájult beteg és a kicsi aludt, ők ketten virrasztottak, Jula az olvasóját morzsolgatta, de nem a szokásos imádságokat mormolta, hanem valamilyen különös fohászokat, amit Márton nem ismert, naponta kétszer vizet is vett, Márton vitte neki a kályhából az égő szenet, azok hangos sirrenéssel aludtak ki a hideg vízben, abból adott egy-két kanálnyiit Marcellának, s közben mondta, mormolta a ráolvasásokat. Napközben hazafutott, ellátta az állatait, aztán serényen jött vissza, s csak ő tudta, milyen szárított burjánokat s kenőcsöket hozott, a tea, amit főzött, jó szagú volt, de a kenőcs olyan bűdös, mint a klozet a csűr háta mögött.

Három nap után, hajnalban tért vissza Marcella ebbe a világba, első mozdulatával a gyermek után nyúlt, megölelte, magához szorította, s megeredtek a könnyei.

– Ez az élet jele – mondta Jula –, ha sír, hátat fordított a halálnak.

Márton úgy érezte, megpattant valami a fejében, kirohant az udvarra, s ordítani kezdett:

– Úristen! Köszönöm, hogy visszaadtad nekem Marcella drága testét. És a lelkét is, ami a te tulajdonod. Én nem értek a beszédhez, az a papok dolga! De azt tudom, hogy ha magadhoz vetted volna Marcellát, szegényebb lett volna a föld s az ég. Meggyaláztad volna a te művedet, a teremtést! Halványabbak lettek volna a csillagok, sápadtabb lett volna a Hold, hajnalban nem hullott volna le a harmat, s báránnyok bégetése sem tért volna vissza a hegyoldalból. Bocsáss meg nekem, Nagyisten, amiért ilyen esztelen voltam, vedd be a Tízparancsolatod mellé tizenegyediknek: Ne légy könnyelmű!

Jula alig tudta lecsendesíteni, már vele, az erős férfival kínlódott, attól félt, örömeiben megbolondul. Márton egész testében reszketett, csak akkor nyugodott meg, amikor térdre rogyott az ágy előtt, oda dugta arcát a felesége egyik melléhez, a másikkól

szopott a leányka. Marcella arcán az első mosoly szebb volt, mint a pisztrángok villanása a patakban, szebb volt, mint a havasra ráfeszülő szivárvány.

Estefelé befogta Márton a lovakat, azok is koplaltak három napig, két merő zsák rozst, három véka pityókát, egy disznólabát, tábla szalonnát tett a szekér derekába, felültette Julát maga mellé az ülésdeszkára, s a mezei úton, megkerülve a dombkaréjt, hazavitte Görbepatakra.

Egy szót sem szóltak. Csobán, a nagy fehér juhászcutya mellettük trappolt, az ő hangja is megváltozott, nem vinnyogott, hanem csaholt egyet-egyet, s fölemelt hátsó lábával spriccelgette az útszéli kátángkórókat, somkórókat.

Az udvaron, ahol mindent lepakolt, megragadta az öregasszony vállát, megrázta, mint a szilvafát, aztán úgy megszorította, szinte kiszállt belőle a lélek.

– Az Isten áldja meg kendet, Jula néném, ha ezt sem jutalmazták ott fenn, az égben, akkor az Isten elhibázta a teremtést.

Úgy csókolta a ráncos, szőrösomós arcot, mint ajtatos hívők a templomban a feszületet.

Ezt hányta-vette Márton a lelkében, Marcella felátadásának ünnepét élte újra, s ült a bükkfaszéken, a tornácon, úgy ült, mint egy kőszobor, nézte az esőt, nézte a föld gyomrából visszabugyborékoló vizet, a fák lehajlott ágait, a megáradt patakat. Az ő nagy bűne örölte, mint a szű, amiatt nem született több gyermekük, s Marcella sem volt már a régi. Kornyardozott, sápadt lett, lesóványodott, csak az vigasztalta őket, hogy Joli gyönyörű leánnyá serdült, anyja helyett rendelte az Úristen, össze lehetett volna téveszteni a fiatal Marcellával, mondták is az emberek a faluban, mintha csak a száján köpte volna ki.

A szemük láttára cseperedett fel. Amíg kicsi volt, nem tették dologra, málnát szedett az anyjával, kókozáért kimásztak a Nagyhegybe, s gombát annyit gyűjtöttek, hogy abból még télire is el tudtak tenni, hol szárítva, aszalva, hol kompótos üvegekben besavanyítva.

S énekeltek! Úgy énekelt a két asszony, mint a mezei pacsirták, Mártonnak mindig könny szökött a szemébe, ahányszor hallgatta őket, de elfordult, szégyen volt férfinembernek sírni. Nem dörmögött bele a mély hangjával a szép futamokba, náluk a férfiak csak a kocsmában fűjják, s ott aztán úgy, hogy repednek bele a falak, de boldog volt, mert látta, amit hallott, látta az erdőben a kéklábú madarat, a bánatfát, a fellegajtót, a kinyílt rozmaringvirágot, az égi ösvényt, a fodor-

fejér bárányt, a csokros violát, a Tatrost, ami elsodor-ta a szeretőt, látta az eget koszorúzó szivárványt.

Amikor már a leánykára lehetett bízni a bárányokat – Márton ötöt-hatot nem csapott ki a seregbe, azokból lettek a legjobb anyajuhok –, Joli felállt a hátsó kertben egy kivágott fa csutakjára, s kieresztette a hangját. Csengett belé a völgy, ha lovas gazdák hajtottak ki a patakmederben az erdei kaszálók felé, megálltak, s hallgatták Balázs Jolánkát, a falu pacsirtáját. Ez terjedt el róla, Pacsirta, még valamilyen pantallós urak is eljöttek hozzájuk egyik nyáron, bekapcsolták a masinájukat, azt mondták, elviszik a hangját Budapestre. Oda ment most ő a hangja után, abba a nagy, nyüzsgő városba, ahol az emberek nem ismerik egymást, nem is köszönnek, csak futnak az orruk után.

Joli szőni s hímezni is megtanult az anyjától. Amikor akkorára nőtt, hogy leérte a lábítókat, beleült az osztovátába, s úgy mozgott a keze, mint a villám, dobta a vetélőt, húzta be mintának a színes szálakat, öröm volt nézni, ha így elfeledkezett a világról, s csak a munkája érdekelte.

Már nem a juhajtában laktak, hanem az új házban, Márton jó nagy ablakokat rakott minden szobára, amiken besütött a nap, a beomló fényben ragyogott Joli hamvas arca, a két dióbarna szeme, a kacagó szája; egyedül az orr éles, szép ívét örökölte az apjától. Világosbarna hosszú haját csak az anyja tudta megfésülni, s egy copfba befonni, a derekáig ért, s hogy már kezdett igazi nővé cseperedni, karcsú, hosszú nyaka és a kipattanó melle mutatta. Nem ijedt meg, amikor egyik éjszaka az első piros csepp a hálóingén megjelent, akkor se, amikor a hónaljában és a combjai között kinőttek az első pihék, mindent megbeszélte az édesanyjával, aki nem sanyarú asszony-sorsra, hanem boldogságra készítette föl.

Így maradt meg az apja emlékezetében a lánya, osztovátában fehér fonál fölél hajolva, feje körül fénykoszorú, mint a szenteknek, jobb kezében vetélő, bal kezében a borda rámafája, amivel ráverte a nyíláson átdobott szálát.

Márton gyengeséget érzett a lábában, alig tudott fölállni, hogy kihozza a villámló ég alá a tálalás felső polcáról a levelet, amit Joli küldött rá két hétre, hogy a szomszédjuk leányával, Gáll Jozefával elment a nagy, a hatalmas semmibe.

Tudta a levelet kívülről. Marcellával ronggyá olvasták, aztán, hogy elköltözött az asszony a túlvilágra, egyedül baggatta a betűket, mozgott a szája, amint

megformálta a szavakat, soha nem tanult meg csak a szemével olvasni:

Drága, jó Édesapám és Édesanyám!

Tudatom magukkal, hogy szerencsésen megérkeztünk Budapestre, Jozefa elvitt a rokonaihoz Kiszestre, itt annyiféle Pest van, el sem lehet igazodni azokon, ha mindenket felsorolnám, betelne egy oldal. Ő ismerte a járást, ő tudta, milyen buszra, milyen villamosra kell fölszállni, könnyebb lett volna metróval, de oda nem mertünk lemenni. Álózi bácsiék kedvesen fogadtak, de csak a földre tudtak ágyat vetni, mert nekik is kevés az a két kicsi szoba a három gyermekkel. Aludtunk egy órácskát, kettőt, aztán nekivágtunk a városnak, hátha valahol munkát találunk.

Azt mondtuk Jozefával, jobb, ha külön utakon járunk, mert ha egy hely akad valahol, nem tudjuk eldönteni, kié legyen. Én a Nagykörúton mentem végig, s azt le nem tudom írni maguknak, mekkora itt a nyüzsgés, annyi az ember, mint nálunk a hangya az erdei bolyban, siet mindenki, én az elején köszöntem az idősebbeknek, de nagyon furcsán néztek reám, s nem fogadták.

Egy nagy kirakatban hosszú nyárson óriási húst süített egy barna, majdnem fekete férfi, vasból volt a nyárs, nem mogyorófából, mint nálunk, s ahogy barnult a húshegy, egy akkora késsel, mint egy kard, lefaragta, ami kész volt, belegöngyöltette egy alig sült palacsintába, s azt nyomta a sorban álló emberek markába. Aki nem sietett, s leült az asztal mellé, annak csináltak gyros tálat. A kirakat fölél az volt kiírva nagybetűkkel, hogy ANTALYA, amiről én azt hittem, magyarul van, mint a mi falunk mellett az Antal-tanya, de tévedtem. Más egyebet jelent az Antalya. S ahogy ott nézelődöm, meglátok egy cédulát a kirakatban, amin az állt: „Pultos lányt felvesszünk”.

Ez a cédula bátorított fel, nem az ANTALYA, s benyitottam az ajtón. Két-három asztal is volt ebben a félig-meddig vendéglőben, a pult mögött hárman forgolódtak, egy lány és két fiú, nekik is köszöntem, mondták, Szia!, s kérdezték, mit akarok enni. Én azt válaszoltam, nem enni akarok, hanem munkát keresek, láttam a cédulát az ablakban, kivel tudnék erről beszélni.

Akkor a lány, később megtudtam, Ivettnek hívják, bekísért egy kicsi szobába, ahol az asztal mögött olyan barna, fekete férfi ült, mint a kirakatban a kardos.

Mondtam neki, hogy Erdélyből jöttem, munkát keresek, elvállalok mindent, szeretek dolgozni. Szót sem

szólt, felállt, olyan közel jött hozzám, éreztem a fokhagymás leheletét, nekiszorított a falnak, s mondta:

– Szép leányka lenni, hogy hívják a neved?

– Joli vagyok – mondtam. – Balázs Jolán.

– Én tanulni magyar nyelv, a jólány jelenti, hamar lehúzni bugyi.

Ebből már tudtam, hogy ő a főnök, azt is, hogy nem magyar, de én semmivel sem törődtem, csak azzal, hogy munkába kerüljek, mekkora szégyen lenne úgy menni haza, hogy senkinek sem kellett a két dolgos kezem. A bugyit is elengedtem a fülem mellett, azt hittem, rossz vicc, nem tud jól magyarul ez a busa fejű bivaly.

Itt most félbe kell hagynom a levelet, mert hazajöttek Álózi bácsiék, kell a konyhaasztal, ahol mostanig írtam. Majd folytatatom.

(folytatás)

Eltelt három nap, drága jó Édesapám, Édesanyám, most tudok írni, mert senki sincs itthon, s én szabadnapos vagyok. Jozefa is kapott munkát, takarít egy nagy szállodában, nem panaszkodik, de látom, hogy nagy strapa alatt van, mindig fáradtan jön haza.

Én reggeltől estig mosogatok, pucolom, hántom a zöldséget az ANTALYÁ-ban, közben megtudtam, hogy az egy város Törökországban, ott szeretnek nyaralni a pesti urak, de ez a mi Antalyánk nem nyaralóhely, úgy szoktam mondani Jozefának, megyek az Antal-iába, maguk tudják, nálunk a román csobánnak volt számára a Nagyhegy mögött, a havasi legelőn, amikor az iázott, tudtuk, hogy Sötétpatakon eső lesz.

Hát én még éppen nem iázom, végzem a munkámat, szerencsére Édesapám mindig megengedte, hogy báránynyúzaskor, disznóvágáskor segítsek neki, nagy hasznát veszem ennek, mert transzírozni kell a húst, elő kell készíteni a vasnyársra. Ivett jókedvű, jószívű lány, bevallotta, hogy a főnök szeretője, s kacagott, úgy kacagott, zengett az Antalya, aztán saját magától kérdezte, miért ne engedné meg a töröknek azt, ami neki is jó, azonkívül Mahmud minden hónapban fizeti, így hívják a főnököt, a lakbérét, s amikor szabadulni tud a feleségétől és a négy gyermekétől, meghívja vendéglőbe, szabad napra is akkor mehet, amikor akar.

De engem csak a munka érdekel. Egyik nap, amikor már minden zöldséget megpucoltam, és a salátákat, a mártásokat is előkészítettem, odaszólt nekem Mahmud, a busa, én már csak így hívom, hogy szol-

gáljam ki a vendégeket. Ezt is megtanultam Ivettől, ő mutatta meg, hogy kell belecsavarni a feltrancsírozott sült húst, a hagymát, a paradicsomot, paprikát, salátát, a káposztát a tésztalevélbe, egyszóval hogy kell megcsinálni a kebabot. Így hívják a török ételt, de itt nemcsak a törökök eszik, hanem a magyarok is, kilépnek a járdára, s harapják, tépik a kezükből, nálunk, otthon senki sem eszik az utcán a markából, de hát ilyen a pesti nép, ezt is meg lehet szokni. Elég az hozzá, hogy pultos lány lettem, ami azért jó, mert öt-ezer forinttal több a fizetésem. Már a gyros tálat is meg tudom csinálni, amiről mostanig még csak nem is hallottam, biztos, maguk sem tudják, hogy eszik-e, vagy isszák, de amikor hazamegyek, elmesélem.

A járdára, egy sátorlap alá, asztalokat rakott ki Mahmud, oda is kiviszem a rendelést, ez azért jó, mert kifújhatom a tüdőmből a benti füstöt s a gőzt.

Most megírok valamit Édesapámnak és Édesanyámnak, ami tegnap történt, de előre kérem, ne ijedjenek meg, ne aggódjanak érttem, tudok magamra vigyázni. Ivett szabadnapos volt, akkor csak én és a két fiú voltunk benn a vendéglőben, a kardos, akinek még nem tudtam megjegyezni a nevét, háttal állt, forgatta s faragta a kirakatban a húst, Pétert, ő magyar, Mahmud beküldte a raktárba, s akkor szó nélkül belemarkolt a farcsukamba. Szerencsére nem sikoltottam el magam, hanem kiragadtam a hosszú kést a kardos kezéből, s mondtam, vigyázzon, mert a torkába döfök. Még soha nem láttam senkit így megijedni, visszakotródott a szűk szobájába, s többet nem szólt hozzám, ha dolga van velem, mindig megüzeni Ivett-től vagy a magyar fiútól, hogy mit csináljak. Nem mer kidobni az állásomból, mert megmondtam neki, följelentem a rendőrségen nemi erőszakért. Tanulja meg, hogy nem csinálhat egy székely lánnyal azt, amit akar!

Még egyszer kérem, ne búsuljanak miattam, hozzám nem fog nyúlni senki, csak az, akit igaz szívvel megszeretek. De itt nincs, akit megszeretni, a legtöbb fiatal lány és fiú vagy az orrában, vagy a fülében, vagy a szemöldökében rézkarikát visel, amitől én nagyon irtózom, nálunk – tudják maguk jól –, a malacok s a disznók orrába húznak drótot, hogy ne verjék szét a pajtát, s hogy ne tőrjék fel az udvart, a kertet, ha kiengedik őket. Azonkívül úgy összeirkafirkálják a testüket, van olyan, akinek nem is látszik a bőre. Ivett mesélte, hogy nem tintaceruzával csinálják, hanem forró tüvel égetik bele, le sem lehet mosni. Úgy hívják, tetoválás, halfarkú lányt, vaskampót, medúzát láttam legtöbbet, Ivettnek a melle fölött, ami kilátszik

a blúzából, egy szív van, áthúzva egy nyíllal. Na, én nem hagynám magam szurkálni a világ semmi kincséért se! S a köldökömet különösképpen nem! Képzeljék, itt olyan rövid blúz a divat, kilátszik a lányok hasa, dereka, s nem egynél láttam, a köldökéből karika lóg ki.

Nem akarok se károgó, vén varjú, se falusi liba lenni, én is fiatal vagyok, de a testemre mindig kényes voltam, s az én köldökömben, tudom Istenem, nem szurkálnak bele tüvel! De az ember ne csak a köldökét nézze, Budapest nagyon szép város, már láttam távolról, a Margit hídról a Várat, a Parlamentet, a Dunát, elállt a lélegzetem. Ha Isten éltet, s meg tudok kapaszkodni, magukat is felhozom egyszer, lássanak világot.

Aztán, ha hallották volna, hogy kikacagott engem Ivett! Úgy kacagott, hogy az egész teste rázkódott, mert egyik nap azt találtam mondani, sajnálom ezt a sok városi fiataalt, még rendes ruhájuk sincs, olyan szegények, a nadrágjuk lyukas, a térdük kilóg, de soknak a combja is, aztán, amikor Ivett már eleget kacagott, elmondta, hogy itt akarattal szaggatják szét a tiszta jó gúnyát, mert az úgy vagány, amit én még most sem akarok elhinni, betondarabokkal dörzsölik, hogy kopott legyen, még farmergyérítő szabóműhely is van, ahol kihúzzák a szálakat, így éppen csak a micsodájuk nem látszik ki.

Ismét be kell fejezzem a levelet. Holnap folytatom.
(folytatás)

Nagy a jövés-menés Álózi bácsiéknál, drága jó Édesapám, Édesanyám, ezért csak így, részletekben készül el a levelem. A gyermekek is a konyhaasztalt használják, amikor írják a házi feladatot, nekik adtam át a helyem tegnap. Nagyon szép, kedves gyermekek, csak csintalanok, még ránk is esnek, ha az ágyukban nagy hancúrozásba kezdenek, írtam már, hogy mi a padlón hálunk, de már nem sokáig, ha megkapjuk Jozefával az első fizetésünket, bérelünk valahol egy szobát.

Azt még el kell meséljem, hogy miket láttam a metró-állomásokban, mert már azzal járunk, nem villamossal. Emberek fekiüsznek a fal mellett, olyan mocskos pokrócokon, paplanokon és kartonlapokon, hogy Édesapám nem tenné be se a tehének, se a lovak alá. Milyen szalmaágyat vetett mindig még a disznóknak is! Itt kérem meg magukat, vigyázzanak Pannira, a tarka bárányomra, mert nagyon szeretem, s Édesapán ne fejjé ki mind a tejet a borjú elől, nőjön nagyra, hátha még kihajthatom a legelőre, ha innen valaha hazakerülök. Antalyának

fogom hívni, ami jó vicces lesz, mert senkinek sem volt mostanig a patakokban Antalya nevű tehene.

Én nem tudom, miért engedik el így magukat ezek a hajléktalanok, nálunk sokkal több a szegény ember, de senki nem hányódik az utcán, nem is engedné meg a falu.

Most még csak annyit írok, s ezzel be is fejezem a levelem, hogy ha jön valaki Sötétpatakról vagy valamelyik szomszéd faluból Pestre, küldjenek nekem egy kicsi édes ordát, mert nagyon kívánom. Itt azt sem tudják, mi az édes orda. A címet is ide írom: ANTALYA, Teréz körút 1.

Vigyázzanak magukra, csókolja mindkettőjüket szerető leányuk,

Joli

Kelt Kispesten, 1999. május hatodikán.

Márton összehajtogatta az irkalapokat, amire a lányuk a levelet írta, becsoszogott a házba, s visszatette a tálas polcára. Száraz szemmel nézett le a magas tornácról a patak völgybe, utoljára a felesége temetésén sírt, akkor elfogytak a könnyei.

A megyei kórházban kezelték Marcellát, azt mondta a főorvos, hasnyálmirigyrák, s nincs köze a Kék Kőhöz, ami ráesett, de ő most sem hiszi, biztos, a rokonok azért kérték meg a főorvos urat a hazugságra, nehogy a felesége után haljon.

A temetésre hazajött Joli, ő rendezett mindent. A faluközpontból kijött a leánykórus, úgy énekeltek, mint az angyalok, a patakokból ömlött a nép, a plébános hosszú, szép prédikációt mondott, de Márton csak ködöt látott, homályt, abban emberalakok kavargtak, legtöbbször az arcát sem ismerte fel.

A tort is Joli szervezte meg, Bilibók Feri keresztapjával borjút vágatott, Erzsivel, Jozefa anyjával köménymagos pálinkát vegyített szeszből, nem vallottak szégyent a gyászoló gyülekezet előtt.

Csak akkor rándult össze Márton gyomra, amikor elvonult a nép, kettesben maradtak, Joli ráállott az udvaron a Kék Kőre, s azt mondta:

– Ez lesz Édesanyám sírköve.

Évekig eljártak a kő mellett, soha senki rá nem tette a lábát, babonásan kerülték, s most a lánya a közepén áll, sírkövet akar állítani abból a bálnából, ami rádőlt Marcellára. Meghaborodott volna az elméjében ez a lány? A város rontotta meg?

Megváltozott. A haját rövidre vágatta, mert a konyhában nem tudott attól dolgozni, szép, fekete bársonykosztüm feszült a testén, nyakán fodros gallér. Meg-

asszonyosodott, kicsi táskát lógatott a kezében, még a gyász is jól állt neki. A megyeközpontból hívta ki a kőfaragót, az tulipán alakúra fűrészelte a Kék Követ, s ráfaragta azt, amit a haldokló feleség hátrahagyott:

BALÁZS MARCELLA

(1959–2001)

A lélek nem hal meg.

Közel volt a temetőkert a házukhoz, s Márton a kertek fölött, ha csak tehetett, mindennap kiment a sírhoz. Gyalogösvényt taposott, azon csak ő járt, száraz szemmel nézte a virágos sírt, s az élére állított, betonba öntött Kék Követ.

Úgy érezte, ő is kőoszlop. Emberkő.

Mártont kimerítette az emlékezés, bement a tornácról, s ledőlt a konyhában a heverőre. A nagydő elvonult, elállt az eső, messziről morajlott még az ég, de az inkább altatott, s bekoppant a szeme. Lónyérítésre ébredt, Bandi s Laci állt a kapu előtt, be kellett engedni őket. Vizesek voltak, térdig sárosak, lógaták a fejüket, mintha köszönnének. A pajtában lecsuktakolta a két jószágot, dobott egy kicsi száraz kóstit nekik, mert egész nap vizes füvet ettek, ellátta a teheneket, megszoftatta a borjút, s kivitte a moslékot a disznóknak.

Ez éltette. A sok merev mozdulat. A napi gond. Lucernát kaszált a malacoknak. Megfejtte a kecskéket s a teheneket. Fát vágott, tüzet gyújtott. Csalánt, korpát forrázott. Pityókát kapált a hátsó kert mögött. Tavasszal felszántotta a két darab földet. Egyiket rozssal, másikat zabbal vetette be. Nyáron betakarította a termést. Az emberek megszokták a faluban, hogy Balázs Márton szótlanul tesz-vesz az udvarán, a kertjében, a mezőn. Elfejtett beszélni. Néma.

Nem maradt más neki, csak a hant a temetőkertben és a ház mögött a mező, a havas.

Megmaradtak a ködfelhők, a szálas esők, a sötét fenyvesek, a patakok.

Megmaradt a remény, hogy egyszer talán hazajön Joli abból az irdatlan nagyvárosból, hátha nem is egyedül, hátha unokákkal jön, akik kihúzzák a jászol alól a piros szemű nyulakat, ölbe veszik a bárányokat és a kecskeollókat, meglesik a fészekben a sárga hasú hegyi billegető tojásait, mogyorót ráznak kupában, azzal csalogatják magukhoz a mókust, amelyik már félig háziállat a hátsó kertben.

Nem a múlt, hanem a jövő gondolatfoszlányai kóvályogtak, keringtek Márton fáradt agyában.

MÜLLER DEZSŐ

Maholnap

*Az ifjúság
 elefántcsonttoronyából kilépve
 csak összekaszabolt csillagokat
 sebeikben fetregő fákat
 satnya torzonborz mezőket
 szemétdomboktól bűzlő utcákat
 férgesített növényeket
 gethes prüszkölő állatokat
 és fránya megüszkösödött lel-
 keket látok körös-körül
 maholnap szétugrasz-
 ják reményeinket s pöt-
 tömnyi álmainkat
 begyúrják szenvedésnek*

Anyám

*Öreg barackfánk
 pillangó-törzsében
 emlékek tüzesednek:
 jössz felém
 bogárbőr szoknyádban
 szemedből kigöngyölt
 csillagok folynak*

Ma

*Ma már kevés
 ami belefért
 a tegnapha*

*ma még sok
 ami beleférhet
 a holnapba*

Életem

*Nem találok
 a helyem
 alattam
 vérvörös folyók
 felettem
 szénfekete felhők
 hömpölyögnek*

*parányi rést
 pöttömnyi lángot
 keresek
 a kibuggyanó
 virradatban*

*mint szenjánosbogár
 melyről lekopott
 a fény
 olyan az életem*

BEKE GYÖRGY

Feketeügy

(részlet)

Az uzoni iskolában tanultam meg írni és olvasni, Lőte József tanító úrtól. Akit immár csak az emlékeim között kereshetek fel.

Úgy ment el, ahogy élt: csendben, szinte észrevétlenül. Hangos szavát talán nem is hallotta senki beszéd közben; csak, ha énekelt. Tanító volt és énekevezér. Szomorúságaiban még jobban magába ereszkedett. Kiismerhetetlennek tűnhetett volna, pedig egyszerű és tiszta ember volt, aki szerényen mindig félrehúzódott, ha tülekedésbe tévedt, sok mindent eltűrt az életben, csak a hazugságot nem tűrte el a tanítványaitól soha. Próbálom felidézni egyetlen mosolyát, hiába. Lehet, hogy nem is láttam mosolyogni. Csak éppen megrebbent szája széle, bajusza, mint ijedt madár, ennyi volt a jókedve.

De igen, egyszer mintha mosolygott volna... Vagy csak úgy él bennem az emlék? Negyedikesek voltunk. Fiúk összesen ketten tanultunk a negyedik osztályban a református iskolában, Lőte József keze alatt. A harmadikban több volt a fiú, ebből támadt az ötlet. Meg akkoriban kaptuk kölcsönbe Lőte tanító úrtól az *Egri csillagokat*. Gyermeki fantáziánk nem bírta sokáig a sűrű iskolai mindennapokat, s mint említettem, megrendeztük a magunk egri ostromait, védelemmel, támadással, látványosan, mindezt persze az iskola tantermeiben és folyosóján. Széplaki Károllyal voltunk a védők, talán azért vállaltuk ezt a szerepet, mi ketten, negyedikesek, mert lám, Eger várában is a védők voltak összehasonlíthatatlanul kevesebben, és mégis állták a túlerő ostromát. A fantázia néha veszélyes kalandokba csábítja az embert, szöges buzogányokkal védekeztünk, csoda, hogy nem törött be a támadók

feje, vagy éppen a miénk. Még idejében közbeavatkozott, nem felmentő sereg, hanem ítélőbíró képében, Lőte tanító úr. Bosszús volt, s meghallgatásunk nélkül a tábla mögé állított minket, a védőket. Ezt persze borzasztó igazságtalanságnak tartottuk. Mert úgy éreztük, hogy inkább dicséret járt volna ki nekünk.

– Hiszen mi voltunk a védők. Mi ketten – méltatlankodtunk. – Ketten, annyi harmadikos ellen...

Lőte tanító úr ekkor mosolyodott el (vagy csak így ragadt belém):

– Mit tudjátok ti, fiaim, hogy mi a védelem. S hogy mi az ostrom...

Anyanyelvem titkaiba ő avatott be. Hányszor írtam le azóta azokat a betűket, amelyeket ő rajzolt fel a táblára. Lőte József arca nem olyankor villan fel, amikor simán folynak előttem a papíron az ő betűi, hanem amikor nem akarnak előjönni valamiért, amikor megdermednek az írógépem billentyűi. Az ő pillantása akasztja meg őket, az ő tekintete néz reám kérdően. Nemcsak a betűk külső alakjára tanított meg, hanem a betűk becsületére is.

Jóval később, mikor már nem voltam az uzoni elemi iskola tanulója, az akkori brassói napilapban, a Népi Egységben egy cikk jelent meg a szülőfalumról, a címe: *Uzon, a szorgalmas emberek*

szép lehetőségek előtt álló falva. A címmel nem lett volna semmi baj, az uzoniak mindig törekvő, szorgalmas emberek voltak. Csakhogy a szerző, Bujdosó Gyula, az újság háromszéki tudósítója „aktualizálni” akarta az írását, s mivel akkoriban „illet” gyalázni a bécsi döntést, beleírta a tudósításába azt is, hogy az uzoni gazdák nem szerették a bécsi döntést, mert az új, kökösi határ elvágta őket Brassótól, márpedig 1940 ősze előtt ott árusították el a zöldségtermésüket.

Soha egyetlen uzoni székelyt se hallottam így vélekedni; Bujdosó Gyula ezt egyszerűen kitalálta. A tudósítást csak kezdőbetűivel jelölte, B. Gy., az uzoniak pedig nyilván azt hitték, hogy én vagyok a szerző, hiszen magam is B. Gy. vagyok – rövidítve. Nem tettem nyíltan szemrehányást nekem, a „magyar világ” emléke akkor már a lelkek mélyére húzódva, titokban élt és éltetett. Egy idős alszegi azért megjegyezte:

Beke György (1927–2007)

A Magyar Napló szerkesztősége e szövegrészlet újraközlésével emlékezik a 90 évvel ezelőtt, 1927. augusztus 3-án született Beke Györgyre, a kiváló erdélyi publicistára és esszéíróra.

– Gyurika fiam, mi mégsem zöldséggel mérjük a magyarságunkat!

Lőte tanító bácsi megállított az utcán:

– Hallod-e Gyuri, ha sejtem, hogy így fogsz gyalázkodni, nem tanítottalak volna meg írni...

Megsimogatta a bajuszát, és tovább akart lépni. Tisztáznom kellett magamat. Még nyilatkozatot is közreadtam abban a napilapban, hogy a cikk írója nem én vagyok (1946. július 5.). A költő-főszerkesztő, Szemlér Ferenc, akinek sokat köszönhetek a mesterségben, mosolyogva adta le nagyképűnek tűnő nyilatkozatomat. Hiszen ez a kölyök nem írt még semmi érdemset, gondolhatta, de már cáfolja, hogy azonos lenne

mással. Csakugyan volt ebben valami látszat-nagyképűség. Pedig egyedül a félelem íratta velem a tiltakozást. Félelmem attól, hogy elveszíthetem szülőfalum népének becsülését. S ezzel önmagam becsülését is. A betűk nem lesznek többé barátaim. S akkor Lőte tanító úr csakugyan hiába tanított meg a betűvetésre.

Ez volt egyetlen vagyona, egyetlen vigasztalása és öröksége: a betű. Az anyanyelv szavai, az anyanyelv lelke.

Élete utolsó éveit az egyik szomszédos faluban élte le. De azt kívánta, hogy Uzonban temessék el. Ott akart nyugodni, ahol az ő tiszta betűi, az ő meleg szavai továbbélnek a Feketeügy partján.

Műterembelső a Szent István megkoronázása című szoborral

Időn kívül

Beszélgetés Oberczián Gézával,
Nógrádgárdonyi napló című novelláskötetéről

Oberczián Géza karakterei jól felismerhetők, szinte látjuk magunk előtt őket, ám a kötetet olvasva kiderül: a felismerés még nem jelent megismerést. A falu időtlenségéről, a bujdosó nagyvárosi emberről, a tömegkommunikációról olvashatunk Szilágyi-Nagy Ildikó interjújában, s arról, hogy Nógrádgárdony nem csupán földrajzi, de mágikus hely is.

– „*Felkavarodott az élet vize, és sosem fog leüledni. Mint egy örvény forgatja, keveri, süllyeszti, vagy löki magasba az eseményeket a sors centrifugája*” – írod a könyv *A Pesti* című részében. Könyvedben egy kiegészített városi férfi elvonul, és a vidéki egyedülletben találja meg a nyugalmat, a vágymentes életet, s közben az olvasó egy falu (képzelt) eseményeibe is betekinthez. Mi inspirált, hogy erre a történetre fűzd fel az elbeszéléseket?

– Sokan kérdezik, ezért szeretném leszögezni, hogy nem önéletrajzi műről van szó. A lényeg az volt, hogy a karakter jól felismerhető és megítélhető legyen az olvasók számára: valaki, aki elmenekül, és olyan helyet keres, ahol nem történik semmi. A könyvben erőteljesen jelenik meg a reklámszakma, mert fontosnak éreztem, hogy a reklámok – mint a legtöbbünk által ismert és kikerülhetetlen információs csatorna – professzionális kommunikációját szembeállítsam a valóban fontos dolgok kibeszéletlenségével. Már húsz éve vállalati tanácsadással foglalkozom, Nógrádgárdonyt is aktív trénerként ismertem meg: először csapatépítő tréningeket tartottunk itt a Recsének nevezett lankás területen, majd vettünk itt egy lakást a történetekben is megjelenő hosszúházban, a régi ura-

dalmi cselédházban, ahol több család él egymás mellett. Először azt hittük, felvásároljuk az egész épületet, és falusi szálláshelyet alakítottunk ki tréningcsoportok számára. Végül ez nem sikerült, a lakás viszont azóta is megvan. A faluval kapcsolatban az első pillanatban az tűnt fel, hogy az időn kívül létezik: van múltja, talán jövője, de a jelene elveszett valahol a kettő között, csak a gyom nő, és a házak omladoznak. Inspiráló ez a helyzet, rengeteg kérdést vet fel az időről, a változásokról és a látszólagos nyugalom alatt forrongó indulatokról.

– *Mit értesz az alatt, hogy megítélhető legyen az olvasók számára?*

– Azt, hogy olyan karakter legyen, akiről az olvasónak véleménye van, akit be tud azonosítani tapasztalatai, emberismerete alapján, és el tudja dönteni, számára elfogadható-e, vagy sem... Az a különlegessége, hogy általános. Mivel azonban minden ember egyedi, több személyiségből kell őket összegyúrni – nekem legalábbis ez volt a módszerem.

– *A kötetben olyan témákat sűrítesz össze, melyek közül egy is elegendő anyagot szolgáltatna akár egy egész könyvhöz. Mindezt egyetlen szereplő, Pesti életébe, naplójába sűrítve. Bár az elbeszélés eszköztárát leginkább mágikus re-*

alistának mondanám, a megfogalmazás mégis inkább realista. Még az Öreg, a legendás szarvasbika jelképes alakja is a mindennapok evidens részeként jelenik meg. Mit gondolsz, mondható tipikusnak, általánosnak mai életünk zsúfoltsága?

– Ezt én is így gondolom. A felgyorsult élet nem közhely, hanem tény. Olvastam valahol, hogy a New York Times egy napi kiadása annyi információt tartalmaz, amennyit a reneszánsz idején – akkoriban nagyon is pezsgő szellemi élet volt – egy ember az egész élete alatt kapott. Nem tudom a forrást, nem biztos, hogy igaz, de ez mindenképpen elgondolkodtató. Nagyon nehéz ebben a világban helytállni, ahol a fejlett elektronikus eszközökkel szinte idővesztés nélkül lehet kommunikálni, ahol egy döntés időzítése létfontosságú, és percek múlhat egy munka sikere vagy bukása, és ahol emberi sorok mehetnek tönkre egy-egy elkésett döntés miatt. Törvényszerű, hogy telítődünk egy idő után. Szeretnénk lelassulni, áthelyeződnek hangsúlyok, értékek, hitek, életterek. Ez a rohanás kihat az élet minden területére, a karrierre, a magánéletre, a családra. Kiüresedik minden, jönnek a betegségek, viták, válások – a menekülés ösztönös. A könyv két novellaciklusa, a *G történetek* és a *Nógrádgárdonyi napló* többé-kevésbé elkülö-

níti G és a falu történetét. G-t a hatvanas évektől napjainkig követjük, a falu életét pedig 1944 decemberétől: párhuzamosan, egymástól függetlenül léteznek időben és térben, valószínűtlen, hogy a végtelennél előbb találkozzanak. A dráma ott van, hogy ez a váratlan találkozás mégis bekövetkezik. G kijelenti például, hogy idegesítik a tág terek, utálja elhagyni a várost, szüksége van falakra (*Rózsaslugas*). A faluból pedig nincs szabadulás, a vágyakat elnyeli a kilátástalanság, mint Szegő Borit a *Sodródók*-ban. Szerintem rengeteg ilyen váratlan találkozás zajlik nap mint nap. Az emberek elképesztő helyekre és helyzetekbe navigálják magukat rohanás közben. Egy idő után mindez ugyanolyan természetes lesz, mint Nógrád-gárdonyban az öreg csodaszarvas feltűnése, a G érintésétől feltámadó – és nem kis kalamajkát okozó – halott, az éjjel leégő csipkebokor, amelyet senki sem vesz észre, vagy az, hogy Veronika a kendőjével vért törölget a szarvasal beszélgetni képes férfi arcáról, aki a kötet végén a tavon állva a talpa alatt cikázó halakkal játszik. Ezért ezek a realiztikusan feltűnő epizódok, amelyek G számára jelek lennének, el is sikkadnak az egyéb cselekmények mellett, mint például egy falusi ünnep, egy fel nem derített gyilkosság, vagy az öreg doktor halála. Éppen ezért a sokat megélt és már mit sem remélő, semmire sem vágyó G számára észrevehetetlenek.

– *Könyved naplózza egy mai magyar falu társadalmi folyamatait, emberi átalakulásait is. Szerinted van-e ma még magyar vidék? Mi az a vidékre (falura, tanyára) jellemző karakterisztika, amit mintegy a huszonnegyedik órában még*

megőrizhetnénk? Vagy a „vidék” bennünk van, és akiben város van, az mindenhol városi marad, akiben vidék van, az mindenhol tud „vidéki” lenni?

– Az utolsó mondattal mélyen egyetértek, sok vidéki, falusi ismerősöm a fővárosban is őrzi vidékies gondolkodását, és sok dolog idegen marad számára, míg a városi ember nehezen illeszkedik be falusi környezetbe – a könyvben ilyen G, akinek ez nem is sikerül, a faluban is magára marad. Az ő ellentéte B, aki oda született, és bár városban él, sok mindent ő magyaráz és intéz el a mindig kívülálló G-nek.

A vidék jövőjével kapcsolatban: nem vagyok szakértője témának, igazi városi emberként ugyanúgy érzem magam sokszor a valóságban vidéken, mint G, szemlélődöm, és próbálok megfejteni, mi történik körülöttem. A *Sodródók* című novella például a rendszerváltás utáni falut mutatja be, ahol a mezőgazdasági privatizáció összekeveredik a kárpótlással: a hajdan erőszakkal összetákolta, de sok embernek mégis munkát, megélhetést adó téesz atomjaira hullik, és az egy-két holdon gazdálkodni próbáló kárpótolta nem tudnak megélni ilyen kevés földből. Ugyanakkor elkezdődik a nagybirtokok kialakulása, olyan, magas pozícióban lévő emberek révén, akik rendelkeznek erőforrással (befolyással, pénzzel, kárpótlási jeggyel) ahhoz, hogy ezeket a kis földdarabokat olcsón felvásárolják. Mára, huszonöt év alatt (!) kialakult egy birtokrendszer, ami képes hatékonyan termelni, és a vidéki munkaerő legalább kis részének foglalkoztatójaként lép fel. Rengetegen elvándoroltak, más megélhetés után néztek a városokban.

Természetesen ez függ attól is, hol vizsgáljuk mindezt – Nógrád megye például a mai napig lemaradóban van. A könyv sokkal inkább példázat akar lenni, semmint kor-dokumentum. Párhuzamosan enyészik egy falu, Nógrád-gárdony, és egy ember: a jelenből teljesen kiszakadtak – éppen ez az állapot a megfelelő egy zárkózott ember számára.

– *Az utóbbi években több olyan kortárs magyar regényt is olvastam, amely valamiképpen kötődik 'az értelmiségi/művész vidéken/természetben/elvonultan' témához. Magam is egy közepes méretű faluban élek, és tapasztalom, hogy számos értelmiségi és művészember menedékként tekint a falura. Sőt, ami ennél még több, a falun belül is elvonultan, inkognitóban él: az értelmiségiek elbújnak. Neked mik a tapasztalataid a menekülő értelmiségiekről?*

– Jó kifejezés, tetszik. Sok alkotó embert ismerek, akik faluba költöztek, és inkább vállalják a hosszabb utazást, csak megélhessék azt a nyugalmat, amire vágyanak. Ha a „bujdosás” azt jelenti, hogy kivonják magukat a tömegkommunikáció és az ezzel járó hisztériakeltés hatása alól, akkor viszont igaz lehet a tétel: vidéken könnyebb elbújni. Ahogy G fogalmazott: „Furcsa kontraszt sokévi megfeszített alkotás után az elmúlás eme templomában keresni a megváltást. A legmodernebb eszközökkel teremtettem meg korunk nyelvét, a tudatra közvetlenül ható és azonnal mozgósítani képes kommunikációt, most pedig még az is öröm, hogy van villany a házban. Itt áll az idő. A világ Nógrád-gárdony mellett van. Jó hely ez nekem.”

Szilágyi-Nagy Ildikó

PÉNTEK IMRE

Vidéki folyóiratokról, irodalmi nyilvánosságról

A kortárs irodalmi és művészeti élet meghatározó szervezési formája a folyóirat. Szellemi műhely és gazdasági-technikai vállalkozás. Eltartani magát soha nem tudta, anyagi támogatása, fennmaradása – kezdettől napjainkig – rangjából, teljesítményéből fakadt, a gazdasági hasznon túl tekintő mecenatúra fölisméréséből, hogy az értelmiség „közgondolkodása”, amit minden időben befolyásolni akart, milyen fontos társadalmi tényező.

Tudjuk, a rendszerváltozás előtt milyen komoly procedúrát jelentett egy-egy folyóirat indítása. Vezetője csak az lehetett, aki bírta a fensőbbiség bizalmát. Nem kellett párttagnak lennie, de „díszpártonkivülinek” igen. Az „egypárt” jóváhagyása nélkül aligha gondolhatott bárki is arra, hogy új lapot indítson. Sokáig fennállt a Kortárs és az Új Írás budapesti kettős monopóliuma, vidéken pedig, a nagyobb megyeszékhelyen (Pécs, Debrecen, Szeged) gondosan kiválasztott (és ellenőrzött) körülmények között működhetett a Jelenkor, az Alföld és a Tiszatáj. Aki ismeri a közelmúlt irodalmi életét – a hetvenes-nyolcvanas évekre gondolok elsősorban, amikor nagy volt a kísértés, hogy kiszabaduljanak bizonyos, autonómiára törekvő szerkesztők a minisztérium és a pártközpont felügyelete alól (kitörjenek a karámból) –, az emlékezhet Mocsár Gábor és Tüskés Tibor, majd Ilia Mihály leváltására az Alföld, a Jelenkor, a Tiszatáj éléről, később a Forrás és Új Forrás, majd a Mozgó Világ botrányára, a különböző retorziókra, pártfegyelmikre, önbírálatokra, és képet kaphat arról a gondosan kontrollált irodalmi nyilvánosságról, amelyben szétválaszthatatlanul összefonódott a szakmai értékelés és a politikai cenzúra. (Voltak persze vegetáló megyei kiadványok, „szemlék”, antológiák, amelyek – a maguk módján – jelezték, van igénye a vidéken élő, mind jobban öntudatra ébredő tollforgatóknak, tudós tanároknak, tudományos intézmények munkatársainak arra, hogy a folyóirat nyilvánosságán keresztül kilépjenek valamiféle közgondolkodás közegébe, megmutatkozzanak mint önálló személyiségek, alkotó, gondolkodó fők.) Hosszasan lehetne sorolni az elvetélt lapalapításokat, az alapítók kisemmizését, félreállítását; az

„irányítók” érdeke az volt, hogy lehetőleg ne csúszson ki ez a struktúra a párt ellenőrzése alól.

Nagyjából így érkezünk el a rendszerváltáshoz. A változások előszeleként, az 1986-os sajtóra vonatkozó jogszabályok gyűjteménye – sokak számára meglepetésszerűen – elismerte a sajtószabadságot, szabadabbá tette a lapindítást, és csupán bejelentési kötelezettséget írt elő a Kulturális Minisztérium egyik osztályán. Ekkor jött létre a Hitel, a Csoóriék által rég tervezett új lap, de csak 1988-ban került utcára, kétheti periodicitással. A Hitel volt a minta és a példa, hogy lehet változtatni a múlt rendszerből átörökölt struktúrán, de – elsősorban az anyagi támogatás hiánya miatt – csak az 1990-es év hozott áttörést. Csupán néhányat említek az akkoriban újonnan indult lapokból: Árgus (Székesfehérvár), 2000 (Budapest), Európai Utas (Budapest), Holmi (Budapest), Kapu (Budapest), Liget (Budapest), Magyar Napló (Budapest), Nappali Ház (Budapest), PoLiSz (Budapest), Új Horizont (Veszprém). Néhány évvel később, a „második hullámban” indult az Új Dunatáj, a Bárka, az Ex Symposion, a Hévíz, a Lyukasóra, az Új Holnap és a Pannon Tükör.

Állandóan felmerülő kérdés: sok-e a folyóirat Magyarországon? Az 1993-ban létrejövő NKA – és annak Szépirodalmi Kollégiuma –, amely a folyóiratok és könyvkiadás támogatásáról dönt, döntéseit tekintve gyakran a viták középpontjába kerül. Milyen elveket, szempontokat érvényesítsen a támogatások „elosztásakor”? Teljesítmény? Olvasottság? Példányszám? Szakmai visszajelzések? Valójában ezek mind értékelhető szempontok. De szerintem nem ez a legfontosabb. A folyóiratok – főként vidéken – a minőségi kulturális értékek képviselői, közvetítői, elismeretői és befogadói közeg teremtői. Szerepük, távol a „centrumtól” – ahol szinte közelharcot kell folytatni az agresszív dilettantizmussal, a kortárs művészetek iránt táplált előítéletekkel, a provinciális beidegződésekkel – mind nagyobb és jelentősebb. Ezért tartotam helytelennek azokat a nézeteket, amelyek arról prédikálnak, jajognak, sopánkodnak: sok a folyóirat... A Litera irodalmi portálon találtam Nagy Gabriella *Az egyiknek sikerült, a másiknak nem...* című eszmefuttatását az NKA Szépirodalmi Kuratóriumának 2003-as döntéseiről. Ebben írja a következőket: „A Jankovics Marcell vezette NKA előirányzata volt, hogy irodalmi folyóiratokra minimum 140 millió forintot kell költenie... Efféle megkötésről most, Harsányi László elnöklete alatt nem tudok... azonban

a folyóiratok (amelyeknek a száma az előző évek támogatottjaihoz képest 20-szal megnövekedett), ebből (a 391 milliós keretből) 239.7 millió forintot emésztettek fel [sic!], vagyis a szépirodalomra támogatására fordítható keret 61,6 %-át vitték el a periodikumok. Ezek szerint virágzó szépirodalmi folyóirat-kultúrában élünk, van nekünk 72 (!) prosperáló szépirodalmi folyóiratunk, ajvő! Az már kérdés, vagy legalábbis el lehet gondolkozni rajta, hogy hányan is olvasnak ma Magyarországon szépirodalmi folyóiratokat. Én mint csekély értelmű halandó fenntartom magamnak a jogot, hogy azt mondjam, el van ez méretezve, kérem.”

A szerző többször is említi, nyilván az ironia kedvéért, a „szépirodalmi” jelzőt. Ha csak ez lenne tisztán a profilja az „elsokallt” lapoknak, akár igaza is lenne. De ha alaposan megnézi az impresszumokat, igen változatos a kép. Többnyire az irodalom mellett kulturális vagy művészeti jelző áll még, de bőven akadnak egyéb változatok. (A negyedévi kiadvány, a Hévíz „Művészeti és művelődési folyóirat”. A székesfehérvári Vár irodalmi, közéleti folyóirat. A nemrég, 2010 márciusában indult szegedi Magyarság például „Értékörző nemzeti magazin”.) Tehát ezek az impresszumban található (ön)meghatározások is jelzik: nem csak szépirodalomról van szó. Irodalomkritikáról, tárlatszempléről, színházi jegyzetről, helytörténeti kutatásokról. A profil vegyes, de mondhatjuk azt is: sokszínű. Tematikailag, stílus-elkötelezettség értelmében egyaránt. A valamilyen elkötelezettség „luxusát” egy vidéki folyóirat nemigen engedheti meg magának. És ez így is van rendjén. A helyi mecenatúra elvárja (joggal), hogy az a bizonyos „minőségelv” ne csak az irodalom, hanem a társművészetek terén is érvényesüljön. Visszatérve a folyóirat-támogatásra: az NKA támogatása minden esetben jó helyre került. Mert gondoljunk csak bele: ahol folyóiratot alapítanak, működtetnek, ott megjelenik a magyar művészeti (irodalmi) élet innovatív szelleme. A megmutatkozás és megmértetés igénye. Ott egy tág körben kisugárzó műhely jön létre.

Számomra mindig is érthetetlen volt, hogy bizonyos „liberális” elmék miért akarják „bekorlátozni” a folyóiratok számát, mennyiségét... Miért fáj nekik, ha a magyar vidék kitermeli a maga autonóm orgánumait? (Ha kell, el is tartja.) Hisz ami az anyagiakat illeti: a megyei és a városi önkormányzatok legalább annyit áldoznak a helyi folyóiratokra, mint az NKA. (Az emlegetett 240 millió körüli összeget.) S teszik ezt a saját, jól felfogott érdekükben. Hogy a helyi al-

kotók – akik nem kívánnak boldogulásért és elismerésért a fővárosba rohanni, hanem szűkebb pátriájukban kívánják alkotói oeuvre-jüket kibontakoztatni (s vannak ilyenek, szép számmal) – otthon érezzék magukat, s alkotói feltételeiket a városban vagy a megyében találják meg, tudják megteremteni. E feltételeknek szerves része a folyóirat. A fórum. A szakmai nyilvánosság. (Nem véletlen, hogy majd’ mind a 19 megyének van valamilyen periodikája. Van, ahol több is.) S amikor már azt hittük, lezárult a lapalapítások időszaka (hiszen valljuk be, jó néhány új lap meg is szűnt): szinte újabb hullám indult el. Balatonfüreden már két éve megjelenik a Tempevölgy, a Mosonmagyaróvár–Pozsony–Bécs „háromszögben” hirtelen előbukkant a Szél-Járás, Pécsen a Páholy körül tömörültek a legifjabb tehetségek, Szegeden a már említett Magyarságot bocsátották útra – rendkívül igényes kivitelben – a szerkesztők. (S akkor még az internetes portálokról nem is beszéltünk.)

A közegteremtés és a minőségelv képviselője ma is elsősorban a folyóiratokra vár. Elektronikus vagy nyomtatott – vagy mindkét – formában, mindegy. Ezért kijelenthetjük: a rendszerváltás utáni magyar folyóiratstruktúra (benne a régi és új, s még újabb lapokkal) igen nagy értéke nemcsak az irodalmi–művészeti életnek, hanem annak a lelki–szellemi Magyarországnak is, amely a kultúra folytonosságában és megújításában, a nyelvi–vizuális identitás őrzésében érdekelt. (Az önazonosság kinyilvánítása, a gyökerek, a kötődések és hagyományok felmutatása ez, a globalizmus uniformizmusa ellenében is.) A szolgálat alázata és az elhivatottság szívóssága nélkül mindez nem lehetséges. S e munkához kell híveket, értőket, olvasókat toborozni. Határon innen és túl.

Itt, a pannon peremvidéken, a határok közelében (ölelésében vagy szorításában), távol a centrumtól, ahol a fennmaradásért, kiteljesedésért folytatott küzdelmet nem okvetlenül kíséri tapsorkán. De tulajdonképpen, áttétélesen, a magam szerkesztői tevékenységéről, tapasztalatairól is szóltam. Persze, mindannyian szeretnénk – ahogy laptársaink – „tényezővé” válni. Tehetségeket felfedezni és kibocsátani, alkotói pályáknak új lendületet adni, helyes utat találni az egyetemes és a lokális labirintusában. A megszületett, színvonalas publikációk, kiadott kötetek el is érték céljukat. Egy színesebb, változatosabb kép bontakozott ki e működés nyomán az adott térségről. Osztatva azt a tévhitet, hogy a kortárs művészet unalmas, befogadhatatlan, érthetetlen. (Ezért

tartom fontosnak, hogy minden lapszámban legyen valami jó kis olvasnivaló.)

S tudomásul vesszük – ez hitelességünk alapja –, hogy az egyetemes magyar irodalom értékrendje nem leváltható, nem degradálható. És nem is kisajátítható. (Akkor is, ha némelyik tétele, hivatalossá vált kánonjának egyik-másik megállapítása vitatható.) Az utóbbi időben olvastam az általam nagyra becsült irodalomtörténész, kritikus és szerkesztő, Gyurác Ferenc tanulmánykötetét (*Személyes ügyeim*). A Vasi Szemle főszerkesztője – a nyugat-dunántúli irodalmi hagyományok jeles kutatója – írja *Az Életünk fénykora* című tanulmányában: „...a magyar irodalom bárhol szerkesztett folyóirata akkor töltheti be hivatását, ha hűséges az egész magyar irodalom és az egész magyar nemzet eszméjéhez és valóságához, egyszersmind az egyetemes emberi értékek elkötelezettje, s mindenkor csak ezekkel az értékekkel összhangban enged teret a szűkebb régióval kapcsolatos

rokonszenvnek”. Világos beszéd, megkerülhetetlen konklúzió. Csak ezen az alapon érdemes tárgyalni, eszmecserét folytatni. S ez a következetesség lehet az elkövetkező időszak működésének garanciája.

Az időnkénti számvetés, a spontán folyamatok kontrollálása, a tartalmi-eszmei koncepciók elemzése mindenképpen szükséges. A visszatekintés az elmúlt évek lapszámainra, pozitív és kevésbé pozitív tendenciáira. Amit elértünk, az mindenképpen érték, közös teljesítmény. Központi és helyi támogatóké, munkatársaké, szerzőké. Beleértve ebbe bármely lap meg-megújuló küllemét, tipográfiájának, címlapjának újratervezését, a színvonalas nyomdai kivitelét. Talán azt mondhatnánk: ez már olyan „beágyazottság”, amit természetesnek kell(ene) tekinteni. Ezzel a tudattal, jóérzéssel készülünk az új lapszámokra, tervezzük újabb kötetek kiadását, s bízunk abban: a szűkebb és tágabb régió jobbik énjére ismer, valahányszor az általunk szerkesztett „tükörbe” tekint.

Kerékpárosok (részlet)

FILIP TAMÁS

Egy másik kórus

*Elhagyni unt rítusokat és újak rabjává válni észrevétlen,
egy japánkert egyetlen követ máshova tenni,
várni egy jelre, melynek vannak előjelei, de nem
tudja senki, mikor érkezik, és hogy fog kinézni,
behívni magunkhoz az utcát, szobraival és
járókelőivel, ne ázzanak, öngyilkosjelölt zsebeiből
időben kivenni a köveket, és szótlán hazakísérni
eldobni akart régi életébe, egyetlen éjszakára egy
kóbor kutyához szegődni, kitartón követni, bármerre megy,
a legvénebb iguánáról verset írni, tudva, hogy reggelre már
nem lesz benne élet, minden nap tejet vinni a remetének,
de nem találkozni vele soha, inni annyi bort, amennyi
egyetlen szőlőszemből erjedt, és megrészegevedve tőle kilépni
az ihlet nélküli sokaságból, és egy másik kórusba állni, és
énekelni úgy, hogy hajladozzanak tőle a fák, könnyezzenek a
süket kövek.*

Május

*A zápor hangjára alszom el.
A zápor hangjára ébredsz.
Eszé zenéje szól, hangszerei
a tetők, a járdák, a lombok.
Békesség benned és bennem,
ágyaink messze egymástól.*

*Régi köszönésedet hallom,
pedig már nem nekem szól.
Bennem a semmi épül,
önmagát törli a tervrajz,
tanúja sem maradhat, mindenki
meghal, aki valaha látta.*

*Talán épp teregetsz, blúz, mell-
tartó, bugyi. Már megjártad
a piacot, adtál a kutyának enni.
Valaki az ajtódon kopog.
Beengeded. És nem én vagyok.*

CZAKÓ GÁBOR

A derék nyaller panasza

Jöhetnek kétszínű tavaszok meg alattomosan föl-fölragyogó sötét telek, züllött hajnalok és foszló éjszakák, hanem az igazság mindörökre igazság marad. Erre, az igazság igazságára szegény, drága jó édesanyám tanított. Édes kisfiam, soha nem hazudj. Tedd mindig azt, ami a szívedből jön. Ahogy a nap szívéből árad a meleg meg a fény.

Akárcsak most. Ragyog a kert a domb hátán, az új házakon fényes a friss cserép, a régieken barnászöld a moha. Hóféhér káposztalepke lebeg az ablakom előtt. Boldog a világ, és én is az szeretnék lenni.

Eszembe se jut tagadni, hogy lényem lényegét illetően nyaller volnék, mert bizony ez lerí rólam. Ez az igazság. Esetleg az igazság túlsó fele, vagy éppen az innenső, netántán akármelyik oldala – ugyanaz, mindegy. Én itt is, ott is, amott is ugyanaz vagyok.

Az a lényeg, hogy igen fáj, hogy ha valahova belépek, ott menten légüres tér támad körülöttem. Pedig az emberek nem húzódnak el tőlem látványosan, mégis azt érzem, szinte megcsap, akár a rosszul bezárt ablakon besunnyogó téli szél, hogy a jelenlévők valahogy a hidegebb oldalukat fordítják felém. Nem állítom, hogy izegnek-mozognak, firegnek-forognak-tekeregnek, de az biztos, hogy ami mínusz akad bennük, azt mind lényük innenső felébe tuszkolják, miközben megannyi hátramenetbe kapcsolt kohóként dolgoznak a lelkek, s úgy intézik, hogy fagyukat mind rám összpontosítsák.

Én őszintén igyekszem. Szívből mosolygok, férfiasan szorítom a kezeket, balommal meg is simogatom a jobbjukat. Természetesen a nők karját is, meg a gyerekek buksiját, átadom a helyemet, nyújtom a poharakat, a sütis tányért, melegbarnán nézek a szemükbe, őket meg rázza a hideg.

A pincérek tálcáján dermedten vacognak a csészek.

Próbálok minél nyájasabban tekinteni rájuk. Ehhez jók az adottságaim, mert ma is járok edzőterembe. Kézfogásom férfias, mégsem reszelős, mint a kőműveseké, a szemem pedig – szerencsére – nem szürös fekete, nem is possadt-akvárium zöld, hanem a legderültebb, legnyájasabb őzbarna. A tekintetem pedig – állítólag Mátyás király nézett így... De hagyjuk, még valaki félreért, s azt hiszi, hogy hiú majom vagyok, aki önmagát bálványozza.

Beosztottaimnak sem engedem meg, hogy dicsérjenek, mert az ilyesmi sosem szívbeli. Ők nem lelki nyallerek. És ha azok is lennének, mi közöm hozzájuk? Persze, én neveztem ki őket a cégnél ennek-annak, s ezért úgy tesznek, mintha hálásak volnának nekem. Szóval korruptak, magyarul romlottak, belül dögbüdösek, s ez kijön belőlük, ha megszólalnak, de nem is kell beszélniük: árad összes mozdulatukból, szavukból, sunyi pislogásukból, műmosolyukból.

Nem bántom, még kevésbé üldözöm őket. Megértem, hogy el akarják tartani a családjukat, élni akarnak – ha belőlem, hát belőlem. Ha a munkájukat elvégzik, az elég. És ha ehhez nyallerkódnak, lelkük rajta! Számomra egyszerűen gusztustalanok, még akkor is, ha nem csettintenek hozzá. Legkivált az a vonásuk idegesít, hogy közeledtemre megdermednek. Persze, heherésznek, bazsalyognak, végzik alázatos szolgálatukat, ámde recsegnek-ropognak, s olvadozás közben mégis olyanok maradnak, mint egy félig elszopogatott jégcsap.

Fontos embernek érzem magam közöttük. Ők az én eleven bizonyítványaim. Szemlátomást utálnak, sőt, undorodnak tőlem, ám én mégis jót teszek velük: lecsapodom belőlük azt, amitől szenvednek, mondhatjuk úgy is, hogy személyiségük rosszabbik, jégkorszaki részét. Sajnos ettől még nem lesznek derültebbek, harminchat fokosabbak, csak egy kicsit elviselhetőbbek. Így vagyunk ezzel valamennyien, akik életüket föladatnak tekintik. Egy jobb világért, kedvesebb emberiségért végzett munkának.

No, nem! Sosem harcnak! Maradjunk csak a munkánál. A harc túl nagy szó, ezért sokan emlegetik, aztán belegabalyodnak, a végén még bele is pusztulnak. Nem kell hozzá egyéb, csak három dolog, ahogy egy bizonyos Montecuccoli tábornok kinyilvánította: pénz, pénz és pénz. Bele is halt. Csoda-e, hogy a csatáktól nem lesz testhezállóbb a világ? Szebb sem, inkább rondább, mert az ún. hősi emlékművek – valljuk meg, túlnyomórészt dagályos giccsek.

Hazugságok, amelyeket alkotóik úgy formálnak, hogy lehetőleg minél több rendszert legyenek képesek kiszolgálni. Az ilyen holmik a művészetipari nyallerkodás silány megnyilvánulásai. Márpedig a nyallerság nem lehet üzemszerű, mert nem gépesített márvány- és bronzbábugyártás, iskolákat vagy párt-székházakat beborító festménysablonok pingálása meg hasonló, egyszóval nem dologi, hanem tüzes, mélyen személyes ügy, ember és ember közti lélekcsere. Akkor is, ha a vakmerő nyaller hőemberhez

közelít, aki már rég halálra éhezette a lelkét. Vere-sége nem szégyen, hanem dicsőséges életáldozat, akár Zrínyi Miklós hősi halála Szigetvárott.

Szeretek nyaller lenni. Nekem ez a viselkedés édes, mézes, csokis, és én éppen ilyen ízekre sóvárgok, mert hiányzanak az életemből, ám soha nem kapok eleget az emberektől. Sőt, keveset sem, semmit sem. Még a feleségemben is csalódnom kellett, meg a gyer-mekeimben, akik az én egyetlen Teréziám ostoba, vaklelkű racionalitásának áldozatai lettek...

Mondjátok meg, kedves barátaim, mi rosszat lát-tok abban, hogy nyaller vagyok, és egy kis mézet próbálok csempésnyi a savanyú napjaitokba? Az ál-nyallerek csak fosztogatni tudnak, elvenni a másét, de adni, legalább parányi nyájasságot csöppenteni

a recsegő-ropogó érdekélet fogaskerekei közé – nos, arra képtelenek.

Nézzetek körül a világban, kedves felebarátaim, hogy micsoda hétpróbás, aljadék gazemberek rohan-gálnak benne, s uralkodnak fölötte?

Igen, hányan és hányan tolvajok, hazugok, csalók, vérnőszők, s lám, velük semmi bajotok. Az ilyenek-vel dúdolva kijöttök, mi több, durvaságukat hajlan-dók vagytok bátorságnak, ne adj' Isten, vitézségnek tekinteni...

Ámde amikor egy szelíd és őszinte nyallerrel talál-koztok, aki jót akar nektek, éppen a jót adná nektek, akkor ti – no, hagyjuk... Hagyjuk, mert egy nyaller gyűjti, könnyeivel együtt nyeli, de gondolatban sem vágja vissza a mocskos pofátokba a sértést.

Múterembelső a Kerékpárosok című szoborral

BOLDOGH DEZSŐ

Mögöttem a város

I.

*A köztes lét csak napi hóbot
az ember meg csak mániákat ismer
zűrös álmokat kimódolt
nappalokat keverget a mixer
cseresznyés lombok közt éj-madár
bukdácsol kapkodva csipeget
eljön az ősz a végső szép halál
felzabálja maradék hitedet*

*Emberhangokat susog az erdő
tombol a gyermeki ész a Napban
egy állomás vár sötéten tekergő
várakozások egy kanyarulatban*

II.

*Szentkönyveket írok zavartan félrenézek
arctalan ribancok tartottak bolondnak
eget kutatok megszállt földön élek
magam vagyok az utolsó hasonmás
ennyi már elég egy józan ébredéshez
a makacs létezők kishite szorongat
mögöttem a város mögöttem falomlás
itt meg a köztes tér lényei tolongnak*

*Élni akarok és amíg árnyékom követ
nőnemű öblöket napos harcmezőt
az időt akarom fenni törömet
nyomorult szándékkal hívni a rejtezőt
üresen pusztulni feledni túntömet
a sors kegyetlen önkéntes rabja volt
mondják a lények – de itt csak
az örök szélzúgás telente temetők
a táj a zöldben meg néhány vattafolt*

Isten kertjében

Két nap Kallós Zoltánnal az idén Kossuth-nagydíjjal és Európa Nostra-díjjal kitüntetett néprajzkutatóval, népzenegyűjtővel

Több mint negyven éve ismerem Kallós Zoltánt, noha személyesen ritkán találkoztunk, hiszen ő a balladák gyűjtésére tette föl az életét, jómagam pedig a határon túli magyarság (irodalom, képzőművészet, színház) balladái sorsának megmutatására. Zseniális gyűjteménye, a *Balladák könyve* az egész magyar értelmiséget lenyűgözte: nem akartam, nem akartunk hinni a szemünknek. Kriza János varázslatra volt képes – régi gyöngyszem – a *Vadrózsákkal*, folytathatatlanak tetszett az Arany Jánost is kalapemelésre készítő erdélyi csoda. Erre a huszadik század közepén jön egy mezősegi fiatalember, aki nyakába veszi az utakat Válaszúttól a moldvai Klézséig, a kalotaszegi Magyarvistától a gyimesi Ugrapatakáig, s fölfedező munkájával határtalanra tágítja a magyar népballada térképét. Ha ütközni kellett (a politikával, a féltékeny kortársakkal), akkor ütközött, ha pedig építeni kellett, akkor szorgosan épített – kérlelő szelídséggel és mosollyal maga köré gyűjtve az adatközlőket, hogy valljanak életről, sorsról, örömről és fájdalomról. Mert ha bánatot szül is az ilyesfajta teremtés, a kibeszélés, a kiéneklés gyógyír mindenfajta szenvedésre. Állta a szépségekben való – különös kereszt – megfeszítettséget, a tüskékkel teleszórt utakat, a szegénység morzsáival fűszerezett életet. Kilencvenedik évén túl is a jókedvű adakozás mozgatja, amellyel tizennégy termesre bővült a választói Kallós Zoltán Múzeum és Népművészeti Központ. Közeledik az újraavatás, elkél a munka, ül a lócán, és munkatársait igazgatja. Cselekvésének motorja nem a megannyi kitüntetés (különben is mindegyik díj a különböző vásárlások révén beépült-beépül a gyűjteménybe), hanem a hasznosság, az erdélyi magyar kisebbségért, tágabban az egyetemes magyarságért végzett szolgálat. Amikor hallgatjuk egyik este az Alapítvány (Kallós Zoltán Alapítvány) kis iskolásainak énekét – a padlón ülve mi is fűjjük velük –, úgy érezzük, mintha Isten kertjébe kerültünk volna, amelybe a főkertész, Kallós Zoltán ültette – munkatársainak segítségével – az összes virágot.

– *Kezdjük a gyerekkoroddal! Például mivel játszottatok?*

– Nem tudom, ismered-e, van egy falusi játék, a neve: bábásdi labdázás. A székiek csügösdinek hívták, lehetett négyesben, hatosban, tizenkettesben játszani. A nagyok is ezt játszották, ha nem volt tánc. Bottal kellett ügyeskedni. Akik kívül voltak, azok adták a labdát. El kellett ütni, aztán össze kellett verni a botokat, futni szembe egymással, s ha a labdát betették a bábába, a lyukba, ahol álltál, akkor helyet kellett cserélni. Ez volt a leggyakoribb játék. Kotlózást is játszottunk.

– *Ezek erdélyi játékok?*

– Valószínűleg azok, mert én máshol nem láttam. Ám volt még

a kövecskézés, amit kapacsoknak mond a kalotaszegiek egy része. Állítólag a mongolok is játszásk báránycsülökkel egyik változatát. Ez egy kézügyességi játék volt.

– *A gyerekek faragtak maguknak játékokat, esetleg karácsonyfadísz?*

– Nem faragtak, kukoricacsutkából csináltak maguknak babát. Vagy összeszurkálták, és pálcikából csináltak szánt, s rudat hozzá, és elé fogtak két ökröt vagy két tehenet, szintén csutkából. Tettek rá szarvakat pálcikából, négy lábat pálcikából. Jármot hozzá. Befogták, s ezzel szórakoztak.

– *Az ünnepekre emlékszel?*

– A legnagyobb ünnep a karácsony volt. A gyerekek kántálni jártak, voltak szép karácsonyi éne-

kek, néha tréfás szövegek is a rigmusban, és ezért kaptak gyümölcsöt, kalácsot, peracet. Amikor végeztek a kántálással, bemondták, hogy öten vagyunk, haton vagyunk, hogy annyi ajándékot vigyenek ki a ház elé.

– *Valamilyen humoros szövegre, kántálásra emlékszel?*

– Ilyesmi köszöntőszövegre igen: „Megjött a karácsony, borzas szakállával, Kilyukadt a csizmám, bédugtam szalmával. Ne fenyegetsenek kétágú korbáccsal, Hanem hajigáljanak meg egy nagy kalács-csal. Ha nincs a szobában, künn a kamarában, Hozzanak egy darabot rongyos tarisnyában.” Egy másik: „Én kicsike vagyok, a fogaim nagyok, Adjanak kalácsot,

Református kollégistaként

harapjak egy nagyot. Ha nem adnak kalácsot, letöröm a tornácot”, vagy tréfásan: „lefosom a tornácot”.

– Mik voltak az ünnepi ételek?

– A töltött káposzta nem hiányzott egyik sátoros ünnepen sem: karácsony, húsvét, pünkösd. Aztán valamilyen leves, például tyúklevés laskával, és utána kalács, főleg kürtöskalács. Nagy sütemények nem nagyon voltak, inkább a kalácsfélék, kelesztett sütemények.

– A családokat jómódban élt?

– Mit mondjak? Megvolt minden.

– Földetek is volt. Amit édesapádtól elvettek.

– Igen. Itt, a ház mellett volt tizenegy hold. Tízet vettünk meg, utána kiderült, hogy elmérték, mert 996 öllel többet mértek, és akkor azt is utólag bejegyezték apámék nevére.

– Boldog volt a gyerekkorod?

– Boldog, mert sokat jártam Feketelakra, és itt, a Mezőségeen nagyon tartják a rokonságot; azt se tudod, hogyan, de rokon harmadízíglén, negyedízíglén is. Anyám feketelaki volt, egy veleszületett in-

telligenciájú paraszttasszony. Versek is írt, fogékony volt mindenre. Feketelak egy eldugott kis falu volt, de már leány korában járt nekik a Pesti Művelt Társalgó, a háziasszonyoknak való újság. Úgyhogy kiterjedt rokonságom volt az észak mezőségi falvakban: Buza, Feketelak, Fűzes, Vajdakamarás, Magyarpalatka, Magyarország. Ezek a hagyományörző falvak itt, az északi Mezőségeen.

– Hol kezdted a tanulást?

– Az első osztályt 1933-ban magyarul végeztem itt, Válaszúton. Utána, Antonescu minisztersége idején megszűntek a magyar iskolák; a második, harmadik, negyedik osztályt már románul kellett elvégezni. Innen mentem Kolozsvárra a Református Kollégiumba.

– Milyen emléked van a Református Kollégiumról? Én meglepődtem, amikor megtudtam, hogy egészen fiatal korodban megjelent egy írásod a Remény című diáklapban. Miről szólt?

– Talán a húsvéti ünnepekről. Pontosan már nem emlékszem. Kolozsváron egy kiváló felügyelő tanárom volt, Nagy Géza református teológiai tanár személyében, aki magyar szakon végzett az egyetemen, és velünk lakott a bentlakásban; középen a tanári szoba, kétoldalt hálófülkék. Akkoriban minden szombat este mesét olvastam, majd a Pátria lemezsorozatból hallgattunk felvételeket. Egyszer itt járt a debreceni Református Gimnáziumból egy regös cserkészcsapat, akik bemutatkozásként a díszteremben hortobágyi dalokat énekeltek, és anekdotákat meséltek a pásztorokról. Azt kérték, hogy mi is énekeljünk valamit. Elég jó hangú gyerek voltam, rám esett a választás. Azt hittem, hogy

amit én tudok, azt mindenki tudja, de kiderült, hogy nem. Nagy Géza feladatul adta, hogy írjam össze mindazt, amit énekelnek a faluban, s a kollégiumi napokon be is kellett mutassam ezt a választói népdalgyűjtést. Nem volt nehéz, mert itteni szokás szerint minden fiatalnak volt egy füzet, abba beleírta a számára kedves énekszövegeket, mondókákat, csujogatásokat. Ezeket a füzeteket végigböngésztem néhány családnál. Mivel kottát nem tudtam jegyezni, énekeltem az előadáson a díszteremben. Az erdélyi református ifjúság lapja, az Ifjú Erdély népdal pályázatára Nagy Géza ösztönzésére beadtam a választói népdalokat. Első díjat nyertem vele. Nem is tudom, mennyi pengőt kaptam, de abból a pénzből vettem egy aranyhegyű töltőtollat.

– Az évfolyamotokban volt még alkotószellemű diák?

– Páll Árpí. És Kovács András, aki egy évvel feljebb járt, mint én.

– A filmrendező?

– Igen. Ő idevaló volt. Februárban gyalog mentünk a front után haza. Elindultunk vasárnap reggel, és pénteken délután értünk Válaszútra. Monorig gyalog mentünk, majd egy tehervonatra felülve Szolnokig utaztunk. Már kezdett helyreállni a rend, ott elszállásoltak bennünket. Onnan elmentünk Püspökladányig, ahol ismét megszálltunk, s tovább Váradig. Nagyváradról pedig egy tehervonat vitt bennünket Kolozsvárra. A Szamos menti vasutat fölrobbantották. Megtetvesedtünk. Egyszer csak betoptunk keresztapámhoz, ahonnan – épp nála időzött egyik unokabátyám – lovas szekérrel jöttünk haza Válaszútra. András meghált nálunk, aztán reggel elindult hazafelé. Tizennyolc kilométert gya-

logolt, amíg eljutott a Borsa völgyébe, Kide faluba.

– *A tanítás hogyan kezdődött?*

– 1946-ban végeztem a Tanítóképzőben. Előbb kineveztek Magyarvistára, és ott tanítóskodtam. Egy nagyon kedves családnál laktam, András János bácsiéknál, akinek a fia diáktársam volt a Református Kollégiumban. Mivel apám kuláklísta került 1950-ben, át helyeztek...

– *Azért a kis tíz holdért lett kulák?*

– Meg azért, mert cséplőgéppünk is volt. Áthelyeztek Mezőköbölkútra, de nem mentem oda, mert a falu nagyon félreesett, se buszjárat, semmi sem volt. S időközben megismerkedtem Jagamas Jánossal a katedra előadásain, ahova szorgalmasan jártam. Egy alkalommal kérdezte, honnan jöttem. Mondtam, hogy Vistáról. Azt feleli: „Jaj-jaj, voltam Vistán, de csak nagyon gyenge anyag került elő”. S mikor mindketten kilátogattunk a faluba, már más lett a véleménye, mert gyönyörű anyagokkal találkoztunk: *Három árva*, kolduscúfoló énekek, keservek, más lírai dalok, karácsonyi énekek... Szerencsére eljött velem Válaszútra is. Fonográffal rögzítettük az éneket, mert magnó még nem volt. Egy mulatságos eset is történt: Gyimesi Jozefa néni énekelt egy balladát, és eltévesztette a szöveget. Azt mondta, „na, én is belébaszék”, és folytatta a balladát. Minthogy ezt le lehetett törölni, megismételtük a felvételt.

– *Állítólag, amikor Pesten az egyik lejegyző le akarta törölni a magnóról az adatközlő énekes kiszólását – „na, ezt jól elbaszám” –, Kodály Zoltán közbelépett, ne tegye! S ha már Kodály, hogyan kerültél a Zeneakadémiára?*

– Márkófalván elmentem az egyik ismerősömhöz, Jánoska Jánosékhoz, és a tornác végében megláttam egy fát, nagy kerek vége volt, lyuk a közepén, rajta 1826-os évszám. Kértem tőle, Jánoska, mi ez? Azt feleli, ez egy palága. Ezzel büntették a legényeket. Levittem a múzeumba az ifjú Kós Károlynak, s megkérdeztem, hogy min dolgoznak. Azt felelte, készítik Kolozsvár monográfiáját. És hogy mennyire nehéz a cigánytelepen az ott lakók bizalmába férkőzni. Kérdezte, hogy ismerek-e valakit, aki tud cigányul. Azt mondtam, én tudok.

– *S a cigánnyelvnek melyik változatát ismered?*

– A romungrót, hiszen magyar cigányok, házi cigányok a választásiak. Elindultunk népdalt gyűjteni a kétvízközi cigányokhoz. Amint mentünk az utcán, az egyik udvarról ének szűrődött ki. Beléptünk, hát mit látunk: egy fiatalasszony altatta a gyermekét. Hamarosan a szomszédból áthívott még két asszonyt, és ők is énekeltek. A fonográffal felvett anyagot bevittük a Folklor Intézetbe. Én leírtam a szövegeket, sőt, le is fordítottam őket. Így kezdődött az intenzív kapcsolat Jagamas Jánossal. És akkor visszamentem Vistára, s egy idő múlva telefonáltak, hogy menjek be a Zeneakadémiára. Valójában – ott volt egy nagy bizottság – felvételre hívtak. Énekeltem egy magyar, egy román és egy cigány népdalt, s örömmre föl is vettek. Nem volt könnyű, mert a kollégáimnak más gyermekszobáik voltak, mint nekem; valamennyire már tudtak kottát olvasni és zongorázni. Én sajnos nem tudtam, úgyhogy be kellett hoznom a lemaradást. Aztán, minthogy apámék rákerültek

Szováti Zsuzsival Széken a '40-es években

a kuláklísta, a másodéven kizártak az Akadémiáról. De az egyik vistai paraszttasszony, Nyilas Ilona közbenjárására – aki országgyűlési képviselő és prezídiumi tag volt – visszavettek. Utána már csak negyedéven zártak ki. Am elvégeztem három és fél évet: nekem mindennél fontosabb volt, hogy megtanuljam a zenei dialektusokat. Szerencsére, ez sikerült. Kizárással azzal járt, hogy elvették a járandóságomat, ugyanis hoztak egy törvényt, hogy akinek a szülei Kolozsváron laknak, nem jogosult az ösztöndíjra. (Apámék 1950-ben kerültek be Kolozsvárra.) Mint-hogy rengeteget hiányoztam, nem is tudtam volna bepótolni a tananyagot. Közben Jagamassal egy hónapot Moldvában töltöttünk – gyűjtéssel. Többek közt Pusztinán is voltunk.

– *Ez volt az első moldvai utad?*

– Nem, mert 1948-ban bevonultam katonának, és lehetett választani a helyszínek, vagyis Husi, Suceava és Roman között. Persze Romant választottam, mert tudtam, hogy ott élnek az északi csángók. Már nem is emlékszem pontosan,

hogy Jagamas Jánossal hány faluban jártunk. A Szeret folyón túli Lábnyikon és Magyarfaluban bizonyosan. Az egyik évben – Bartók nyomában – Bihar megyében ugyancsak vele barangoltam: Tárkányban, Égerfalván, Városnemesen, és román falvakban is jártunk. A havasra is fölmentünk a keskeny vasúttal. Amikor kizártak az Akadémiáról, önként elmentem tanítani Moldvába, ahol akkoriban – ma már hihetetlenül hangzik – hetven magyar iskola volt. Két felső tagozatos iskola is működött, egy Ónfalván, egy pedig Lujzikalagorban.

– *S az első népballada-gyűjtésedre emlékszel-e? Én valahol azt olvastam, hogy 1942-ben itt, Válaszúton gyűjtötted föl az Utra Mari című balladát.*

– Igen, ez volt az első ballada, ami a Szabó Vilma egyik változata. Az észak-mezőségi falvakban nem Szabó Vilmának nevezték a gyermekgyilkos anyát, hanem Utra Marinak. S utána következett a Görögfi Gyurica, a török császár fia, ezt pedig egy idősebb asszonytól, Kallós Mákó nénitől, Bálint-Pataki Jóska dédnagyanyjától kaptam. Ez a két ballada volt az első lépés. Aztán a Szégyenbe esett leány, a halálra táncoltatott következett. Ez általános volt itt, a Mezőségben, mindenhol tudták.

– *A tanítóskodásnál maradva: Lészpeden tanítasz 1956-ban.*

– Az első osztályt tanítottam. Akkortájt Bákóban még létezett a református tanítóképzőn egy magyar tagozat is; tizennyolcan voltak, hetente egyszer jártak gyakorlattanításra. Egy évet és három hónapot töltöttem Lészpeden, és szerencsémre az 1956-os magyar forradalom híre is ott ért. Ha Kolozsváron lettem volna, lehet, hogy

én is belekeveredtem volna valamibe. A forradalom után, a Ceaușescu-időkben iszonyatos nyomás nehezedett a csángókra. Moldvában megszüntették a magyar iskolákat. Annak idején kifogtam egy népszámlálást is. A biztos, aki maga volt a cenzor, anélkül hogy megkérdezte volna az embereket, automatikusan beírta a kérdőívre, hogy román. Én pedig feltettem neki a kérdést, hogy maga szeret románul beszélni? Igen – felelte. Én is szeretek magyarul beszélni, mondtam. Gondolom, büszke arra, hogy román. Igen – hangzott a szájából. Én is büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok. Tisztelem és becsülöm a maga kultúráját, vallási szokásait, mindent, ami a legdrágább. És ugyanolyan mértékben elvárom, hogy engemet is tiszteljenek. Nyelvemet, népemet, kultúrámat. Addig a pontig, amíg a jogaimat követelem, nem lehetek nacionalista. Abban a pillanatban, amikor csúfot üzök a maga kultúrájából, akkor igen. Ez volt a vitakozásom a cenzorral.

– *Gyimesben a faiparban dolgoztál, talán tíz évet is ott voltál...*

– Csak nyolc évet. Számvevő voltam, a kitermelt fát vettük át, és adtuk ki. Egy nagyon kedves családnál laktam, Finánc Erzsi volt a háziasszony és Péter bácsi a házigazda. Finánc Erzsi a gyimesközéploki vak muzsikus legénynek volt az édesanyja, így közvetlen kapcsolatba kerültem a gyimesi hangszeres zenével is. Jagamas is gyűjtött itt annak idején. Érdekes volt, hogy amikor a felvételeket készítettük, a legény megtapogatta a mikrofont; nyilván kíváncsi volt arra, hogy mibe énekel. Úgy voltam náluk, mintha itthon lettem volna. Tudtam, hogy hol őrzik a pénzt – mint sok he-

lyen, az ágyban, a párna alatt dugdosták –, ha kellett, elvettem belőle, a maradékot visszatettem. Ha vendégeim jöttek, ellátták őket mindennel.

– *A gyűjtőmunkában ez a tevékenység nem zavart?*

– Sőt! Kapcsolatom volt erdei munkásokkal, akik énekeltek nekem, és meséltek is. Ottani énekesként nagy élmény volt számomra egy szomszédasszony, Berzán Fülöpné, Aranka néni. Gyimesfelsőlokon pedig Bodor Györgyné és Tankó Mónus Berta, a pásztor. Róla készült film is. Gulyásékkal felmentünk a hegyre, Tankó ott pásztorkodott, tele volt a legelő marhákkal. Bementünk a kalyibába...

– *Néhány napja találkoztam Gulyás Gyulával. Mikor elűjságoztam neki, hogy készülök Válaszútra, azonnal rávágta: föltétlenül add át Kallósnak az üdvözetemet! Látható, hogy sokakkal kapcsolatban vagy...*

– Az egész néprajzi társaságot Andrásfalvi Bercin keresztül ismertem meg, ugyanis kollégák voltak Pesovár Ferivel, Martin Gyurkával. Akkoriban az egyetemisták szerveztek egy kirándulást a román tengerpartra. Berci lemaradt tőlük Kolozsváron, nem ment velük. Lejött Lészpedre, s három napig együtt voltunk. Nemsokára kitört a magyar forradalom, megszakadt a kapcsolatunk, de utána hamarosan egymásra találtunk. Martin Gyurkáékkal jöttek egy kirándulóbuszszal Kolozsvárra, délben érkeztek, másnap délben mentek vissza Pestre. Én az Astoria Szállónál vártam őket – ott foglaltak nekik szobát –, és azonnal kimentünk Méréba filmezni. Válaszúton is akkor készültek az első táncos filmek. Aztán Gyurka kapott a román akadémiaától egy hat-

A kicsitanító magyarvistai volt tanítványaival

hónapos ösztöndíjat. Rengeteg helyen filmeztünk. Főleg azért, mert itt, a mezőségi falvakban zenei szempontból a tánc szinte ismeretlen volt. Aztán én is kiutaztam Pestre, bementem az Akadémiára is, s akkor találkoztam Kodály Zoltánnal. Szerencsém volt, mert neki épp szerdánként volt megbeszélése a munkatársakkal. Kaptam tőle ajándékba egy magnót. Felhívta a figyelmemet a hangszeres felvételek és a táncciklusokat kísérő zenék fontosságára.

– Kodállal később is volt kapcsolatod? Beszélgettetek hosszabban?

– Kétszer találkoztunk. Nagyon szűkszavú volt. A magnót sem ő adta át nekem. Kis magnó volt, de nagyon jó felvételeket lehetett vele csinálni. Aztán bekapcsolódtam a gyűjtésbe, amikor megjelent a *Balladák könyve*, ismertebbé váltam. Őt kiadást ért meg a könyv.

– A bevezető tanulmányt Szabó T. Attila írta. Milyen kapcsolatban voltál vele, illetve az erdélyi magyar írókkal?

– Kányádi Sándorral volt szorosabb kapcsolatom, Szilágyi Istvánnal, a politikus Király Károllyal és Dávid Gyulával...

– De hát Szabó T. Attila volt az igazi tudós.

– Szabó T. Attilát úgy ismerem meg, hogy nyelvészeti kutatásokat végzett a mezőségi falvakban, s ez idő tájt Válaszúton nálunk lakott. Amikor összegyűlt a *Balladák könyve* teljes anyaga, bevittem a Kriterion Kiadóhoz. A kéziratot ki akarták adni Faragó Józsefnek recenzióra, és én azt mondtam, hogy nem, akkor inkább ne jelenjék meg a könyv.

– Miért? Volt valami összetűzésed vele?

– Volt. Faragó a népmesével foglalkozott, és eljött Lészpedre azzal, hogy adjak neki két jó mesemondót. A két jó mesemondó egyben két jó énekes is volt. És akkor ő nem a meséket jegyezte le, hanem ráállott a balladákra. Lejegyezte, és közölte mint saját gyűjtését. Azt, amit én már rég felgyűjtöttem előtte. Elkérte tőlem a Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa anyagát azzal, hogy majd közzéteszik az Akadémia valamelyik közleményében. Amikor bementem a Folklór Intézetbe, mit látok Jagamas asztalán? Egy tanulmányt a balladákról, Faragó tollából. Az én gyűjtésemből is idézett egy balladát, anélkül hogy megjelölte volna a gyűjtési körülményeket. Amikor oda akarták adni neki a *Balladák könyvét* recenzióra, azzal háritotta el, hogy Kallós egy analfabéta. És akkor én bevittem

egy hozzám írt levelét az Intézetbe, amelyben szómagyarázatot kér tőlem. Tőlem, az analfabétától. Mit jelent az, hogy „piros alma falapi, szeret engem valaki”. És egy másik szövegre is magyarázatot, „megfejtést” kért: „Kiaszott a bodzafa, Addig ültem alatta, Bar-na legény kalapja, Kötőkkel van megrakva. Kötők szegény nyakamra, Nyakláncot a kalapra, Fogja oda a rozsdá, Hogy ne járjon több nyakra.” A legény kalapja kötőkkel, vagyis gyöngyfüzérrel van megrakva, azzal, amit szerelmi ajándékba kapott a leánytól. Kötők szegény nyakamra – a leány viszont láncokat, ezüst- vagy rézláncot kapott a legénytől. Nyakláncot a kalapra, Fogja oda a rozsdá? Ha a fiatalok összevesztek, a leány ecetes vízzel leöntötte a láncokat, hogy az rozsdásodjon meg. Vagyis ne járjon több nyakra, hogy a legény többet ne tudja odaadni más leánynak.

– *Döbbenetes a népi gondolkodás eme szimbolikája. És a többi balladagyűjtővel milyen volt a kapcsolatot?*

– Vargyas Lajossal például szoros volt, Szenik Ilonával is gyűjtöttem többször. Az erdélyiek között nemigen volt olyan – Jagamas János képezte a kivételt –, akivel szorosabban együttműködtem volna. A fiatalabbak közül Demény Piroskával, aki folklórt tanított, több helyen gyűjtöttem.

– *És kibédi Ráduly János? Nála nem találhatók különböző szövegváltozatok?*

– Ráduly is az én adatközlőimtől dolgozta fel a balladákat. Pedig akkor voltak még más adatközlők is, de így könnyebb volt – nyilván biztosra ment – elvennie a másét.

– *Tehát nem ismeretleneket hajtott föl?*

– Nem.

– *Számomra a Balladák könyve szenciát jelentett, ahogy az Új guzsalyam mellett is. Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa maga volt a csoda. Hol találkozta ezzel a nem mindennapi adatközlővel?*

– Rózsa nénit úgy ismertem meg, hogy Klézsén a központban voltam elszállásolva. A leánya, Erzse éppen ott volt, s mondja, hogy az anyja éneket tud, menjek el hozzá. Így kerültem aztán Rózsa nénihez. Nagyon kedves volt. Fájdalmamra, sajnos a könyv megjelenését már nem érte meg, mert a nyomdai munkálatok közben meghalt.

– *Nekem a legdöbbenetesebb az volt, remélem, jól emlékszem, amikor azt olvastam valahol – a Párja vesztett gerlicének több változatát is fölvetted tőle –, hogy az utolsóba beleköltötte férjének halálát is. A kibeszélhetetlen fájdalmat...*

– A férje halála utáni *Párja vesztett gerlice* a legszebb. „Párom, párom, édes párom, Akit várok egész nyáron, Intenélek, de nem látlak, Keresnélek, de nem kaplak...”

– *Az adatközlők nyilván a saját életükből is hozták a balladához. Hol találkozta még ilyennel?*

– Itt, a Mezőségen is. Volt egy énekesem, most adtam oda az Akadémiának a vajdakamarási gyűjtést, aki tizenhét éneket énekelt. Az egyik így kezdődik: „Kimegyek a ház elébe, Feltekintek a nagy égre, Csillagos ég, mondd meg nekem, Merre hervad a kedvesem”. Mert fogságba hurcolták az urát, s nem jött vissza soha. És akkor van egy ilyen is: a temetőben „Az elhagyott sírhantokat keresem, Keresem a rég elhagyott kedvesem”.

– *Nem lehet, hogy ez a Kimegyek a doberdói harctérre, vagyis*

annak a katonadalnak valamilyen változata? A szófordulata majdnem ugyanaz.

– Nem. Egészen más. Megjelent a balladás kötet, ötszázötven tétel. Harminc, balladás hangulatú dal van benne, a többi népballada. Körülbelül kétszázötven adatközlőtől gyűjtöttem, jó, ha még húszan élnek.

– *Ismerem a kötetet, ha jól emlékszem, írtam is róla, fantasztikus munka volt. Miklós Gyurkáné Szályka Rózsáról még milyen emléked van?*

– Mondtam neki, a rögtönzésére és az azonos tartalmú szövegekre gondolva: Rózsai néni, ragadnak össze az énekek, egyik indul a másik után. Sem magyarul, sem románul nem tudott sem írni sem olvasni. S ha eszébe jutott is valami, nem tudta lejegyezni. Mindig azt énekelte, ami abban a pillanatban – a felvétel pillanatában – az eszébe jutott. Az a borzasztó, hogy még mindig nem az egész anyagot adtam közre.

– *Akkor lehetséges, hogy sírba vitt sok ismeretlen változatot. Van olyan anyagod...*

– Rózsa nénitől nincs.

– *...amely még publikálatlan?*

– Van. Az Akadémián, a népzenei kutatócsoportnál szinte egy arzenált helyeztem letétbe.

– *Most kicsit járjuk körül a népballadákat! Benedek Elek (Székely népballadák, 1921) gyönyörűen fogalmaz: „Bokrétát kötöttem a székely népballada-költészet legszebb virágaiból és szeretettel nyújtom át nektek, magyar testvérek... Lásátok milyen gazdaglelkű nép ez s a világ minden népe közül a legszomorúbb. Vidámsága fölött is ott borong az egetverő zord hegyek közé szorult, életét, földjét, házat védő székelység mélabúja.”*

S ugyanez süit ki az 1935-ös Ortutay-féle válogatásból is, amelyet Buday György fametszetei díszítettek. Nyilván volt valami olyan bámulatra méltó lelkierő a székelységben, amely megsokszorozta erejét. Nem véletlen írja Kemény Zsigmond valahol, talán az Ethnographiában, az ószékely balladák-ról, hogy „ez az a hang, amiért odaadnám minden regényemet”. Ismerjük a klasszikus székely székeket, de gyakorlatilag a székelyek csángóföldre is vándoroltak?

– Kétféle csángó van: a székelyes csángók és a magyar csángók. A magyar csángóknak nem tudjuk az eredetét, lehet, hogy még a honfoglalás idejéről maradoztak ott. Azt mondta az egyik öreg csángó, hogy mi a restes (lusta) magyarok vagyunk. Mert lusták voltak továbbmenni. Sziszegő nyelvjárásban beszélnek: *reszesz*. A székelyes csángók a székelyhez közelálló nyelvjárást beszélnek. Az 1700-as években, Mária Terézia idején mentek oda.

– Tudjuk, hogy az eredeti székely népballadák, amelyekből *Benedek Elek* és *Ortutay Gyula* is válogatott, a *Kriza-féle* gyűjtésből kerültek a *Koszorúba*. Ezek mások, mint a később fölgyűjtött anyagok. Említetted, hogy te a székelyek közt nem gyűjtöttél, de hát megszólaltattál egy-két olyan csángót, aki székely kötődésű volt...

– Megszólaltattam székelyes csángókat, a lányikiakat, a pusztinaiakat, a frumószaikat... De a tőlük gyűjtött anyag is moldvai csángó népballada. A magyar népi kultúra annyira közös, hogy nincs akkora különbség az egyik dialektusterület és a másik között, mint a románoknál. Például a mezőségi zenei dialektus annyira különbözik az oltyántól, a biharitól vagy

Kallós Zoltán a régi kúriában berendezett mezőségi szobában a kilencvenes években

a máramarositól, mintha teljesen más nép zenéje volna. A magyar egységes: a magyar népi kultúrában nincsenek se földrajzi, se történelmi határok. Ami megvan Magyarországon, megvan itt is, megvan Szlovákiában is, és megvan Délvidéken is.

– *Am a motívumvándorlás egy sajtóságos dolog.*

– Persze, hogy sajtóságos. Nemzetközi. A falba épített asszonyoknak a görögöktől kezdve az egész Balkánon léteznek változatai. A románoknál is, a magyaroknál is. Volt valaha egy Vadrózsa-per, ha hallottál róla.

– *Arany János idejében a Koszorú közölte a Vadrózsa-per, amelyben a románok – ránk húzván a vizes lepedőt (mert állítólag tőlük loptunk) – kikeltek a hamisítások ellen.*

– Én tudatosan nem gyűjtöttem Székelyföldön. Nem akartam belemászni más gyűjtőterületébe. Négy területen gyűjtöttem: Kalotaszeg – Nádásmente, Észak-mezőségi falvak, Szék környéke, gyimesi csángók és moldvai magyarok.

– *Azért, mert azt gondoltad, hogy ebben is teljesen újat kell hoznod?*

– Volt azért előzmény, legelőször Domokos Pál Péter gyűjtött Moldvában. Aztán a kommunizmus idején igencsak megnehezítették az efféle munkát, hiszen Moldvába nem lehetett menni.

– *Sokévi várakozás után tudtam csak megszerezni a Központi Antikváriumban alapvető könyvét, A moldvai magyarságot. Annyira szerettem, hogy be is kötettem.*

– Még a református kollégium ifjúsági könyvtárában került a kezembe Domokos Pál Péter műve, *A moldvai magyarság*. Olyan nagy hatással volt rám, hogy elhatároztam, valamikor én is odamegyek. Egy bibliográfiából később kiírtam azokat a könyveket, amelyek kapcsolatosak Moldvával – például a korán meghalt Mikecs Lászlóét (*Csángók*), vagy Ignác Rózsáét (*Anyanyelve magyar; Született Moldovában*) –, hogy megismerhessem őket. S a katonasággal, szerencsémre, el is jutottam a vágyott országrészbe.

– *A falba épített asszonynak (Kömíves Kelemen) tizenhét változatát ismerjük, abból három a te gyűjtésed: az 1955-ös klézsei, az '56-os válaszüti és a '69-es vistai.*

A Balladatár szerint a gyermekgyilkos anyának negyvenegy (!) változatát ismerjük – az első, az 1906-os Bereg Náni egy teljesen ismeretlen gyűjtőtől maradt fenn –, s abból fantasztikus módon kilenc változatot te jegyeztél le. A korábban már említett Utra Mari (1942 – Válaszút, 1970 – Vajdakamarás) az általa gyűjtött balladákban az alábbi nevekre változott: Szabó Erzs (1954, 1955 – Lészped, 1955 – Gerlén); Szabó Irma (1963 – Klézse); Szabó Vilma (1960 – Bükkhavaspatoka, 1969 – Méra); Szegegy Szabó Erzs (1959 – Lészped).

– A ballada az egész magyar nyelvterületen él. A változatok – helyi ízek – pedig onnan erednek, hogy az adatközlő (esetleg saját ötletét is a szövegbe fonva) mely korábbi hagyományos történethez kötődik.

– A halálra táncoltatott lány negyvennyolc (!) változatából nekem nagyon tetszik a te 1955-ös gyűjtésed, a válaszúti Húzzátok cigányok. A ballada később az általa lejegyzett változatokban több nőnevet tett ismertté: Szegedi Mariska (1962 – Magyarcsügés); Szegszáli Mariska (1969 – Méra); Székvári Mariska (1953 – Lészped); Szöllösi Erzs (1969 – Buza); Tolas Erzs (1969 – Köteland). Nyilván ezekben a változatokban is benne volt az adatközlő énekes személyisége, hiszen ő jelölte meg (akár a valóságból, akár a költészetből) a halálra táncoltatott lány nevét.

– Jól mondd! Például a Székvári Mariska közlője Simon Péterné Bráz Erzs (1915) volt, s a többi énekes ugyancsak a saját tudásához, képzeletéhez igazodott.

– Vargyas Lajos könyvében olvastam, hogy a Molnár Annának Európában húsz változata ismert,

ám egyikben sem olvasható a megbocsátás gesztusa. A magyar változatból világosan kiderül, hogy amikor hazamegy az asszony katonaruhában, és megkérdezi a férjétől, hogy befogadná-e, visszafo-gadná-e, ha hazajönne a felesége, igen a válasz. Tehát Európának valami unikálisat tudunk adni. Mindez az adatközlő személyiségeiből ered?

– Nem hiszem, hogy abból eredne, mert az egész magyar nyelvterületen így van.

– Akkor ez egy magyar sajátosság, mármint a megbocsátás?

– Igen.

– Szeretném, ha egy kicsit a válaszúti múzeumról beszélnél, hiszen életedet, véredet adtad, hogy létrehozhasd a népművészet számára egy Európának is becses központot.

– Annak idején, már a Ceaușescu-időben a református parókián létre akartam hozni a múzeumot, hiszen a gerendás szerkezetű kántori lak üresen állott. Megbeszéltem a pappal, Kudor tiszteletessel, hogy berendezünk két szobát. Ki is hoztam az anyagot. De mindezt megtudta a kultuszinspektor Kolozsváron, és azt mondta a papnak, hogy csak egyházi vonatkozású tárgyakat lehet kiállítani. Akkor kénytelenek voltunk abbahagyni a szervezkedést. Kudor eldugta az ideszánt anyagot, és én visszavittem Kolozsvárra. Most azonban, szerencsére, Válaszúton is más idők járnak. Alkalom nyílt a korábbi alap bővítésére, ugyanis a nyolc terem mellé még hozzátehetünk hatot, így lett tizennégy. Annak idején, amikor fölavattuk az épületet, itt járt Orbán Viktor, s azt mondta, hogy bővítsük ki a múzeumot. Most már adtak is rá pénzt, úgy-

hogy a régi épülethez sikerült hozzáépíteni még néhány termet.

– A kiállítóhely tájegységek szerint tagozódik?

– Igen. Falvanként van egy-egy tiszta szoba. Egy széki, egy válaszúti – az Észak-Mezőséget képviselő –, egy belső-mezőségi, egy szépkenyerűszentmártoni, egy erdélyi szász, erdélyi román, moldvai csángó, és két kalotaszegi: egy nádasmenti és egy havasalji szoba. Helyet kapott ugyanakkor egy az életművem, egy, a gyűjtőterületeket magába foglaló bőr viselet-darabokat, hímzéseket bemutató szoba. A felső részen pedig egy többnyire kalotaszegi textíliákra és bútorokra épülő kiállítóresz, amely tematikailag mutatja be Kalotaszegét.

– Adomány vagy vásárlás útján szereztétek meg a kiállítandó anyagokat?

– Nagyon keveset kaptam, mindent én vásároltam. Ezek olyan dolgok, amik még használatban vannak, és nem szívesen válnak meg tőle az asszonyok.

– Akkor gyakorlatilag az összes pénzed a múzeum (a közös-ség!) gyarapítására megy.

– Most is, vagyis a múlt héten is vásároltam.

– Fontos szerepet fog betölteni a kibővített múzeum, de itt nemcsak a népművészet rangjáról kell beszélni, hanem az alapítványi iskoláról is, a magyar közösség-teremtés egyik bölcsőjéről.

– Gyöngyit (Balázs Bécsi Gyöngyi a Kallós Zoltán Alapítvány elnöke – a szerk.) kéne megfaggas-sad, mert ő találta ki az egészet. Annak idején, amikor visszakap-tuk az épületet, bementem a református püspökséghez – Csiha Kál-mán tiszteletes úr volt a püspök –, és felajánlottam az egészet az egy-

háznak. Egy válaszüti jogász, Lukács Feri segítségével el is készítettük az adománylevelet, de Csiha azt mondta, öregek házát csinál itt. Azt mondtam, hogy nem, mert a fiatalok nagyobb veszélynek vannak kitéve, mint az öregek. Két évig ott állt az adomány, errefelé se jöttek, akkor szépen visszavettem az egészet. Tönkre volt az épület – közös gazdaság volt, negyven évig egy szöveget se vertek a falba –, föl kellett újítani. Az ablakokat ki kellett cserélni, a födémeket megjavítani, mert beázott. Mivel nem sok pénzem volt, a Kossuth-díjat mind arra költöttem. S akkor Szép Gyula tanácsára létrehoztuk az Alapítványt, hogy tudjunk pályázni. Így sikerült aztán teljesen felújítani a múzeumot.

– *Nehéz menetelés volt...*

– Huszonöt évig nem volt magyar oktatás a faluban. Amikor az első táborunkat, a kézműves tábort megszerveztük, feljöttek a faluból a magyar gyerekek is. S akkor Gyöngyi azt mondta, ha itt ennyi magyar gyermek van, akkor miért nincs magyar iskola. S akkor a pappal együtt megindultunk a faluba tanulókat toborozni. Kiderült, hogy a szülők nagyon is akarták a magyar iskolát. Meg is volt a létszám: négy gyerek.

– *Ilyen döcögős volt az indulás?*

– Megindult az ellenreakció is. Két vegyes házasságból való gyermek visszalépett. S ha nincs gyerek, nem lesz magyar iskola. Akkor azt mondtam Gyöngyinek, ha pénzen is vesszük meg azokat a gyerekeket, akkor is be kell indítani az iskolát, hiszen a hivatalosság részéről jóvá van hagyva. Elindultunk Ördögkeresztúrra, ott élt egy sokgyerekes pár, de szektások voltak, és nem akarták ideadni a gyerekeket. Utána elmen-

91. születésnapja alkalmából Kallós Zoltánt köszöntik a Szórványkollégium diákjai

tünk Magyarfodorházára, ahol a pap el irányított bennünket egy családhoz, akik akkor költöztek ki Kolozsvárról, mert megszűnt a felnőttek munkahelye. Három gyerek volt, a nagyobbik harmadik osztályba kellett, hogy menjen, a középső első osztályba, s a kicsi óvodáskorú volt. A Vajdakamarásról származó asszonyka ideadta a gyerekeket. A nagyobbik addig román iskolába járt, de nem tettük vissza alsóbb osztályba, mert nagyon értelmes, ügyes gyerek volt. Beindult az iskola, s minden évben szaporodott a létszám. Most közel százötven gyerek tanul itt. Beindítottuk a mezőgazdasági szakiskolát is, kilencedik, tizedik és tizenegyedik évfolyamokkal.

– *A Mezőségben rajtatok kívül van még magyar iskola?*

– A vicei, és amit szintén mi indítottunk be, a nagysármási.

– *A gyerekek mind román iskolában kezdték?*

– Nem kezdték románban sem, mert sok helyen még román iskola sincs ezekben a falvakban.

– *Akkor volt olyan iskoláskorú gyermek, aki nem járt iskolába?*

– Most már lett volna, ha mi nem hozzuk el.

– *Döbbenetes. Említetted, hogy kiváló dalénekes voltál már a Kollégiumban, és az Akadémián is. Kitől örökölted ezt a képességedet, édesanyádtól?*

– Ő nem tudott énekelni. Hárman voltak leánytestvérek, egyiküknek sem volt zenei hallása. Apám viszont nagy énekes volt itt, a faluban. Az volt a nótája, hogy „Akácos út, ha végigmegegyek rajta én”.

– *Nem lebecsülendő ez sem, de innen eljutni arra a szintre, ahol vagy, bámulatos. Szoktál föllépni?*

– A táncházatalálkozókon és a Muzsikás együttessel is szerepeltem. Nyilván ismered azt a lemezt, amelyen katonadalokat énekelek. És van egy másik is: *Kallós Zoltán kedvenc dalai*.

– *Hogyne ismerném. Köszönöm a kedvességedet. Isten tartson meg erőben, egészségedben!*

– Sajnos, eltelt az idő.

– *Eltelt az idő, de amit létrehoztál, az maradandó.*

Szokolczay Lajos

„Csalhatatlanul magyarok régi hazája ez...” Halász Péter: *„Cserefának füstje hozta ki könnyvemet”*, Kriza János Néprajzi Társaság, 2015.

A magyar honismereti mozgalom meghatározó alakja, Halász Péter nemrégiben új kötetet jelentetett meg *„Cserefának füstje hozta ki könnyvemet”* címmel. A közel ötszáz oldalas mű néprajzi és tudománytörténeti írásokat tartalmaz a moldvai magyarokról, valamint kutatóikról, és – bár csak töredéke a szerző gazdag életművének – átfogó képet ad a történelmi Magyarország határain kívül, zárványként megmaradt népcsoport, a moldvai csángók hányatott múltjáról, mostoha jelenéről, bizonytalan jövőjéről.

Címe – a Kallós Zoltán gyűjtötte bogdánfalvi kesergő részlete – jelzi, hogy Halász érzelmileg mélyen elkötelezett tárgya iránt. Ám a moldvai parázsló cseréfa füstje csípi az olvasó szemét is. Nem lehet együttérzés nélkül olvasni erről az eltűnésre ítélt népről, „Európa legelhagyottabb kisebbségéről”, amelyet nyelvétől és identitásától való megfosztásával akar magába olvasztani a többségi román társadalom immár több évszázada.

Ám „egy nép nagyond nehezend pusztul el...” – írja Lakatos Demeter, az első csángó költő. Moldvának a XXI. században is vannak magukat magyarnak valló, magyarul beszélő, eredetük emlékét őrző, római katolikus lakosai. (Aki ugyanis itt katolikus, az magyar, ha nem is ért már ősei nyelvén.) Arra nincs sem régészeti, sem írásos bizonyíték, hogy a hátramaradt honfoglaló magyarok utódai is jelen lennének a mai Moldvában, de az a tény, hogy az egyre fogyatkozó északi csángók a *Halotti Beszéd* nyelvéhez hasonló, középkori magyar nyelvet beszélnek, a XIII. századig visszamenőleg igazolja eredetüket.

A kötet egyik fontos írása, *A székelyek migrációja Moldvában* éppen azt vizsgálja, hogyan változott a moldvai magyarság összetétele az évszázadok során. „Az egykori Etelköz, a mai Moldova olyan, mint egy hatalmas szív, ami szívja és löki az erekben a vért. Néha évszázadonként dobban egyet, néha gyakrabban. Szívja és löki a magyarságot. A honfoglaláskor kilökte magából, áthajtotta a Kárpátokon. A középkorban magába szívta, aztán a XVI. századtól ismét kihajtotta őket. Madéfalva táján, s még egy jó

ideig befogadta a menekülteket [...], aztán az utóbbi évtizedekben ismét kilöki, valósággal kihajtja a világba a csángómagyarokat...” – összegzi a szerző a moldvai magyarok ezer esztendő migrációjának folyamatát.

Könyvének szerkesztésekor a teljességre törekedett. Saját – közel hat évtizedes – kutatásaira, és az elődök, kortársak által összegyűjtött tudásra támaszkodva négy nagy fejezetben tárta fel a moldvai csángók magyarságának bizonyítékait, mutatta be múltjukat, jelenüket, és körvonalazta a jövőjüket építő törekvéseket, mint például a magyar nyelv oktatásáért folyó küzdelmet, vagy a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület munkáját.

Az idők homályában a magyar történelemhez kötődő hagyományokkal foglalkozik: a csángók Szent István-tiszteletével és a kultusz elsorvasztásával, amiért a „janicsárpapok” tehetők felelőssé, akik származásukat megtagadva vesznek részt a magyar nyelv és tradíciók elleni harcban. Sok átkeresztelt templom; templombúcsúk, ünnepek elhalasztása, oltárképek eltüntetése tanúskodik kártékony tevékenységükről, de az ellenálló népi leleményességnek is vannak sikerei. „Dim Péter, Kiczkófalva talán utolsó magyarul tudó embere” megtalálta, és saját kertjében állította fel a templom átépítésekor kidobált régi szobrokat: „Ijén hosztam ki Szentesztánt a temlecből”.

Az első részt a *Mi, pusztinaiak* című, önbizalmat ébresztő faluszociográfia zárja. „Az értelmiség nélküli, identitáshiányos moldvai csángómagyarok számára különösen fontos, hogy ismerjék önmagukat” – ezért mutatja be a szerző, mire lehet büszke egy magát magyarnak valló pusztinai csángó, aki megőrizte anyanyelvét, magyarságtudatát, Szent István királynak szentelt templomát (az egyetlen, amely az ötből megmaradt Moldvában); részt vett a szent királyról elnevezett civil szervezet alapításában, és megjárta a jászvásári püspökséget, a bukaresti nunciaturát, de még a Vatikánt is, anyanyelvű vallásgyakorlatért könyörögve – hiába. (Mint szomorú refrén, tér vissza Zöld Péter levele óta: a csángók magyarul miséző papokat kérnek Rómától, de nem kapnak.)

A könyv második fejezete *A hagyományos népelet emlékeivel* (közös legelőhasználat, kecsketartás, szőlő- és borkultúra története, a kutak építése és hasz-

nálata, hiedelmek, a ballada születése) foglalkozik. Összefoglaló leírást ad a moldvai halászatról, amelynek ősi módszerei között szerepel „az igazán szerelmes halfogás, mikor kézzel fogja az ember a halat”, s miközben tallózunk a halastavak, folyóvizek régi halbősége, a vizek és a halak természetéről szóló népi megfigyelések, a hagyományos halfogás módjai, eszközei és csángó elnevezésük között, megtudjuk, hogy az 1600-as években Csángóföldről vitték Erdélybe („magához a fejedelemhez”) vagy éppen Oroszországba a „finom halakat”. Bár ma már nincsenek halászfaluk, a mostani földművelő és állattenyésztő csángók, ha éppen nincs tennivaló a földeken, „szűrrik a vizet”, és ahogy a sztoikus bölcsességű kelgyesti ember mondta: „ha vala hal, foksz, sz ha nem vala, akkor nem foksz...”

Halász a csángó kutakkal foglalkozó tanulmányában közel tucatnyi moldvai falu kútjainak történetét, fajtáit, használatát vizsgálja, kitérve a víz közösségi, sőt: kultikus szerepére, a „kutak becsületére”. „Minél több kutat ásat valaki – idézi az egész Moldova területén elterjedt sajátos felfogást tükröző mondást –, annál több bűnétől szabadul meg.” A kutak hagyományos közösségi megbecsülésének a mezőgazdaság kollektivizálása vetett véget.

A *Diószén története és helynevei* című falutörténet 218 helynevet sorol fel, amelyek sok mindent megőriztek a falu egykori életéről, gazdálkodásáról. „Maguk a nevek a falu csángómagyar nyelvjárásának dokumentumai, a hozzájuk kapcsolódó ismeretanyag pedig a hagyományt őrzi – írja Halász Péter. – Sajnos, Moldvában ma még nincs rá lehetőség, hogy a néprajzgyűjtő feldolgozhassa a csángó magyar falvak helynévanyagának történeti rétegeit. A plébániák, a városi, megyei levéltárak, a püspökség iratanyagától egyenruhás és reverendás őrzők tartják távol a kutatókat. Ők tudják, miért! Mi is tudjuk!”

Az *Akik előttünk jártak* és *Az igazsághoz közelítve* című fejezetek magyar, román, székely és csángó utazók, tudósok, gyűjtők életét és munkásságát ismertetik meg az olvasókkal, kiemelve a moldvai gyűjtés nehézségeit, amelyekkel a kutatók a múltban és a jelenben egyaránt szembesültek, szembesülnek.

A XIX. századi tudós utazó, Jerney János – aki szerint „csalhatatlanul magyarok régi hazája ez...” – bákói ásatásait például a helyi hatóságok betiltották, az általa beszerzett magyar nyelvű imakönyveket

nem engedték be Moldvába. Ioan Ferent, a tudós csángó pap bátorítás helyett csak gáncsot kapott. Radu Rosetti moldvai földbirtokos, történész 1905-ben megjelent akadémiai tanulmánya, amelyben többek között leírja, hogy „a Szeret-völgy csángói mind beszélnek magyarul”, elérhetetlen, hiányzik a könyvtárakból. A kutatók még ma is „idült forráshiányban szenvednek”, és a Moldvába járást számos tényező nehezítette még a XX. század második felében is.

Az akadályok azonban nem tántorították el sem a szerzőt, sem a moldvai magyarok más mentorait: beteljesült rajtuk „a szórványmagyarság sorsüldözött közösségeiben feltűnő tüneményes ember”, Jáki Teodóz atya tréfának szánt – de komolyan gondolt – intése: „ne kezdjenek foglalkozni a moldvai csángókkal, mert aztán nem tudják abbahagyni!”

Halász Péter mondandójának lényege annak tudatosítása, hogy a moldvai csángók a hagyományos népelet olyan emlékeit őrizték meg napjainkig gyűjthető és kutatható állapotban, amelyekre a Kárpát-medencén belüli magyar népcsoportok már nem, vagy csak töredékesen emlékeznek. Nem célja, hogy eredetükkel kapcsolatban új elméletekkel gyarapítsa a meglévőket, ehelyett igyekszik szakszerűen feltárni és bemutatni a XX. század végére és az ezredfordulóra megőrzött állapotokat. Arra sem vesztegeti idejét, hogy vitatkozzon a moldvai csángók magyarságát kétségbevonó, tudománytalan kísérletekkel, vagy hogy bizonygassa magyarságuk nyilvánvaló tényét, hiszen könyvének minden sorával ezt teszi. A moldvai magyarokról ugyanis a közelmúltban számos kiadvány jelent meg magyar és román nyelven. Egy részük nem a korrekt tájékoztatást szolgálja, hanem a szándékos félretájékoztatást. Viszont megjelent több olyan munka is, amelyek nyomán egyre közelebb juthatunk az igazsághoz. Utóbbiakat mutatja be könyvének utolsó fejezete.

A kötet a felhasznált irodalom és az előforduló településnevek jegyzékével, a tájszavak magyarázatával, valamint román és angol nyelvű rezümével zárul, amelyben a szerző megemlíti, hogy 2010-ben Budapestről Gyimesbe költözött, ahol minden idejét és energiáját a moldvai csángókról szóló újabb tanulmányai megírásának szenteli.

Olyan közel hozzájuk, hogy érezze az Etelközben parázsló cserefa füstjét.

Jámborné Balog Tünde

Egy gyökeres fordulat nyomában Taxner-Tóth Ernő:
Vérmező – A guillotine évei Magyarországon, Kairosz Kiadó, 2016.

2016-ban érdekesítő és elgondolkodtató könyv jelent meg Taxner-Tóth Ernő tollából *Vérmező* címmel. Azt gondolhatnánk, hogy a magyar jakobinusokról már mindent tudunk, de ez a kötet rávilágít arra, hogy az alapos kutató több mint 220 évvel a történet után is képes új összefüggéseket feltárni e tárgykörben. A neves irodalomtörténész-professzort a könyv megírása során a leggyakrabban használt és a közvéleménybe a legmélyebben beivódott történelmi közhe-lyek megkérdőjelezésének szándéka vezette. Ehhez pedig segítségül hívta a témával foglalkozó valamennyi releváns szakirodalmat és korabeli írások egész sorát.

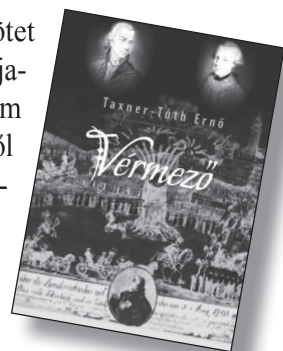
Mint ismeretes, Taxner-Tóth Ernő fő kutatási területe a XVIII–XIX. századi regény története és a sajtó közvéleményformáló szerepének alakulása ugyan-ebben az időszakban. Műveiben kiemelt szerepet kapott Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Eötvös József és nem utolsó sorban Kazinczy Ferenc – az a Kazinczy, aki a *Vérmező* című könyvnek is az egyik középponti alakja.

A munka megírásának apropóját az adta, hogy a szerzőben felmerült a kérdés: hogyan válhatott Kazinczy, ez az eredetileg Habsburg-párti, II. József császárt mindenkinél nagyobbra tartó fiatal férfi egy császárelenes (vagy Bécs-ellenes) összeesküvés résztvevőjévé. Miután az irodalomtörténész elkezdte keresni a magyarázatot e problémára, szinte észrevétlenül történészé vált. Majd, amikor beleütközött egy zavaró történelmi ellentmondásba, indokoltnak látta még jobban kiterjeszteni vizsgálódásainak hatósu-garát. Konkrétabban: különösnek találta azt a tényt, hogy a Martinovics-mozgalom története bécsi letartóztatással és perrel vette kezdetét, ám a császárvá-rosban csupán egyetlen halálos ítélet született, míg Magyarországon összesen tizenhármas. Mintegy 46 embert fogtak perbe, akik közül Martinovics Ignácot, Hajnóczy Józsefet, Laczkovics Jánost, Sigray Jaka-bot, Szentmarjay Ferencet, majd Őz Pált és Szolárt-sik Sándort lefejezték a Vérmezőn. Taxner-Tóth Ernő egyre inkább e magyar színtérre áthelyeződő, példátlanul szigorú megtorlóssorozat miéértjére és hogyan-jára igyekezett választ találni.

Meglepőnek tűnhet, hogy a kötet borítóján nem a kivégzett magyar ja-kobinusok képei láthatóak, hanem egy, a Vérmezőn történt kivégzésről készült korabeli festmény (amely-nek az úgynevezett „szabadság-fa” is részét képezi), míg a borító felső részén két másik személy képe tűnik fel. Az egyik a korábban már említett Kazinczy Ferenc, a másik II. Lipót császár fia, az akkori magyar nádor, Sándor Lipót. Az utóbbi – a Habsburg-család tagjaként – a bécsi udvar egyik erős oszlopának számított, ugyanakkor a felvilágoso-dás korszakában a magyarok körében is közkedvelt figurává vált, nagyon sokan bíztak benne – többek között azért, mert a magyar elkülönülési, önállósági törekvések letéteményesét látták benne. Az 1790-es évek közepén azonban a császár fiának személyisége és gondolkodásmódja gyökeresen megváltozott: kife-jezetten gyanakvóvá és ellenségessé vált a korabeli magyar politikai és szellemi elittel szemben.

Ez a „lélektani” változás természetesen a korabeli európai, illetve francia politika fejleményeivel össze-függésben értelmezhető. A franciaországi jakobinus diktatúra hírei jóval nagyobb hullámokat vetettek Európa-szerte, mint ahogyan ez a történelemköny-vekben olvasható. (A *Vérmező* egyébként arra is rá-mutat, hogy nemcsak a hatalom legfelső köreit rázták meg ezek a hullámok.) A francia konvent 1793-as ígérete, hogy segítséget nyújt minden szabadságra vágyó népnek, e népek vezetőinél határozott ellenlé-péseket váltott ki. Más európai uralkodókhoz hason-lóan a Habsburg Monarchia irányítói is keményen felléptek minden változaspárti – néhol forradalmi he-vületű – szervezkedés ellen, pedig ezt megelőzően a változtatások igénye benne volt a nyilvános politi-kai közbeszédben (Magyarországon is) – a felvilágo-sodás hatásától nem függetlenül.

A könyv részletesen bemutatja: hogyan ítélték meg a különböző csoportokhoz tartozó kortársak a „fran-ciaországi változásokat” a kritikus 1793–94-es évek-ben, a jakobinus diktatúra időszakában (természe-tesen jelentősen másként, mint napjaink emlékezői). Az egykorú értelmezések rekonstrukciójára különö-sen nagy hangsúlyt helyez a szerző. Nem véletlenül lett a kötet mottója a guillotine-nak az az 1793-as le-írása, amelyet Taxner-Tóth Ernő a Magyar Kurir 1793. május 20-i számában talált meg. (Persze nem árt tudni: míg Franciaországban Danton, Saint-Just és

Robespierre feje guillotine által hullott porba, addig a magyar főurakat pallos által végezték ki.) A XVIII. századvégi Bécsben megjelenő magyar újságok – a Magyar Kurir mellett a Hadi és Más Nevezetes Történetek, valamint a (bécsi) Magyar Hírmondó – híryanagát a témában érdekelt kutatók sem nagyon ismerik, pedig az osztrák főváros sajtója meghatározó szerepet játszott a magyar nyilvánosság kialakulásában, és erősen hatott a kortársak tájékozódására is. Meglepő, hogy az anyag sokkal színesebb és sokoldalúbb, mint azt – a korabeli cenzúrára való hivatkozással – régebben feltételezték.

Taxner-Tóth a kötetet négy markáns fejezetre osztotta, amelyek kisebb alfjezetekből állnak. A könyv első részében azokat a forrásokat mutatja be, amelyek alapvető támpontot nyújtottak műve megírásához – közülük Fraknoi Vilmos, Benda Kálmán és Mályusz Elemér gondolatai folyamatosan visszatérnek a kötet lábjegyzeteiben. A mozgalom főszereplőjeként ismert Martinovics Ignác tevékenységének sötét oldalát a XIX. század végén Fraknoi részletesen feltárta, majd az első világháború után kutathatóvá vált forrásanyagok alapján, újabb munkájában (*Martinovics élete*) továbbárnyalta a hányatott sorsú politikai kalandorról alkotott képét. Ehhez járultak hozzá további adatokkal Mályusz kutatásai a két világháború közötti korszakban. Az addig elért tudományos eredményeket Benda alapvető iratkiadásai sem teheték viszonylagossá, noha ő az előbbi történészeknél nagyobb jelentőséget tulajdonított a népszerű legendákat tápláló történeti adalékoknak.

A kötet első fejezetében kiemelkedően fontos szerep jut a korabeli sajtóforrásoknak, különösen a hírlapoknak. A fentebb felsorolt médiumokból származó idézetek, cikkek kordokumentáló réteget képeznek a könyvben.

A következő fejezet – amely a legterjedelmesebb a négy rész közül – a magyar felvilágosult abszolutista uralkodók korát tárgyalja, majd a magyar jakobinus mozgalom kulcsfiguráival foglalkozik, végül

pedig nemzetközi kitekintést ad arról: hogyan alakult Európa és Amerika „fejlődésének” fő iránya a XVIII. század utolsó negyedében. Mint köztudott, e korszak dinamikus társadalmi és mentalitásbeli változásokat vetített előre az egész nyugati civilizáció életében. Ekkor hódítottak teret a felvilágosult eszmék a tudományokban és a kultúrában, és ekkor zajlott az amerikai függetlenségi háború, a nagy francia forradalom, valamint az ipari forradalom is. Végző soron ebben a tág történeti keretben vizsgálja a szerző a magyar jakobinus mozgalom kibontakozását és drámai végkimenetelét.

A szerző „kristályosan” szemlélteti az összefüggéseket, ezáltal az okok és okozatok láncolata áttekinthetővé válik az olvasó számára. Világossá válik például, hogy az 1780-as és 1790-es évek különböző európai eseményei – mint a nagy francia forradalom vagy Lengyelország felosztása – milyen szorosan összefonódnak egymással. Mindemellert megelevenedik előttünk a felvilágosodás kori magyar értelmiség színe-java és a szabadkőművesek titokzatosnak tartott világa is.

A kötet harmadik részében a magyar főurak egymás közötti kapcsolatai kerülnek előtérbe, míg az utolsóban a jakobinus mozgalomba akarva-akaratlanul belekeveredő két irodalmi személyiség, Batsányi János és Kazinczy Ferenc szerepével ismerkedhetünk meg behatóan. Vagyis a szerző – munkája végén – visszatér Kazinczy személyéhez (aki már a nyitó fejezetnek is középponti alakja volt), ezáltal keretet ad művének.

Összegzésként elmondható, hogy Taxner-Tóth Ernő műve alapos dokumentációval, objektíven mutatja be az 1790-es évek magyar politikatörténetének meghatározó fejleményeit. S még ennél is többet tesz: a korábbi kutatások eredményeit továbbgondolva egy teljes kor átfogó összefüggés-hálózatában tárja az olvasó elé a magyar jakobinus mozgalom vezetőinek tragikus szerepét.

Holmár Zoltán

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

Csaba, a békeidők győztese Lezsák Sándor: *Atilla fia, Csaba királyfi. Romantikus népszínmű 12 jelenetben*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2017.

Lezsák Sándor új műve, az *Atilla fia, Csaba királyfi* egy nagyformátumú, sokra hivatott vezéregyéniség vívódásainak drámája. A darab – alcíme szerint *Romantikus népszínmű 12 jelenetben* – azok számára is autentikus, teljes élményt nyújt, akik korábban nem ismerték őstörténetünk fontos fejezeteit.

Lezsák Sándor munkája mondáinkban megörökített eseményeket, látomást és valóságot költői elegbe foglalva eleveníti fel, mi történt 478–479-ben, huszonöt-huszonhat esztendővel a legendás uralkodó, Attila halála és az egykor virágzó hun birodalom szétesése után. Mi volt a valóság szerepe a nagy királyhoz méltó fiúnak, Csabának azon túl, hogy csodatévő királyfiként tűnt fel népünk sorsdöntő pillanataiban?

A dráma 478. február végén kezdődik, Csaba szállásán, amely „az Aral-tótól délkeletre, az Amu-Darja alsó folyása mentén, az ősi Korezmia fővárosa közelében” található. S ott is végződik egy év múlva, miután „végigjárjuk” vele együtt Hunniát, Pannóniát, Attila egykori birodalmát. A királyfi a tragikus 453-as évet követően talált menedéket apósa, Szijovusz (Korezmia királya) udvarában, miután elvette feleségül annak leányát, Bíbor Hajnalt, a gyönyörű királyleányt, aki két fiúgyermekkel, Eddel és Edemennel is megajándékozta őt. Csaba a táltosok jóvendőlése szerint – tehetségének, vitézségének, Istentől származó karizmájának köszönhetően – kedvező viszonyok között képes lett volna az aranykor újjáteremtésére is. Ám őt kevésbé látványos misszióra: egy hosszú újjászületési folyamat megalapozására rendelték el az égiek.

Csaba keserűen ismeri fel, hogy saját korában nincs valódi esélye a döntő győzelemre; a lassú, kitartó nemzeti önépítés munkáját kell véghezvinnie. Hun–magyar árulók, több istennek áldozó, hitszegő nyugati hódítók orvtámadásait, gyilkossági kísérleteit elhárítva, újra és újra el kell indulnia a rituális „Hosszú Útra”, be kell járnia a Kárpátok övezte ősi székely–magyar föld tartományait, hogy ébren tartsa a hitet az emberekben: előbb vagy utóbb visszafoglalhatják Attila földjét. Ám az akkori állapotok ezt még nem teszik lehetővé. Csaba pontosan tudja: zür-

zavaros körülmények között él a nemzet mind a székelyek lakta Erdővidéken, mind Pannóniában. Isten kardját még nem lehet elővenni, mert ahhoz még gyenge a nagy háborútól megtizedelt nemzet. Attila szablyája, amelyet Hadúr maga kovácsolt a király számára, „testvére” a rokonnak tartott kelta nép győzhetetlen Excaliburjának, amelyet csak Arthus (Arthur), a Kerekasztal lovagrend megalapítója, a nagy király tudott jól forgatni, más kezében „hitvány vaskó csupán”. (Ahogy azt a *Buda halálában* is olvashatjuk: Isten kardja csak az Ő választott hőset segíti győzelemre, e szakrális tárgy méltatlan kézben elveszíti bűvös erejét.) Ám a cél legalább olyan nemes, mint Attilaé volt: minél több ősi, szent helyen kell létrehozni Isten kardjának hű alakmását, a Földbe Szúrt Kard emlékművét.

Lezsák Sándor drámájának fő cselekménye ezt a rituális, az egyistenhitet és az egységes nemzet-tudatot ébren tartó, a költői képzelettől hitelesített zarándoklatot örökíti meg kétféle megközelítésben. Az egyik cselekményszál a Korezmiából útra kelő Csaba és Hajnal, a másikat a Kárpát-medencében maradt két felügyelő, a szekeli (székely) Bönge és a magyar (magyar) Mezge nézőpontjából mutatja be a költő–drámaíró. A mitikus „road movie”-ban hőseink – egy évig tartó körútjuk során – érintik Magyarhonban a Tisza–Maros szöveget is: azt a helyet, ahová a legenda szerint Attila királyt eltemették (három: réz, ezüst és arany koporsóban). Látjuk a tápiószentandrási Attila-követ, majd „ellátogatunk” a Pilisbe, illetve Dobogókőre, ahol később létrehozták a pálosok közösségét, az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendet. Az író végigkalauzolja az olvasót a mai Székelyföldön található szakrális helyeken is. Így „bejárhatjuk” a Somló-hegyet (Csíksomlyót), a magyarság ma már legnagyobb zarándokhelyét, a Bálvány-hegyet (a mai Bálványosi Szabadegyetem helyét), „láthatjuk” a szent Perkőt, a csíksomlyói zarándokutak egyik végső állomását, és „eljuthatunk” a Rika-patakhöz, ahol Csaba édesanyja, a hun Attila magyar felesége, Réka nyugszik. Közben Csaba megérteti híveivel és a feleségével is: Attila, az első honalapító emléke nem a „három koporsóban”, hanem bennük lakozik, és általuk kel majd életre, ha a négy transzcendens személy: az Öregistennek is nevezett Atya, a Fiú (Jézus Krisztus), a csodaszarvas testében

közénk jött Szentlélek, illetve Babba Mária (a Szűzanya) úgy rendeli.

A csodás, drámai, olykor tragikus epizódokkal tarkított, egy évig tartó zarándokút szomorú tanulsága, hogy a mű jelenidejében nem valósulhat meg a honfoglalás. Csaba tudatosítja a rábízott emberekben, hogy egyelőre sokasodniuk kell. Be kell népesíteniük ezt a földet, s nem szabad engedniük, hogy a gót, a gepida, a nyugati hordák által betelepített, agresszív, keresztényellenes szokásokat követő, az őslakosságot gyilkoló, a nőket meggyalázó idegenek kiszorítsák a „hun-magyarságot” Hunniából és Pannóniából – a saját földjéről. Csaba másik fő üzenete, hogy csak nemzeti hagyományait és hitét megőrizve maradhat meg a „hun-magyar” közösség. Hőseink ezért hozzák magukkal zarándokútjukról az ősi ereklyéket: a Krisztus keresztjéről származó szálkát, Attila király arcmását, a király jogarát és a sámánkoronát, amelynek hú mása lesz majd a Szent Korona, a keresztény magyar állam ősi egységének szimbóluma.

Mit is nyújt nekünk a Fejszés Péter rajzaival illusztrált, dekoratív kivitelezésű kötet? Jóval többet, mint amit a fent idézett szerény alcím ígér. A könnyen játszható, színpadra, filmre kívánczó mű – aktuális tartalmakat is hordozó – üzenetét a legszemléletesebben talán Csaba fogadalma foglalja össze. „Szülőanyám sírján esküvel fogadom, hogy népemhez visszatérek, népemet nem hagyom el. Esküszök égre, földre, Felvilági Teremtőre, az Öregistenre, a Csillagvirág Urára, Nimrud Atyánkra, Szelek, Vizek Jóságára, esküszök Babba Máriára, hogy múltunkból épül a jövőnk, őseink földjét nem hagyhatjuk el, és a rovófákra tovább jegyezzük történeteinket. Esküdjetek! Mondjátok: áldással így legyen... Sokféle napok lesznek, sokféle évek, száz, meg száz esztendő, de örökké csak azért élünk, hogy hazatérjünk a Kárpát hazánkba, Pannóniába, Hunniába, Atilla földjére.”

Joggal írja az utószó szerzője, Szakolczay Lajos: „Lezsák Sándor drámaíró a költő szülte. Az a költő, aki gyűjteményes, *Társai elmentek Megváltót nézni* című verseskötetében több műfajban is megnyilatkozott” (például az *Atilla, Isten kardja* című rockopera dalszövegeiben).

Ismeretes, hogy Lezsák már korábban is írt „szabályos” színművet: ez volt a *80 vödör levegő* című

Műterembelső a Csaba királyfi című szoborral

abszurd dráma. Új, parabolisztikusnak is nevezhető darabja egyúttal alkotójának árnyalt, sokrétű hitvallása. Ahogy már *Békebeli Éjszaka* című, jelentős késéssel, 1983-ban megjelent első kötete is, amely a nemzeti sorskérdésekkel vívódó líra hagyományait folytatja mívesen kimunkált, megragadó erejű versekben. E kötetet az akkori kánonteremtők korszerűtlennek ítélték. Lezsák Sándor sem akkor, sem azóta nem törődik a talmi „trendiséggel” – arról vall, ami itt és most első számú hivatása lehet a költőnek és a politikusnak is. Bizonyítva, hogy egy közéleti személység is lehet *homo aestheticus* – és egyúttal *homo ethicus* is.

Ami a *homo aestheticus* illeti, Arany János „eposzi hitelnek” nevezte a szent és profán elemeket ötvöző nyelvi, szerkezeti, gondolati szintézis igényét. Túlzás nélkül állíthatjuk: Lezsák Sándor mitikus ihletésű drámája minden szempontból megfelel ennek az elvárásnak.

Pósa Zoltán

„Édes és savanyú miért egy helyen?” Demeter József: *Napdaloskönyv. Válogatott és új versek*, Rim Könyvkiadó, Budapest, 2016.

Demeter József nyolcadik verseskönyve, a négy ciklusra osztott *Napdaloskönyv* egyrészt a szerző korábbi köteteiből nyújt válogatást, másrészt a költő 2011 óta írt verseit tartalmazza. Éppen ezért a *Napdaloskönyv* olvasása közben némi hiányérzetünk támad a szerkesztést illetően, hiszen gyűjteményes kiadványról lévén szó, jól jött volna az olvasó számára némi segítség, például a versek megírásának dátuma, időrendbe sorolása, ami lényegesen megkönnyítette volna az eligazodást, az összehasonlítást és a viszonyítást az egyre terebélyesedő életműben.

Demeter eddigi munkásságának ismeretében elmondható, hogy költői attitűdjét mindenekelőtt a szociográfiai szemlélettel áthatott líraiság jellemzi. Ez a líraiság uralkodó szóképeiben, jelképeiben (Nap, fény, csillagok, hold, égbolt, tűz) – a korábbi kötetek és a mostani tanúsága szerint is – a „napdaloknak” a költészet forrásvidékeire visszavezető ősi pogány, panteisztikus szemléletében gyökerezik. A szociográfiai szemléletet pedig az az emberi tartás hordozza, amelyet a lírai hős a mezőségi szülőföld világából, hagyományaiból, társadalmi struktúrájából, családi kötelékeiből, hitéből, erkölceiből merített, és amelyet új hazájában és szűkebb pátriájában, a Kecskemét melletti Ballószögön is képvisel.

A korábbi kötetcímek olyan paradoxonjai, mint az *Ecetfaméz*, a *Hazatévedtem* a maguk elgondolkodtató ellentmondásosságával egyértelműen rávilágítanak a lírai hős kényszerhelyzetére. Ennek megfelelően uralkodó stilisztikai alakzatként az eddigi életmű teljes költői eszköztárában is meghatározó szerepet játszik egymást kizáró ellentéteivel a paradoxon és egymást feltételező ellentéteivel az oximoron, amint azt a *Pergetőben* egy mesteri példázat plasztikusan mutatja: „Hogy lehet / Ecetfából-virágból / Mézet pergetni / Kérdezem / Édes és / Savanyú / Miért egy helyen?”

Az ellentétek különböző fajtái mellett egy másik uralkodó stíluseszköz az enjambement, amelyre a *Zenezsoszentélyben* egy kifejező szinesztéziával, önreflexív módon maga a szerző hívja fel a figyelmet: „Ne más keressen. Jer elő. Jer. Színes zenezsós – Enjambement.” Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy

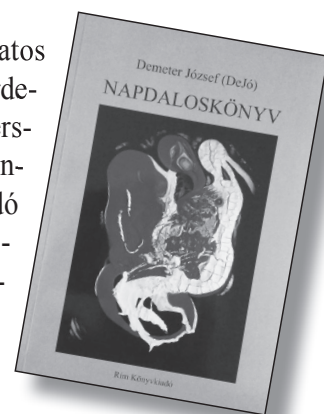
a gondolat, a mondat folyamatos vagy legalábbis gyakori széttörése, tudatos átvitele az egyik verssorból a másikba, akárcsak a mondatritmus soron belüli állandó megtörése a sajátos központosással – szintén a költői helyzet felismert ellentmondásosságának, érzelmi hullámzásainak formai megnyilatkozása.

A panteisztikus szóképalkotás, a paradoxon, az oximoron és az enjambement mellett ennek az öntörvényű versbeszédnek további félreismerhetetlen jellemzője a helyenként archaizáló hang és az a nyelverteremtő erő, amely stilisztikailag az úgynevezett hapax legomenonban, valamint az archaizmusokkal szemben a neologizmusban nyilvánul meg. Ilyen például az idillt kereső *Száműzött tájban* az „Arany Jánosló estvék” vagy a *Köz-helyben* a nemzettudat eltűnését érzékeltető „tejútalan csodaszarvas”, „szinte Magyartalanország” metaforák, valamint a „Mivé lett Hortobágyod jobbágytalansága?” költői kérdés.

A kötetben fontos szerephez jutnak a képversek (*Félrevert, Költőkereszt*), illetve a vers szolgálatába állított grafikai, tipográfiai eszközök. Ezek alkalmazásában a festő Demeter József siet a költő Demeter József segítségére. A műfaji határok átlépésével, a szabad asszociációkon alapuló automatikus írásmóddal az avantgárdra utalnak a hagyományos lírai műfajok, a dal, az elégia, az óda mellett fel-felbukkanó olyan hosszú prózaversek, mint az *Ecetfaméz*, a *Szerelmes Terézia* és a *Résen – résrőlésre*.

A mehökkentő és eredeti költői eszközök sokasága alapján joggal állítható, hogy a *Napdaloskönyv* költői világára és szerzőjük eddigi költői pályájára leginkább a népi szürrealizmus jellemző. A népi elemet a nemzeti hagyományokhoz való hűség és elkötelezettség, míg a modern szürrealizmust a domináns formabontó nyelvi, műfaji megnyilatkozások hordozzák. A népi szürrealizmust látszanak igazolni a népdalidézetek, valamint a gyakori hivatkozások az olyan példaképekre, mint Bartók, József Attila, Garcia Lorca vagy Nagy László. De a példaképek, eszmetársak, harcostársak között a versekhez írt ajánlások tanúsága szerint ott találni mások mellett Lászlóffy Aladárt, Nichita Stănescu, Reiner Kunze, Farkas Árpádot, Gálfalvi Györgyöt, Kovács András Ferencet, Utassy Józsefet és Wass Albertet is. – Mit mondjak? Nem rossz társaság.

Ircsik Vilmos

Röjtökmuzsaji mágia Fisch Gábor László: *Rapandi és az elveszett szobor*, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015.

A *Rapandi és az elveszett szobor* Fisch Gábor László harmadik mesekönyve. A *Nagyapó meséinek* két kötete az óvodásokat szórakoztatta egy egércsalád kalandjaival, a *Rapandi* célközönsége viszont már a 10–13 éves korosztály.

Fisch Gábor László műve meseregény. Hősei 9–10 éves gyerekek, akik orvosi javaslatra három hetet töltenek el a röjtökmuzsaji gyermeküdülőben. A négy – meglehetősen komoly, intelligens gondolkodású – fiú hamar összebarátkozik egymással, majd amikor felfedezik a kastélyt és annak környékét, szembesülnek az első csodával. Ezután pedig nincs megállás, sorozatban jön a többi tünemény. Megismerkednek Rapandival, a jóságos varázslóval, aki a segítségüket kéri: kutassák fel az ellopott Vimpáci Madonna-szobrot, amelynek rendkívüli varázserőt tulajdonítanak. A tét nem kicsi: csak így akadályozhatják meg, hogy kirobbanjon a varázslók társadalmában a háború.

A szerző több interjúban is beszámolt arról, hogy hosszú évtizedekkel ezelőtt – élénk képzelőerővel rendelkező gyermekként – „megteremtett” a maga számára egy mágikus barátot, akire mindig számíthatott a bajban. Ő volt Rapandi, a jóságos varázsló, akit most megismert az olvasóközönséggel. A furcsa nevű Röjtökmuzsaj egyébként létező falu, amelynek kastélyában valóban légúti betegségben szenvedő gyermekeket üdültettek. A Vimpáci Madonna szobra szintén létező jelenség; a falu templomában ma is megtekinthető.

Izgalmból és kalandokból, varázslatokból és rejtélyekből nincs hiány: van itt hol eltűnő, hol feltűnő kápolna, titokzatos könyvtár és toronyszoba, és megjelennek egymással harcban álló varázslóklánok is. A misztikus történetben sok művelődéstörténeti kuriozitás is előkerül, és – igaz, csak jelzésszerűen – az 1960-as évek elejének magyar valóságába is bepillantást nyerünk. Pontosabban: arról kapunk képet, milyennek tűnt gyermekszemmel az a korszak; s hogy milyen volt gyerekek lenni öt és fél évtizeddel ezelőtt. De a felnőtt elbeszélő egy szöveghelyen – a mesélést megszakítva – néhány mondatban arra is vállalkozik, hogy kissé didaktikusan és némi nosztalgiaától sem mentesen összehasonlítsa egymással az akkori és a mai idők gyermeki világát. „Annak idején” még csak keveseknek volt tévéjük, az adás fekete-

fehérben ment, egyetlen csatornán; hétfőnként pedig adásszünetet tartottak. A fiatalok még nem a monitor előtt ültek, ahogy az ma divik, hanem sakkoztak, malmoztak, kint játszottak a szabadban, és esténként meglehetősen sokat olvastak.

Hol volt még akkor a DVD, a notebook, az iPhone, az iPad, a Playstation, az Xbox, a Nintendo, a Gameboy, a Facebook, a smartphone, a computer game, a virtuális valóság! Még nem tört be a gyerekek világába a valóságtól való nagyfokú elidegenedés.

Érdeemes megemlíteni, hogy Fisch Gábor gyerekeket kért fel arra: lektorálják az alakuló történetet. A meseolvasó kisgyerekek által megfogalmazott gondolatok jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a mese cselekménye elnyerje a jelenlegi formáját. A szerző azt tervezte, hogy a mese lezárása után, egy epilógusban mutatja be, mi lett harminc év után a gyerekhősökkel. A tesztolvasók közül ketten is tiltakoztak, hogy ne így alakuljon a vége. Szerintük ugyanis a szerző az epilógussal egyértelműen lezárná a történetet, és nem engedne teret a folytatásnak. Mint ismeretes, Fisch hallgatott a tanácsaikra (megírta a mese folytatását is *Rapandi és a varázspálca* címmel). De nem ez az egyedüli eset, hogy figyelembe vette a gyerekek kéréseit. A történet végén szerepel egy olyan jelenet, ami egy kisgyerek ötletén alapszik. És a humoros jelenetek is többek között annak köszönhetőek, hogy a tesztolvasók jelezték: szeretik a vicces és poénos karaktereket és szituációkat.

A könyv illusztrációi sajnos nem a legszerencsésebbek: Bányay Anna rajzai inkább riasztóak, mint vonzóak. Az arcokon csak szem van, de hiányzik a száj, a fül és az orr. A gyerekek mint „félkész lények” köszönnek vissza a rajzokon. A szöveg szerint Urmilla, a kék tündér elmondhatatlanul szép; a róla készült csúnyácska rajz viszont semmit sem ad vissza a mesebeli lény különleges vonzerejéből.

De ez apró hiba, amely nem von le a jól felépített történet értékéből. A *Rapandi* gyermekeknek, de még felnőtteknek is bátran ajánlható (az utóbbiaknak elsősorban klasszikusokat idéző, választékos stílusa, gazdag szókincse miatt). Talán meghozza a kedvet a gyermekolvasóknak, hogy megismerjenek más „misztikus” tájakat is: a Roxfortot, a Százholdas Pagonyt, az Alice által bejárt Csodaországot, vagy akár a Pál utcai grundet. Segíthet abban gyermekeinknek, hogy meglássák maguk körül a csodákat.

Krasznai Zoltán

Beke György (1927, Uzon, Románia – 2007, Budapest) író, újságíró. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyartanári oklevelet. 1974–1987 között Kolozsvárott A Hét főmunkatársa volt. 1989-től Budapesten élt. 1990–1993 között az Erdélyi Szövetség elnöke. 1995–2000 között a Nyelvünk és Kultúránk felelős szerkesztője. Rapor-
tok, szociográfiák, elbeszélések, regények, tanulmányok szerzője. Díjai: József Attila-díj (1999), Táncsics Mihály-díj (2001), Magyar Örökség-díj (2002). Utolsó kötete: *Advent a kaszárnnyában* (novellák, karcolatok, 2003).

Boldogh Dezső (1967, Budapest) költő, publicista. Az ELTE BTK orientalisztika szakán végzett. 2003-tól publikál folyóiratokban. Budapesten él. A Veranda Művészeti Csoport alapító tagja, az Irodalmi Jelen munkatársa. Legutóbbi kötete: *Éjszakai kamionos* (versek, 2010).

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben családjával Budapestre költözött. Számos kiállításon vett részt itthon és külföldön egyaránt. Legutóbbi kötete: *Ablak az égre. Oszvári Csaba ötvösművészete* (művészeti album, 2017).

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) József Attila- és Bertha Bulcsu-emlékdíjas költő, a Szabad Német Írószövetség Ezüstkönyv-kitüntetettje. A közgazdaságtudomány kandidátusa, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Nézi, ahogy nézem* (új versek, 2017).

Both Balázs (1976, Sopron) költő. 2002-ben végzett a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán. Jelenleg a Soproni Rendőrkapitányságon dolgozik szolgálatparancsnoki beosztásban. Legutóbbi kötete: *Ha nem marad kimondatlan* (versek, 2013).

Czákó Gábor (1942, Decs) író, kritikus, képzőművész, a magyar katolikus újságírás megszervezője, a Duna Televízió *Beavatás* című esszéorozatának szerzője. Jogi diplomája megszerzése után szerkesztőként dolgozott a Mozgó Világnál (1978–1983), az Igennél, a Magyar Szemlénél. Többek között József Attila- (1975), Arany János- (2000), Babits Mihály- (2000), Pro Literatura- (2008), Stephanus- (2009) és Kossuth-díjas (2011). Legutóbbi kötete: *Ész és hit – Beavatás lehetne* (2017).

Diószegi Szabó Pál (1974, Hódmezővásárhely) jogász, történelem szakos bölcsész és tanár, költő, műfordító. PhD-fokozatát történelemtudományból szerezte 2014-ben. Jelenleg a Délvidék Kutató Központ (Szeged) munkatársa. A Magyar Írószövetség Csongrád megyei Írócsoportjának titkára. Legutóbbi kötete: *Míntha az Idő is tükörbe nézne (100 vers, 2014–2017)* (2017).

Filip Tamás (1960, Budapest) költő. Közjegyzőként dolgozik. A Kortárs, majd a Magyar Napló versrovatát szerkesztette. A Dokk világhálós költészeti folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Album* (válogatott és új versek, 2015).

Friedler Magdolna (1969, Veszprém) orgonaművész a budapesti Zeneakadémián J. S. Bach *Orgelbüchlein* című korálgyűjteményéből doktrált. Húsz éve él Budapesten, tanít, és hangverseket ad. Novellái 2014 óta jelennek meg különböző irodalmi folyóiratokban és antológiákban.

Holmár Zoltán (1988, Kemece) történész-muzeológus 2012-ben a Nyíregyházi Főiskolán, 2015-ben az ELTE-n szerzett diplomát. 2012 óta a nyíregyházi Jósza András Múzeum munkatársa. Írásai a Kelet-Magyarországban, a Keresztútban és a Történelemportálon jelentek meg.

Iresik Vilmos (1944, Városlód) író, műfordító irodalmi munkásságát a Tiszta szívvel nemzedékében kezdte. Veszprémben él. Magyar Napló-nagydíjas (2000), Szabó Zoltán-díjas (2005), a Magyar Írószövetség és a HM pályázatának nívódíjában (2003, 2004, 2009), különdíjában (2005) és összevont díjában (2007, 2011) részesült. Legutóbbi kötete: *Kertek és kerítések* (2014).

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhídegykút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Repkény a falon* (2016).

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus, művészeti iskolában tanít Makón. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószövetség nívódíjasa (2003), József Attila-díjas (2017). Legutóbbi kötete: *Jámborné Balog Tünde vázsnai* (album, 2016).

Kallós Zoltán (1926, Válaszút, Románia) a Nemzet Művésze címmel és a Magyar Corvin-lánccal kitüntetett, Kossuth-nagydíjas (2017) és Európa Nostra-díjas (2017) erdélyi magyar néprajzkutató, népzene gyűjtő. A Magyar Művészeti Akadémia Népművészeti, Néprajzi Tagozatának tagja (2005). Legutóbbi kötete: *Adok néktek aranyvesszőt* (Korniss Péterrel közösen, 2011).

Krasznai Zoltán (Siófok, 1986) esszéista Kaposváron, a Csokonai Vitéz Mihály Főiskola informatikus könyvtáros–magyar tanár szakán végzett 2009-ben. Eszmetörténeti és prózapoétikai problémákkal foglalkozik (különös tekintettel a „gender studies” és a fantasztyikum kérdéskörére).

Marno János (1949, Budapest) József Attila-, Madách-, Artisjus-, Déry Tibor-, Alföld- és Babérkoszorú-díjas költő, író, műfordító. 1980-tól szabadfoglalkozású író, 1986–1989 között a Múzsák Kiadó, 1989–1991 között az Igen szerkesztője. Paul Celan költészetének fordítója. Legutóbbi kötete: *Hideghullám* (versek, 2015).

Mihály Gábor (1942, Székelyhíd) szobrászművész 1974-ben a Magyar Képzőművészeti Főiskola szobrász szakán végzett. Mesterei Mikus Sándor és Somogyi József voltak. 1975–1979 között Derkovits-ösztöndíjas volt, 1979-ben Munkácsy-díjat kapott. Legismertebb munkái: *Szent László* (Vésztő-Mágor), *Kerekpározók* (Lausanne), *Olimpiai emlékmű* (Budapest). Idén átvehette a Magyar Érdemrend Tisztikeresztjét.

Müller Dezső (1953, Zilah) költő, református lelkipásztor. A Kolozsvári Református Teológián végzett 1979-ben. Lelkészként Zilahon, Kisbábyban, Kispesléken, majd Nagybányán szolgált. Verseit 1989-től közlik romániai és magyarországi lapok. Nyolc verseskötet szerzője. Nyugdíjas lelkipásztorként a Szatmár megyei Lázárban él. Legutóbbi kötete: *Harangkehely* (versek, 2014).

Novák Valentin (1969, Budapest) költő, író. Az ELTE TFK magyar szakán végzett 1997-ben. 1996 és 1999 között a Börtön Újság munkatársa, 1999-től 2001-ig a Mozgássérültek Állami Intézetének nevelőtanára, jelenleg az Ability Park mentora. Legutóbbi kötete: *Álomturbina* (regény, 2016).

Oberczián Géza (1961, Budapest) agrármérnök, vállalati tanácsadóként és trénerként dolgozik. Dunakeszin él. A Magyar Írószövetség Íróiskolájának hallgatója. Legutóbbi kötete: *Nógrád-gárdonyi napló* (novellák, 2016).

Oláh Mátyás László (1975, Budapest) festő- és szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Legfontosabb köztéri munkája a *Teiresziasz* (Kossuth téri metróállomás). Többek között NKA alkotói ösztöndíjban (2003, 2004), a Budapesti Őszi Fesztivál köztéri szobor pályázat díjában részesült. Legutóbbi kötete: *23*

'56-os. '56-os arcképcsarnok (Kiss Adéllal és Oláh Katalin Kingával közösen, művészeti album, 2017).

Péntek Imre (szül. Molnár Imre, 1942, Lenti) József Attila- és Radnóti-díjas költő, író. A Kilencetek tagjaként indult. Az ELTE magyar-filozófia szakán végzett. Az Árgus alapító-főszerkesztője, 2003–2016 között a Pannon Tükör főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Emlékpróba* (versek, 2015).

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, irodalomtörténész. József Attila-díjas (2000), Péterfy Vilmos-életműdíjas (2010), Pro Cultura Újbuda (2013), Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetésben (2013) és Rát Mátyás Életműdíjban (2015) részesült. Újabb kötete: *Lila tricikliturgia* (regény, 2017).

Shrek Tímea (1989, Beregszász) író 2013-ban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar nyelv és irodalom szakán szerzett diplomát. 2009-től a Beregszászi 7. Számú Általános Iskola szervező pedagógusa és magyartanára. A beregszászi székhelyű Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alapító tagja. 2016-ban elnyerte a Nemzeti Kulturális Alap által meghirdetett Gion Nándor-ösztöndíjat, jelenleg az Előretolt Helyőrség Íróakadémia tagja.

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsey- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012), Tamási Áron- (2015) és Széchenyi-díjas (2016). Legutóbbi kötete: *Korunk farsangja* (tanulmányok, esszék, kritikák, 2016).

Székelyhidi Zsolt (1973, Debrecen) író, költő, zenész. Tanulmányait a miskolci Nagy Lajos Király Magánegyetem magyar nyelv és irodalom szakán végezte. 2007-től a Spanyolnáthá művészeti folyóirat szerkesztője, 2011-től főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *Csurom* (versek, 2016).

Széles Klára (1936, Paks) irodalomtörténész, Budapesten él. Fontosabb munkahelyei az MTA Irodalomtudományi Intézete és a JATE Magyar Irodalom Tanszéke voltak. Legutóbbi kötete: *„Mit látsz egy íróasztalon?” – Lászlóffy Aladár világa* (monográfia, 2007).

Szilágyi-Nagy Ildikó (1978, veszprém) író, fotográfus. Szépirodalmi írásai 1998 óta, fotói 2011 óta jelennek meg. Legutóbbi kötete: *Emma Ovary, Hatszor gyorsabban öl* (regény, 2008).

Tamás Menyhért (1940, Hadikfalva) József Attila- és Arany János-díjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, drámaíró. A Magyar Művészeti Akadémia elnökségi tagja. 1968-tól a Népszava munkatársa, majd rovatvezetője, végül főszerkesztő-helyettese. 1999–2005 között a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének alelnöke. Legutóbbi kötete: *Elfelé utak I–II.* (regények, 2015).

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: www.magyarnaplo.hu